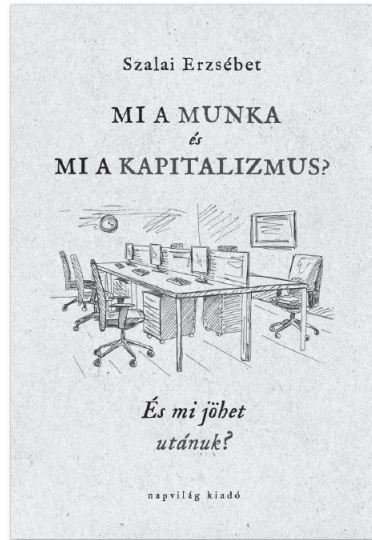

Ára: 1450 Ft

Szalai Erzsébet: Mi a munka és mi a kapitalizmus? És mi jöhet utánuk?

Mi a munka? Az emberi lényeg kifejeződése vagy a folyamatosan változó társadalmi viszonyok pusztá tárgyiasulása? Melyek a specifikumai a neoliberais újkapitalizmusban? Egyáltalán: milyen viszonyokról van szó, amikor kapitalizmusról, újkapitalizmusról beszélünk? Hogyan néz ki lenyomatuk az emberben és annak munkájában? És ha elméletileg több lenyomat is elképzelhető, melyik szimbolizálja valóban híven a kapitalizmus, újkapitalizmus alapviszonyait? Többek között ezekre a kérdésekre keresi a választ Szalai Erzsébet legújabb kötete.

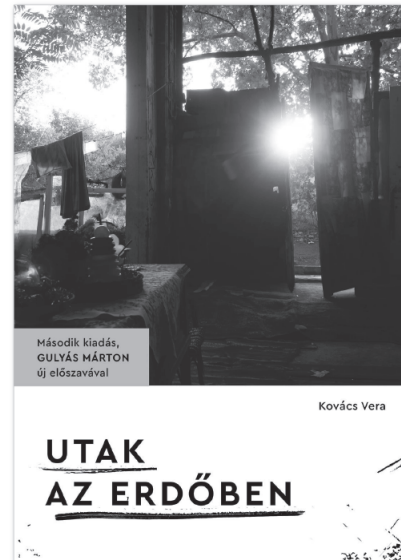
WWW.NAPVILAGKIADO.EU >> RENDELJE MEG KEDVEZMÉNNYEL!

Kovács Vera (szerk.): Utak az erdőben

Gyulyás Márton új előszavával

Ez a kötet hajléktalan emberekkel készült interjúk alapján írt szociográfia. Célja elsősorban a figyelemfelhívás: a hajléktalanságba sokan beleszületnek, a szegénység és az otthontalanság gyakran nemzedékeken át öröklődik, újratermelődik.

Az **Utacról Lakásba! Egyesület** kötetében olyan életutakat, elbeszéléseket adunk közre, amelyek megmutatják, hogy kik a hajléktalanság veszélyeztetettjei, hogy milyen sorsok vezethetnek el a fővárost környező erdőkre, ahol a leghidegebb téli éjszakákon is több ezren alszanak. A könyv másik célja, hogy a „hajléktalan” szó legyen az, ami: jelző, nem pedig főnév. Mert a hajléktalan emberek is emberek.

12 MOZGÓ VILÁG

2024/12

2024/12

MOZGÓ VILÁG

Az lehet a cél, hogy csődbe vigyék a várost: Baranyi Krisztinával beszélget F. Szabó Emese • Majtényi László esszéje a Szabadság-szoborról • Részletek Boccaccio Dekameronjából Barna Imre fordításában • Szöllősi Mátyás, Berényi Klára és Vörös István versei • Scheidler Tamás tanulmánya a demokrácia és a GDP világösszefüggéseiről • Pódiumbeszélgetés az óbaloldról és az új jobboldalról

Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Gárdonyi László • Hargitai Miklós • Herskovits Eszter • Kiss Judit Ágnes • Kőríz Imre • Parászka Boróka • Pető Iván • Révész Sándor • Stuber Andrea • Vadas József • Vásárhelyi Mária • Végel László

F. Szabó Emese	3	Az lehet a cél, hogy csődbe vigyék a várost <i>Beszélgetés Baranyi Krisztinával</i>
Majtényi László	13	Milyen jelkép van a város homlokán? <i>Esszé</i>
Giovanni Boccaccio	23	Dekameron <i>Barna Imre</i> fordításában <i>Részletek</i>
Szöllősi Mátyás	36	Eb; A daniknál <i>Versek</i>
Vörös István	38	A megváltozott ember <i>Verses regény, részlet</i>
Berényi Klára	42	Disztichonnapló <i>Vers</i>
Gárdonyi László	44	Meditatív csendéletek <i>Vojnich Erzsébet műveiről</i>
Scheidler Tamás	48	Adalékok egy világmagyarázathoz <i>Tanulmány</i>
Herskovics Eszter	58	Az óbaloldal és az új jobboldal rejtelmek – <i>Pódiumbeszélgetés Papp Réka Kingával, Stumpf Andrással, Szentpéteri Nagy Richárdal és Vásárhelyi Máriával</i>

Hónapló

Dalos György	75	Találgatások, titkok
Kiss Judit Ágnes	78	Fintalaci
Hargitai Miklós	82	Ó, DANA...!
Végel László	85	Az aranykor romhalmaza
Parászka Boróka	88	A fasizmusról, ami mindig itt volt

Reflex

Révész Sándor	92	A kurvára gazdag eszperantó
Bolgár Dániel	105	Válasz Révész Sándornak (Révész viszonzásával)
-ról, -ről		
Pető Iván	112	„...a régi, égi Balaton”?
Kőríz Imre	116	Elmosódó kontúrok
Csengery Kristóf	121	Együtt!
Csepeli György	124	A kapitalizmus diszkrét bája
Stuber Andrea	127	Házmester(nagy)hatalom
Vadas József	130	Csodaszarvas a Bem téren
Vásárhelyi Mária	133	Az idegen szép?

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ éves előfizetői díja 2025 januárjától 13 000 forint, az áruspéldányok 1550 forintért vásárolhatók meg.

A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.

Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

MAZSIHISZ
a változó világra nyitott zsidóság

UK Új Köztársaságért
Alapítvány

© | CONCORDE

LENTUS Kft.

Bojár Gábor

Felcsuti Péter

Horn Péter

Janikovszky János

Kende Péter

Kornai András

Nyíri Pál

Szelényi Iván

és más magánszemélyek támogatásával

B | BRAUN
SHARING EXPERTISE

2

Mozgó Világ 2024/december

ötvenedik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bog-nár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművés-zet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Varró József (gazdasági vezető), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Ala-pítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Elő-fizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elfizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ügyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: bat-thyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 12 000 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: MBH Bank 10300002-20323080-00003285

Az lehet a cél, hogy csődbe vigyék a várost

Baranyi Krisztinával beszélget F. Szabó Emese*

Nem túl optimista Budapest működtetését illetően, egyelőre ugyanis kaotikusak a Fővárosi Közgyűlés ülései. Talán a Tisza Párt képviselői belenőnek a feladatba, de ez sem segít azon, hogy a frakciók inkább a 2026-os választásra készülnek, nem pedig a várost vezetik. Az meg főleg nem, hogy a Fidesz hatodik éve próbálja kivéreztetni a várost, és jövőre sincs más célja. Baranyi Krisztinával, Ferencváros polgármesterével, a Fővárosi Közgyűlés MKKP-s tagjával beszélgettünk.

– *Mikor lesz a következő ülés a Fővárosi Közgyűlésben?*

– November 27-én.

– *Várható, hogy sikerül napirendre térni a vitás ügyekben?*

– Három feltételnek kell még megfelelnünk a törvényes működéshez: a főpolgármester-helyettes, a főváros százszázalékos tulajdonában álló cégek igazgatósági, illetve felügyelőbizottsági tagjainak a megválasztása. Az igazgatósági tagok megválasztása egyszerűbb feladatnak tűnik, tizenpár pozícióról van szó, hiszen jelentősen csökkentették a létszámot, összevontak igazgatóságokat. A főpolgármester a Tisza összes feltételét beépítette a javaslatába, és az fb-tagok esetében engedni látszik a Tisza. Úgy fogalmaztak: nem akar-

ják, hogy úgy tűnjön, ők a kerékkötői mindennek. Viszont az igazgatósági tagokkal kapcsolatban semmilyen javaslatuk nem volt, továbbra sem hajlandók sem delegálni, sem megszavazni senkit. Ami azért problémás, mert ezek az igazgatóságok a cégek működésének irányítását végzik. És ha nincs igazgatóság, akkor a közgyűlésre száll át ez a feladat, tehát az ott ülő 33 képviselőnek kell irányítania majd a napi működést.

– *A BKK-t.*

– A BKK-t is. Százmilliárdos, közszolgáltatásokat nyújtó cégeket, amelyek a tömegközlekedés, a közvilágítás, a takarítás, a temetőfenntartás és még ezernyi dolog múlik.

– *És a Tisza szerint az lenne az ideális, ha a közgyűlés irányítaná ezeket?*

– Nem mondanak erre semmit. Ezek a mandátumok november végén lejárnak. Ha nem lesznek új tagok, az ő jogosítványaik átszállnak a törvény erejénél fogva a közgyűlésre.

– *Akkor majd 18 órás közgyűlési ülésekre lehet számítani.*

– Amire nem jó válasz, hogy a képviselők csak dolgozzanak, ezért kapják a fizetésüket. Mert ezek olyan kérdések, amelyekhez egyikünk sem ért. Nyilvánvalóan mindenki rettegni fog attól, hogy rossz döntéseket hoz, hiszen a teljes felelősség személy szerint a közgyűlési tagokat,

* A beszélgetés 2024. november 11-én készült - a szerk.

politikusokat terhelné. Több száz milliárdos árbevételű cégeknél azért ennek súlyos következményei lehetnek. Ahogy a döntések elmaradásának is, mert akkor megbénulhatnak bizonyos folyamatok, mit tudom én, a villamosok javítása, karbantartása, az alkatrészek beszerzése, takarítási, kertészeti, informatikai feladatok vagy bármilyen szokásos ügymenet. Ez olyan káoszhoz vezethet, ami nem válna előnyére a városnak akkor sem, ha mindenki „ügyek mentén” és a „város érdekeiért” dolgozik. Szóval most itt tartunk. Talán fb-tagokat megszavaznak, meg delegálnak is, igazgatósági tagokat egyáltalán nem, és ugyanez a helyzet a főpolgármester-helyettesi pozícióval is. Amivel kapcsolatban már meg is jött Sára Botond felszólítása.

4

– *Ott bármiféle új név akár informálisan fölmerült?*

– Egyértelműen Vitézy Dávidot támogatja a Tisza, amely minden jelölt múltját, pártkötődését, személyes kapcsolatait nagytóval vizsgálja. Az viszont, hogy Vitézy Dávid a Fidesz jelöltje volt a főpolgármester-választáson, úgy látszik, nem számít. A főpolgármester szeretné Kiss Ambrust helyettesnek, aki öt éven keresztül már bizonyított. Őszintén mondom, mert nagyon sokat dolgoztunk együtt, hogy a lehető legmagasabb szakmai színvonalon üzemeltette és vezette a várost. Sokan azt is elfelejtik, hogy Kiss Ambrus nem volt politikai döntéshozói pozícióban, nem volt tagja a Fővárosi Közgyűlésnek. Döntés-előkészítő és végrehajtó szerepben volt: a közgyűlési döntéseket az ő irányításával hajtotta végre a Fővárosi Önkormányzat. Továbbra is azt látom, hogy a Tisza ugyanolyan

fenntartásokkal viseltetik a főváros jelenlegi és elmúlt öt éves vezetésével szemben, mint a Fidesszel szemben, és úgy viselkedik, mintha ártana ez a városvezetés Budapestnek.

– *Eredetileg az volt a Tisza mondanisa, hogy nem kíván semmiben részt venni, de túlnyerték magukat az önkormányzati választáson ahhoz, hogy ezt valóban meg tudják tenni. Aztán felmerült, hogy inkább káderhiány van. Két ülés után mit lehet mondani erről?*

– Azt nem tudom, hogy a Tiszán belül mi a helyzet. De egyértelműen úgy viselkednek, mint egy ellenzéki frakció, a legfontosabb kérdésekben mindent leszavaznak, semmit nem támogatnak, és gyanakvással élnek a városvezetést illetően. A szavazóik elsöprő többsége egyúttal megszavazta Karácsony Gergelyt is, és általában is ugyanaz az ellenzéki remény hozta őket pozícióba, mint ami a főpolgármestert. Ezért a város vezetésében nekik dolguk, felelősségük lenne. De ezt nem akarják felvállalni, és kívülről zsúrizó pozíciót vettek föl. Két ülés után a szándékaikat még nem lehet megítélni, de úgy látom, hogy nagyobb a gyanakvásuk az ellenzéki városvezetéssel, mint akár a Fidesszel vagy a Vitézy-frakcióval szemben. Káderhiányt jelez, hogy nagy átfedés van az európai parlamenti képviselőik meg a fővárosi képviselőik között. Van X ember, akiket pályázaton kiválasztottak valamire, és beteszik őket pozíciókba. Az Európai Parlamenttel szemben itt szakmányban kell olyan döntéseket hozni, amelyeknek azonnal következményük van. Ebben sok a kockázat, nem voltak eddig politikusok, nem voltak városveze-

tők, nincs semmilyen tapasztalatuk. Nyilván hibázhatnak, és ettől rettegnek. De hát akkor meg nem kellett volna elindulni a választáson. Ez valóban olyan feladat, amin sok múlik, ahol van hibalehetőség. Ezt el akarják kerülni, mert mindent alárendelnek az országos politikai szereplésüknek.

– *Ugyanakkor az is elég nagy kockázat, ha mondjuk miattuk fog megszünni a közgyűlés.*

– Úgy látom, hogy ez egyelőre kevésbé fontos szempontjuk.

– *Sára Botond felbukkanása mikorra várható (Sára Botond az önkormányzatot felügyelő közigazgatási hivatal vezetője)?*

– Már megjött a kormányhivaltól a levél a fővárosnak, hogy tessék helyreállítani a törvényes működést. Nyilvánvalóan nem fogják kivárni a teljes, rendelkezésükre álló hivatali határidőt, hiszen az az érdekük, hogy bemutassák: a közgyűlés működésképtelen. Persze jár a villamos, van világítás, de a törvényes működés feltételei nem állnak fenn. Bármikor be lehet avatkozni, és a Fideszben ezt ki is fogják használni. Pár hónapot saccolok, amikor a kormányhivatal ki fog jelölni egy főpolgármester-helyettest, ha ebben nincs megegyezés. Azt gondolom, hogy a költségvetés elfogadásában is komoly a kockázat, nem látok most 17 szavazatot mellette. Ha ez így lesz, akkor a kormányhivatal alkot költségvetést, ami persze a legminimálisabbra fog szorítkozni. A busz azért járjon, meg legyen közvilágítás, de fejlesztésre nyilvánvalóan nulla forint jut, ahogy azokra a projektekre is, amelyek a jelenlegi városvezetésnek fontosak. El lehet ezt

húzni viszonylag sokáig, de Budapest látja kárát. Én már szeretnék azzal foglalkozni a közgyűlésben, hogy például mi lesz a népliget felüljáró sorsa, ami nagyon sok embert érint nemcsak az én kerületemben, hanem budapesti szinten. Erről korábban elkezdődött a vita: le kell bontani vagy fel kell újítani, legyen, ne legyen szintbeli csomópont, mennyiben járul hozzá a forgalom csillapításához, mennyiben szükséges a szinte autósztrádás déli forgalom bezúditása a városba. A vizsgálatkor kiemelték egy tartógerendát, amit azóta se raktak vissza, a felüljáróra nem mehet föl nehézgépjármű. Tehát ezzel kellene valamit kezdeni. Ugyanígy én már nagyon szeretnék döntést hozni a Fővárosi Közgyűlésben például a Mester utca teljes felújításáról, amin az elmúlt öt évben sokat dolgoztunk, a tervek is készen vannak. Húsba vágó ügyekről kellene szólni a fővárosi munkának, nem pedig arról, hogy a csúnya gyerekek leszaggatták a plakátjaimat, úgyhogy most bosszút állok, és ne kapjanak tőlünk egy forint támogatást sem.

– *Ehhez képest, ahol konszenzusra jutott a közgyűlés, az a MOHU-s kukák átalakítása, ami nem lényegtelen, de egy másfél milliós város működtetéséhez képest legfeljebb jelzésértékű ügyek.*

– Több olyan jelzésértékű döntés volt, amelyek Vitézy Dávid kampánybeli ígéreteinek visszaigazolásai, hogy ő ezeket betartotta, és el tudja mondani, hogy minden közgyűlésen száz ilyen javaslatát támogatta a fővárosi döntéshozatal. Ami érthető politikusi hozzáállás, ha a fontos ügyekben is születnek felelős döntések.

kális, olyan, mint az inflációval növekvő adók, sokáig tarthatott kitárlni. *(2025-ben az iparüzési adóból származó várható növekményt, ez 65 milliárd forint, nem kapják meg az önkormányzatok, helyette ezt az elvi összeget pályáztathatóvá teszik a kevés többletbevételt szerzett önkormányzatok számára. Az mindegy, hogy valójában mennyivel nő az adóbevétel, a rendelkezés szerint az elvi növekménnyel számol a kormány. Vagyis ha adott esetben nem nő ennyivel az adóbevétel, az adott önkormányzat nettó befizető lesz 2025-ben 2024-hez képest. F. Sz. E.)* Mindezek újabb mínusz 30 milliárd forintot jelentenek. Az elmúlt öt évben minden évben egy kicsivel többet vettek el, mindig különböző okokra hivatkozva. A kerületeknél, ha kisebb mértékben is, mint a fővárosnál, de ugyanez a helyzet. Biztos sokan emlékeznek például a gépjárműadóra, ami valamikor a kerületek bevétele volt. Ezt azóta sem kaptuk vissza.

– *Ezt a Covid idején vonták el átmeneti jelleggel.*

– Amire már akkor is mindenki keresztet vetett, senki nem reménykedett abban, hogy visszakapjuk. A fővárostól konkrét forrásokat is elvont a kormány, mint a Lánchíd felújítására vagy a villamosokra jutó támogatás. Ezeket az összegeket a kormány egyszerűen vagy oda se adja, vagy elvonja, vagy mindkettő. És ez már hatodik éve tart. Nagyon pesszimista vagyok. A jelenlegi városvezetés tényleg megél a jég hátán, és ezt bizonyította az elmúlt öt évben, hiszen ilyen feltételekkel, ennyire kevés pénzből mégiscsak működteti a várost, és néhány előremutató dolgot is le tudott azért

tenni az asztalra, és a bizalmat is megkapta újra a választáson. De ez nem mehet így a végtelenségig. Azt gondolom, az a hosszú távú cél, hogy a várost csődbe vigyék. És ehhez jó alap, ha még azt is el tudják mondani, hogy miért kéne ezeknek több forrást adni, vagy bármit visszaadni, odaadni, hiszen törvényesen működtetni sem tudják Budapestet. Ez egy szépen felépített terv, amiben egyébként lenne mozgásterünk, de amíg ez a nagyon zavaros és döntésképtelen helyzet áll fenn a Fővárosi Közgyűlésben, addig olyan sok esélyünk erre nincs.

– *A Fideszen kívül senkinek nem érdeke, hogy ne működjön a város.*

– Hát persze, normális embernek nem érdeke.

– *Normális esetben a Fidesznek sem lenne érdeke.*

– Így van. Nekem nagyon sok vitám volt az elmúlt öt évben a fideszes közgyűlési tagokkal, de tagadhatatlan, hogy ismerték a város érdekeit, pontosan tudták, ha egy előterjesztés technikai jellegű, pontosan tudták, hogy mi kell a működéshez, és ezeket kivétel nélkül mindig meg is szavazták. Mert valóban a város érdekeit nézték. Most nem ez van. Gyanakvás van. A tiszás közgyűlési képviselők mindenben azt keresik, hol lehet a mutyi. Nem tudom, jobb lesz-e a működés, a főpolgármester abban bízik, hogy majd a tiszás képviselők bejönnek a munkába, és felismerik, mi a város érdeke, és abban egyértelműen fognak szavazni. Vitézy Dávid ebből a szempontból teljesen más kategória. Az eddigi tevékenységét látva én azt gondolom, nem adta föl azt a célt, hogy a lehető

legrövidebb időn belül főpolgármester legyen. És ehhez most már nemcsak a Fidesz, hanem a Tisza támogatását is élvezzi.

– *De ahhoz azért kevés lesz a közgyűlést bedönteni.*

– Ha működésképtelen a Fővárosi Közgyűlés, akkor feloszlatja a parlament, és újra ki kell írni a választást. Ebben Vitézynek lehet érdeke. Nem állítom, hogy ez aprólékosan kidolgozott terve, lehet, hogy nem is tudatos, de az biztos, hogy a mostani működése erre utal.

– *Azért nem valószínű, hogy ez elfelejtené neki a város.*

– Attól még romba döntheti. Még csak kétülésnyi tapasztalatom van, de ez most nem építkezés, hanem rombolás.

8

– *Mekkora ebben annak a szerepe, hogy a mostani közgyűlésben a polgármesterek nem tagok automatikusan? Csak néhány polgármester tagja a közgyűlésnek.*

– Óriási szerepe van. A Fidesz szempontjából nyerő húzás volt a Fővárosi Közgyűlést kivonni a város-politikusok alól, és betenni a pártpolitikai szintérré 2026 előtt két évvel, amikor mindenki a választásra készül. Egy húzással vette el a stabil többséget a főpolgármester mögül, és tette pártlogika alapján működővé a döntéshozatalt, ahol nem a város ügyeiben való együttműködés jelenti a sikert, hanem az a célja mindenkinek, hogy megmutassa az arcélét, a politikai céljait, erejét.

– *Nagyon érdekes kommunikációt folytat a kormány a lakhatási válság ügyében. Próbálja úgy beállítani ezt*

a sztorit, mintha erről a főváros tehetne. Valójában a főváros az elmúlt harminc évben meg azelőtt sem tűzte ki feladatául, hogy bármiféle lakhatási problémát megoldjon.

– Merthogy nem önkormányzati szintű feladat. A fővárosnak egyébként néhány száz vagy alig több mint ezer lakása van. Nincsenek sem beruházásösztönző, sem szabályozási eszközei, sem pénze ahhoz, hogy nagy számban új lakások vagy szociális bérlakások épüljenek. De izgalmas eleve az is, hogy a fővárosi Fidesz előhozta ezt a témát. Azzal, hogy a fővárosban lakhatási válság van, és ezzel kezdeni kell valamit. És Szentkirályi Alexandra megoldási javaslata az volt, hogy a kormány elkezdje építeni a Diákvárost. Halleluja! Már 2019-ben két kormányhatározat született ennek az elkezdéséről, azt kéne végrehajtani, amit a fővárossal és a IX. kerülettel kötött megállapodás alapján a kormány egyszer már megígért. Az egész téma felhozatala egyetlen szempontból fontos szerintem, hogy az olimpia megrendezéséhez még hiányzó infrastruktúrából ne azt a forrást kezdjék el először allokálni, ami direkt Budapestnek jutna. Vagyis ne közlekedésfejlesztés legyen, hiszen a HÉV-felújítás, egy híd, egy metróvonal közvetlenül Budapestnek juttatott pénz. Ehelyett elkezdik a még hiányzó olimpiai falu felépítését, amit később át lehet alakítani kollégiumi férőhellyé, meg köztisztviselőknek kiadható bérlakásokká. Ez sokkal jobban néz ki az olimpiai kommunikációban a saját szavazóik számára is. Mikor foglalkozott a Fidesz Budapest lakhatási válságával? Soha a büdös életben.

– *Kollégiumi férőhelyek fejlesztésével hogyan lehetne lakhatási válságot kezelni?*

– Konzervatív becslés szerint is 12 ezer kollégiumi férőhely hiányzik Budapestről. Rengeteg lakást bérelnek az egyetemekre járó diákok. Külföldiek és hazai diákok is. Több ezer lakás kerülhet vissza a lakhatási célú piacra, ha jó minőségű kollégiumi kapacitás tudja lefedni a felsőoktatási igényt.

– *Ha ők beköltöznének a kollégiumba, akkor ezek a lakások felszabadulnának.*

– Így van, és lejjebb vinné a bérleti díjakat. Még a tehetősebb külföldi diákok is meggondolnák a beköltözést, ha 21. századi színvonalú, jól megközelíthető sport- és más létesítményekkel ellátott kollégiumi kapacitás az alternatíva. A Diákvárosba nemcsak szobákat terveztek, hanem gyakorlatilag egy egész városrészt a mosodától a múzeumig, a sportpályáktól az uszodáig. A lakhatási válság kezelésének a Diákváros megépítése sokkal erősebb eszköze, mint például az Airbnb betiltása.

– *Amit nem is tervez a kerület például.*

– Nem.

– *Ennek az az oka, hogy a IX. kerületet egyszerűen nem érinti olyan mértékben az airbnb-s probléma?*

– Több oka van. Egyrészt nem vagyunk olyan mértékben érintettek, mint a VI. kerület, másrészt nem gondoljuk, hogy ez valóban hatékony eszköz a lakhatási válság kezelésére. Egész Budapesten 7400 lakás vesz részt aktívan az Airbnb-ben.

– *Csak ebből mondjuk ötezer néhány utcában van.*

– Igen. Nagyon sok ember lakik a Ferencvárosban is, aki a megörökölt pici garzont vagy a családban lévő, időlegesen éppen felszabadult ingatlant hasznosítaná. Ami egyébként jó sok munkával is jár, meg néha másoknak is biztosít munkalehetőséget. Önmagában egy jogállamban egy vállalkozási forma megtiltása szerintem nincsen rendben, tehát van a döntésünknek elvi része is. Egyetértünk azzal, hogy szabályozni kell, de ebben önkormányzati eszköz nincs. Ezt csak központi eszközökkel lehet szabályozni.

– *Ami meg is történik (a rövid távú lakáskiadás adója 2025-től helyiségenként 37 800 forintról 150 ezer forintra emelkedik).*

– Nagyon ráugrott erre a Fidesz, hiszen ha nincs Airbnb, akkor nyilván ezek az igények áttolódnak, ha a turista nem tud Airbnb-szállásra menni, akkor – ha mégis utazik – szállodai szobát fog kivenni. Turisztikai szálláshelyekből is legalább 10-15 ezer hiányzik Budapesten, és ez az egész szektor jórészt az Orbán-családhoz kötődik. Ha megindulnak a szállodaépítések, nyilván odavándorol a pénz, mások pedig elveszítik ezt a jövedelemforrást. Nekünk az Airbnb-vel nincs gondunk, lakossági panaszunk is nagyon kevés van. Inkább ott vannak panaszok, ahol elfoglalják társasházaknak több mint a felét, felvásárolják a lakásokat, lényegében hosteleket nyitnak, ami teljesen más formája a szállásadásnak, kiszorítják a lakókat. Ilyenre volt példa a Ferencvárosban, bár nem sok. Sajnos ebben sincs nagy mozgásterünk, hiszen

itt a társasházi törvényt kellene úgy megváltoztatni, hogy ilyeneket ne lehessen megtenni.

– *A belső kerületek másik problémája a parkolás, több kerületben fizetősé teszik a parkolást a lakosoknak is. Ferencvárosban ez mennyire forró téma?*

– Most 2000 forintot kell fizetni a lakóknak, ami még az adminisztratív díjat sem fedezi. Ezért a 2000 forintért egész évben használják a közterületet, ami nincs rendben, hiszen a kerület lakói nagyobb részének nincs autója. Ők nem használhatnak ingyen közterületet semmilyen célra, mert amikor például felújítják a lakásukat, még a konténer helyéért is fizetniük kell. Szóval egyrészt igazságtalan ez a rendszer, másrészt nyilván szeretnénk, ha az emberek nagyobb arányban használnák a közösségi közlekedést. Budapesten, akárki akármit mond, más európai nagyvárosokkal összehasonlítva is nagyon jó közösségi közlekedés van. Korábban 2000 forintról 12 ezer forintra, tehát havi ezer forintra javasoltuk emelni a díjat, de akkor ezt az itteni MSZP–DK–Fidesz-konglomerátum leszavazta. Nem is próbálkoztak ezzel az előző ciklusban a Józsefvároson kívül máshol. Most úgy döntöttünk a többi kerülethez hasonlóan mi is, hogy a díjat évi 20 ezer forintban határozzuk meg, amit lehet két részletben is fizetni. Nyilván kapnak kedvezményt a nagycsaládosok és a nyugdíjasok.

– *Nemcsak a közgyűlésben lett új élet meg új hangulat, hanem itt a kerületben is, csak pont az ellenkezője történt. A korábbi ciklus testületi üléseinek jegyzőkönyveit olvasva, kelle-*

metlen hangulatú ülések voltak. Ez, úgy sejtem, megváltozott.

– Itt sem volt még túl sok ülés. Lisztán bejutott a Fidesz és az MSZP–DK korábbi frakcióvezetője is, egyikük se arról híres, hogy elhallgatná a véleményét. Ez megmaradt, de valóban a városvezetés most egységes. A polgármester mögött áll az a szavazattöbbség, amely többség tud gyorsan hatékony döntéseket hozni. Olyan javaslatot nem viszünk a közgyűlés elé, amiben mi tizenhárman nem értünk egyet. A képviselők az egész nyarat felkészüléssel, tanulással töltötték, látszik, hogy érdeklőket az önkormányzati munka, a helyi érdekek képviselete.

– *A korábbi ciklussal összehasonlítva, mik lesznek azok a területek, ahol látványos lesz a változás?*

– Volt olyan, amikor a pártérek erősebbek voltak, mint én. Amikor a polgármester háta mögött kineveztek egy bitcoinbányászattal lebukott, máshol lemondani kényszerült DK-s képviselőt gazdasági vezetőnek csak azért, mert senkit nem hagynak az út szélén. Vagy cégvezető lehetett valaki mindenféle gyakorlat, tapasztalat nélkül csak azért, mert az ő emberük volt. Ilyenek nem lesznek, ez már teljesen biztos. Eddig bármennyire is segített engem nyilvánosság, nem mindig lehetett megakadályozni az ilyen döntéseket. Például amelyeket én is csak utólag tudtam meg. Ezek nagyon nagy károkat okoztak a kerületnek. Ezeknek a pozícióknak a megfelelő emberekkel való betöltése igenis sokkal látványosabb munkát eredményez. Ezek olyan cégek, például a köztisztaságért, a zöldfelület gondozásért felelős cég, aminek a

munkájával minden nap találkozik minden egyes ferencvárosi.

– *És a fejlesztésekben milyen változások lesznek?*

– Felépítettünk egy új szakrendelőt, ami több mint ötmilliárd forintba került, a lehető legmodernebb diagnosztikai berendezésekkel, CT-vel, mammográfiás MR-rel. Felépítettünk egy vadonatúj szociális bérházat, felújítottuk a Bakáts teret, a Valéria teret, most folyik a Pöttyös utcai metró felszíni beruházása. Elkezdjük végre az Ecseri úti metrófelszín felújítását. Folyik a tömbrehabilitáció, ezek mind szociális bérházak, pár éven belül akár több száz új lakás felépítését vagy kialakítását jelentheti. Pályáztunk Egészséges Utcák kialakítását támogató forrásokra. Három vagy négy középső-ferencvárosi utca teljes klímaadaptációs felújítását tervezzük. Szeretném, ha elindulna a Mester utca felújítása a Fővárosi Önkormányzat részvételével, azt is be lehet ebben a ciklusban fejezni.

– *Annak ellenére, hogy egy város, egy kerület vezetése nem országos politika, és nem olyan feladatokat követel meg, elég nehéz szétválasztani azt, hogy Budapest öt éve az ellenzék vagy a nem fideszesség szimbóluma. Vannak olyan kerületek, ahol a polgármester valamennyire az ellenzékiesség szimbóluma is, máshol inkább házmasteri funkciót betöltő személy. Ezt a kettőt nem kellene mindenkinek összeegyeztetni?*

– Budapesten egyszerűen nem kerülhetjük ki a szimbolikusan is fontos ellenzéki ügyeket. Az egész ország narancssárga körülöttünk, tizennégy éve gyakorlatilag nincs

valós ellenzéki mozgástér, és nekünk ezekben a kerületekben, illetve nagyvárosokban kell egyrészt a kormányzókéességünket megmutatni, másrészt kiállni azokért az értékekért, amelyeket az ellenzék képvisel Magyarországon. Szerintem nem választható opciók, hogy én most házmaster típusú polgármester leszek, vagy közéletet is felvállaló, vagy országos politikában is véleményt nyilvánító polgármester, mert nekünk mindegyik dolgunk. Ezt az elvárást támasztják a választóink. Ebben nem értünk egyet több budapesti polgármesterrel, de nekem ez nem volt dilemma. Valós hatalmat kaptunk, és nem egy-egy helyen, nem véletlenül, hanem egész Budapesten, és van mozgásterünk, van bizonyítási lehetőségünk. Szinte minden ellenzéki polgármester élt is ezzel, nem voltak súlyos korrupciós ügyek vagy bénázás. A Covidot, az energiaválságot jól menedzseltek a polgármesterek. Nekünk van feladatunk és van felelősségünk abban, hogy megmutassuk, milyen lenne, ha az ellenzék vezetné Magyarországot.

– *Lesz, illetve van valamilyen formális vagy informális együttműködés a narancstalanított városokkal, településekkel? A mostani önkormányzati választáson több közepes méretű városban is el lett küldve a fideszes vezetés.*

– Nagyon sok önkormányzati szövetség van ebben az országban. Ez nagyon hasznos lehetne, de amikor a Fidesz hatalomra került, mint annyi minden mást, ezt is elkezdte polarizálni. És lettek olyan szövetségek, ahol csak ellenzéki városok, települések vannak, lettek olyanok, ahol

csak fideszesek, és ezek nem beszélnek egymással. Egy idő múlva sajnos mind gittegyletekké váltak, hisz képtelenek a közös érdekérvényesítésre. 2019 után nagyon gyorsan elhalt a Szabad Városok Szövetsége, pedig ez nagyon kellett volna, most pedig jelentős számú taggal bővílné. Szerintem politikai hiba volt ezt a főpolgármesternek elengedni. Nem tartanám ördögtől valónak, ha még szorosabb szövetség lenne, és akár politikai fellépésben is megmutatkoznának ezek az együttműködések.

– *Van még Budapestnek öt éve vagy egy következő parlamenti ciklusnyi ideje?*

– Nagyon borúlátó vagyok. És nem is tudok nagyon biztatót mondani. Budapest most nem azon az úton halad, amikor mindenki egységesen azt szeretné elérni, hogy a város mutassa meg Orbán Viktorral szemben az erejét. Innentől kezdve vagy vegetálás marad, vagy pedig olyan fatális dolgok is történhetnek, mint hogy csődbe megyünk, vagy ráteszi a Fidesz a kezét Budapestre.

– *Miért van ez így?*

– A jelen lévő pártok, frakciók kizárólag a 2026-os választásokra készülnek, a város érdekeit figyelmen kívül hagyva. Nem akarom elemezni, hogy ez kinek az esetében pontosan hogyan van, nem ért hozzá, vagy politikai szándékból, de nem a város érdekei alapján működnek most a frakciók a Fővárosi Közgyűlésben. Az előző közgyűlés anyaga egy hatalmas papírköteg, ennek a

fele volt az eredeti anyag, és az ülést megelőző nap bejött ezer módosító javaslat, amit el se lehet olvasni. Értelme sincs. Komolytalan munka azzal tölteni hosszú-hosszú órákat, hogy egy tök törvénytelen javaslaton rágódunk, hogy a Horn Gyula sétányt a főváros nevezze át. *(Szentkirályi Alexandra javaslata volt a sétány átnevezése. A Kormányhivatal az idén augusztusban törvénytelennek mondta a sétány elnevezését, de döntés még nem született a témában. F. Sz. E.)* Ami nem lehetséges. Aki minimálisan ismeri a jogszabályi környezetet, márpedig ha beül a Fővárosi Közgyűlésbe, legalább olvassa már el, az nem javasol olyat, amiről tudja, hogy a főváros nem teheti meg. Közterületet akkor nevezhet át, ha azt a kerület javasolja, kéri, ha azt megelőzően a kerületben erről döntés született. Ehhez képest vitakoztak rajta órákig. És ilyenből volt egy csomó.

– *Erre volt Döme Zsuzsa reakciója, hogy tromfoljuk a hülyeséget, és akkor legyen Horn Gyuláné sétány?*

– Nagyjából igen.

– *Lesz valamikor normális hangulat vagy viszony a közgyűlésben, vagy erre kell berendezkedni?*

– Őszintén nem tudom. Az elmúlt közgyűléseken alig volt valami szakmaiságot nyomokban tartalmazó vita vagy párbeszéd. A viták nagyrészt politikai lózungokról szóltak. A hangulatot a gyanakvás, óvatosság, félelem határozza meg. Ebből nehezen lesz normális működés.

Milyen jelkép van a város homlokán?*

A csókok, a hazugságok és a szabadság

A Megszállási–Megszabadulási és Ki tudja még milyen emlékmű

A hányatott sorsú, az uralom változásával kaméleonként változó és változni kész gellérthegyí Felszabadulási emlékmű/Szabadság-emlékmű/Szabadság-szobor¹ jelentései és az alkotmányos értékek viszonyának végiggondolására teszek kísérletet. Az írást a Stádium 28 kör² 2024. szeptember 24-i konferenciája – ahol az itt részletezett problémáról szoltam – is ihlette.

Az államok, nem különben az emberek, mondanak, írnak, tesznek nem igazolható állításokat, gesztusokat, és hazugságokkal indokolnak cselekedeteket. Fontos észrevennünk, hogy sem a bibliai, sem a kanti, de a modern alkotmányos felfogást tekintve sem minden valótlan állítás tekinthető alkotmányos értékeket sértő hazugságnak. Az olyan hazugságokat, amelyek személyeket, társadalmi/alkotmányos értékeket egzisztenciális szinten sértenek, alkotmányos megfontolások alapján is el kell utasítani. A Szabadság-szobor talapzatára helyezendő kereszt, nézetem szerint ilyen sérelem.

Trockij erős, szemléletes meghatározása szerint a monumentális szovjet emlékműszobrászatnak az volt az értelme, hogy *vizuális barázdát hasítson az emberek emlékezetébe*.³ Arra gondolt, hogy a sok millió oroszthoni analfabéta elérését és egyúttal a társadalom egészére hatékony indoktrináció esélyét növelő, hatalmat hirdető, félelmet keltő objektumokra a forradalmi országban szükség van. Ami aztán hosszú távon bele is égett a nem túl művelt szovjet elit gondolkodásába. Úgy tűnt, be is vált. Azután a birodalom kiterjedésével változott az eredeti cél, azaz a – ki az úr a házban! – birodalmi erőfitogtatássá lett. A szovjet himnusz „(a) Nagy Oroszország kovácsolta frigy... Sok nép így akarta s megalkotta így!”⁴ és a fenyegető emlékművek egymást illusztrálták. Az összes nép nagyon akarhatta, mert a Kaukázustól Közép-Ázsiáig, onnan

* Így szól Reményi Gyenes István a *Szabadság emlékmű* szovjet harcost ábrázoló mellékalakjáról írt poemája: „Neve: Vaszilij. Mindössze csak ennyi. / Nem futott, se díj, se rang után. / Katona volt és ember akart lenni / És jelkép lett egy város homlokán”.

¹ Jellemző, hogy a megnevezése is gondot okoz: eredetileg Felszabadulási emlékmű, mai értelemben Szabadság-emlékmű, a páлмаágot tartó nőalak Szabadság-szobor. Ha ráteszik a hatalmas keresztet, megint új elnevezésre lesz szükség.

² A Stádium 28 Kör kerekasztal-beszélgetés résztvevőjével, Gábor Györggyel teniszmeccseink szünetében is eszmét cseréltem ennek az írásnak a tervezésekor, ötleteit köszönöm. A kör az MTA köztestületi tagjaiból alakult társadalmi fórum, melyet azzal a szándékkal hozott létre az MTA tudósainak egy csoportja, hogy minél nagyobb nyilvánosságot kapjanak a hazai társadalmi viszonyokkal kapcsolatos tudományos igényű vizsgálatok eredményei és a torzulások lehetséges orvoslására születő javaslatok.

³ Idézi Mélyi József: Az íjász legendája, Artmagazin, 116. lapszám, 60–65. oldal, https://www.artmagazin.hu/articles/archivum/az_ijasz_legendaja

⁴ Szovjet himnusz, 1977-es szöveg, de már az 1944-esben is hasonlóan szerepel: „A nagy Oroszország nagy műve e frigy. / Hogy éljen a Szovjet hatalma, egysége.”

Kelet- és Közép-Európáig, Szófiától Berlinig minden hódoltatott fővárosban hatalmas szovjet monumentumokat emeltettek. Nem melleleg – láttam is erről szóló megrázó kiállítást – a bolsevik, a náci és a fasiszta óriás-képzőművészet tematikában és stílusban egymással a lehető legközelebbi rokonságot mutatják. Mindegyik diktatúra, egyszerű ez, mint a faék, nagyjából ugyanazt találta fel.

Ebbe a sorba, fontos helyi színekkel (!), pontosan illeszkedik a Felszabadulási emlékművünk, amelynek előtörténetéről két virulens hazai történet van forgalomban. Az egyik szó szerinti értelemben hamis, a másik ebben az értelemben is igaz. Bármennyire tartja magát a legenda, bizonyosan nem a repülőtisztként a fronton meghalt Horthy István-emlékmű átfogalmazása a Felszabadulási emlékmű pálmaágas főalakja. Ezt az alkotó, persze ez nem lenne perdöntő, jó okkal cáfolta, „(a)ki a két alkotásra rápillant, nyomban láthatja, hogy a legtávolabbi szál sem fűzi őket egymáshoz,”⁵ de a művészettörténeti, kritikusi szakma is nagyon hasonlóan látja a dolgot. Ha a műazonosság téves is, de az alkotóazonosság történelmileg annál beszédesebb. Kisfaludi Strobl Zsigmond alaptípusa a kurzussemeleges kurzusművésznek, aki, ha a korabeli köztéri alkotásokra tekintünk, a tehetségesek egyike. Ő nem csak jó szobrász volt, de, ösztönösen vagy tudatosan, egyetemes utalásokkal emelte el művét a politikai üzenet nyers kontextusából. Ha én szívesen meg is tenném, talán nem kell pálcát törni felette. Ebben a műnemben, nálunk biztosan, noha az eredmény a megrendelő miatt is gyakran több mint kérdéses (ilyen a Sztálinért rajongó márványba faragott híresen rossz kiscsaládja), néhány ugyancsak jó, hasonló szerepet vállaló alkotóra gondolhatunk Pátzaytól egészen Varga Imréig, de persze mögöttük ott vannak a tehetségben hátrább álló Mikusok és Marton Lászlók is. A hatalmi igények kiszolgálása, ha nekem nincs is ínyemre, úgy tűnik, itt bocsánatos vétség. (A mélynövésű „modellről” alapzatával számítva végül tizennyolc méteresre nőtt Sztálin-szobor pályázatára nem kevesebb mint huszonöt szobrászt kértek fel, ám közülük csak egynek, a kiváló Medgyessy Ferencnek volt mersze nem benyújtani pályaművet.)

14

A döntnök és döntései

Bizonyosnak tűnik, hogy tényleg Vorosilov marsall, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet elnöke volt a kezdeményezője és döntéshozója a Felszabadulási emlékmű, alkotója kijelölésének, létrehozásának. A marsall egyszer a pesti romokat kerületgetve áthajtott a Városligeten, és amint meglátta, azonnal meg is győzte őt Kisfaludi Strobl Zsigmond *Íjászt* című szobra (a hatásos *Íjászt* Kisfaludi Strobl 1918–19-ben bronzból alkotta), ezzel meg is találta a Felszabadulási emlékmű legalkalmasabb alkotóját és anyagát. Majd később a helyét is. A kezdeményező személyét alátámasztja, hogy a szobrász *Emberek és szobrok* című önéletrajzi könyvében elmeséli, hogy az emlékmű megalkotására egy a Fészekben elköltött, Alekszandr Geraszimov és Borisz Jofán festő, illetve építész művész – Sztálin kedvencei – tiszteletére adott vacsorán maga Vorosilov kérte volna fel. Az időpontok miatt a történet bizonyára pontatlan,

⁵ Kisfaludi Strobl Zsigmond: *Emberek és szobrok*, 1969.

de a felkérő személye alighanem valós „(a) hadvezetésből néhány évvel korábban megbukott marsall az 1945-ös évben nemcsak a budapesti emlékműállítások kulcsszereplője volt, de elsősorban a szovjet hadsereghez tartozó művészeti intézmény, a Grekov Stúdió révén – amelynek alapítója és patrónusa volt – formális vagy informális befolyása más kelet-közép-európai országokra is kiterjedt; nagyobb megbízásokhoz a háború végén, illetve az elkövetkező néhány évben elsősorban »Vorosilov emberei« jutottak. A Budapesten az elsősorban a meghívott szovjet szakértők javaslatai nyomán központi helyszínre került és monumentális méretűre nagyított Felszabadulási emlékmű e fordulat lenyomata, alkotója, Kisfaludi Strobl Zsigmond pedig – mint a Horthy István-emlékmű tervezője – az átfordíthatóság megtestesítője lett.”⁶ Póto János történész is egyértelműen igaznak tartja a Vorosilov változatot. „Ráadásul Kisfaludit már a kezdet kezdetén megerősítette, hogy Vorosilov marsall meglátta a Városligetben az *Íjász* című szobrát, és beleszeretett. Kisfaludit azonnal megkínálták egy szovjet emlékművel...”⁷ Vorosilov a birodalom nyugati perifériájára olyan megszállási emlékművet képzelhetett el, amely, a főalakon némi art deco beütést és a pálmaágas egyetemes motívumot is elfogadva, a vastag szovjet harcos fölé magasodó nőalakkal a helyi nyugatosabb ízlésnek is megfelelt. Az emlékművet 1947. április 4-én avatták fel. A központi nőalak modelljét Thuránszky Tihamérné Gaál Erzsébet egészségügyi asszisztentst a mester 1945 októberében – a kisasszony a szobrászt először persze szatírnak vélte – egy villamosmegállóban szólította le, és kérte fel a feladatra. A szovjetek kérésére a tizennégy méter magas pálmaágas lányt, őt vigyázó hatméteres tenyeres-talpas-géppisztolyos szovjet katona, a sárkányölő – ez viszont valóban az előző kurzusból származó önlágium, ugyanis az 1926-ban készített nyíregyházi Kisfaludi Strobl-huszáremlékmű másolata – és a fáklyavívő szobrai egészítették ki. A szovjet bronzharcost 1956-ban a forradalmárok gyorsan ledöntötték, Kádárék pedig rövidesen visszarakták a helyére – ma pedig, szerencsére nem semmisítették meg. A forradalmárok a megszállási emlékműként azonosított Szabadság-szobrot, ha Marián István alezredes a Műegyetem nemzetőr parancsnoka nem beszéli erről le őket, szándékuk szerint szintén ledöntötték volna.

Az emlékmű színeváltozásai, Szentjóby, a szabadság lelke – a magasabb igazság, Ungváryk és a megszabadulás

Népmesei (és köztéri) fordulat, hogy a hazug néha megigazul. Az, hogy a Felszabadulási emlékmű neve és jelentése eleve hazug volt, aligha kétséges. De ha a mi tájunkon emberöltőn belül, olykor többször, világok változnak, ha a kérdéses mű nem magát a zsarnokot, hanem, jelentsen ez bármit, az *eszményt* mutatja, az emlékműnek, szobornak is lehetnek jelentésváltozatai, áteshet jelentésvesztésen, lehet többjelentésű, az eltelt idő, ha szakmailag nem volt eleve pocsék, javíthat esztétikai minőségén, emlékezve a múltra, válhat megőrzendő értéké. A magam részéről például mély fájdalmat éreznék, ha a bu-

⁶ Mélyi József, uo.

⁷ <https://magyarnarancs.hu/lokal/kozteri-szobrok-poto-janos-tortenesz-85690>

dapesti ég aljáról eltűnne a páлмаágas nőalak. Minél hosszabb ideje, és meszszebből nézem, annál szebb.

Ungváry Krisztián történész mutatott rá, szerintem helyesen, a régi-új hazugság burkát leemelve és író édesapja nyelvi leleményét, a „*megszabadulást*” alkalmazva, az elfogadható igazabb jelentésre.⁸ Ungváry Rudolf szóleleményét, ami az 1945-ös szovjet megszállás kettős természetét, az erőszakos megszálláson túli, a náci uralomtól mentesítő vonását ismeri el, annak idején Esterházy Péter szép mondatával így ünnepelte: „A megszabadulás szóra Ungváry Rudolf talált rá, író nagyobbát ennél nem tehet, hogy talál az országának egy szót.”⁹

Ám a legizgalmasabb átértelmezés St. Auby Tamás (Szentjóby Tamás) nevéhez fűződik, aki 1992. június végén a szovjet csapatok kivonulására emlékezve alkotta a „Szabadság Lelkének Szobra Projektet”. A public art jegyében hatalmas festett szemekkel fehér ejtőernyőselyem lepelbe burkolta a szobrot. Később így vallott a projektről: „Amikor változtatásra van szükség, két hibát kell elkerülni. Az egyik a túlzott sietség és könnyörtelenség, ami pusztuláshoz vezet (a szobor lebontása), a másik a túlzott tétovázás és konzervativizmus, ami szintén veszélyes (a szobor jelenlegi állapotában való megtartása). Annak, amit az emlékművel kapcsolatban teszünk, meg kell felelnie egy magasabb igazságnak, és nem szabad egy önkényes és kicsinyes motívumból fakadnia. Véleményünk az, hogy a szobrot nem kell lebontani, és nem kell megtartani, vagy ami ugyanaz: el kell tüntetni és ugyanakkor meg kell tartani.”¹⁰

16

Csonkolások, toldások

A szoborkompozíció értelme más úton-módon is átíródott. Eltávolították az ötágú csillagot, a szovjet harcos súlyos szobra útra kélt. A bronzkatona ma a budatétényi Memento Parkban látogatható. Ez is jó. Az ott elesett katonák nevét (ezt talán nem kellett volna), az emlékmű domborműveit és a szovjet hadsereg dicsőségét hirdető latin betűs magyar és cirill betűs orosz feliratot 1993-ban indokoltan levésték, a felépítménynek új felirattal új értelmet óhajtottak adni: „*Mindazok emlékére, akik életüket áldozták Magyarország függetlenségéért, szabadságáért és boldogulásáért*”.

A keresztény kurzus és a nemzeti romantika a sztálinizmus faragta kőre, bronzra vagy a helyére lép

Makovecz Imre már nem akarta újrahasznosítani a Felszabadulási/Szabadság-emlékművet. Az *Index*nek nyilatkozva 2008-ban úgy vélte, hogy „(a)mi most a Gellért-hegy tetején van, ocsmány”. Ő nemzeti panteont tervezett a helyére, ami Árpádtól máig állítana emléket az összes jelentős magyar sze-

⁸ https://www.youtube.com/watch?v=jN_3Fqm7TFs

⁹ Esterházy Péter: Európai egyszeregy, Népszabadság, 1995. febr. 11.

¹⁰ Boros Géza: Három radikális köztéri projekt, *Beszélő*, 2004. július–augusztus, [augihttp://beszelo.c3.hu/cikkek/harom-radikalis-kozter-i-projekt](http://beszelo.c3.hu/cikkek/harom-radikalis-kozter-i-projekt), <https://qubit.hu/2024/08/16/muveszetnek-tekintik-hogy-elbagatellaljak-es-megadoztassak-nyolcvan-eves-a-magyar-neoavantgard-meghatározó-alkotoja>

mélyiségnek. A panteon látványtervét, amely, ha elkészülne, a Gellért-hegy látványát nagyrészt eluralná, meg is rajzolta.¹¹

A legújabb keresztapplikációs ötlet közvetlen előzményének tekinthető, hogy egy katolikus alapítvány Schmitt Pál köztársasági elnök szíves közbenjárását kérve már 2011-ben Nagyboldogasszonyt álmodott az eltöröndő Szabadság-emlékmű helyére.¹²

Mások más ösvényeken indultak el. A jelen állás szerint már nem kizárt, hogy az Orbán-rendszerben a Szabadság-szobor talapzatán még egy kőből faragott kereszt is kinőhet.¹³

A kereszt az oszmán vad népe elleni magyar-európai-török háborúban szabadságjelkép is volt. Mára sem az ország egységének, sem pedig szabadságának nem jele, az évszázadok múltán más, ha tetszik, korlátozottabb értelmet hordoz. Ma a szabadság jeleit a szív segédigéi, versek és filozófiai traktátusok hordozzák, továbbá a közösség által érthető festett és faragott allegóriákban, valamint a tragikus szabadságküzdelmek történelmi alakjaiban ismerjük fel.

A Várkapitányság kijelentőmódban beszél „Arra a talapzatra, amelyet a sztálinista Borisz Jofan tervezett, és ahol korábban a szovjet katona szobra állt, egy keresztet állítunk.”¹⁴

Amíg a *Demokrata* főszerkesztőjének furcsa indokkal nem tetszik – a milói Vénusz jut valamiért az eszébe, és hogy azon sincsen kereszt (?) –, a kereszténydemokrata frakció vezetője viszont helyesli az ötletet, Hofher József jezsuita szerzetes pedig ezzel szemben arra hívta fel a figyelmet, hogy a szobor a kereszt nélkül is a szabadság szimbóluma. A Kisfaludi Strobl-örökösök ellenzik a keresztállítást. A főpolgármester bejelentése jogi értelemben eldönthetné a vitát, mert a szoboregyüttes része a főváros vagyonnyilvántartásának. Bejelentését történelmi tény is erősíti: a Felszabadulási emlékmű átadásán egykor Kővágó József, Budapest polgármestere a város nevében ünnepélyesen vette át az emlékművet.¹⁵

Az ateista vagy iszlamista hevületű kereszt döntés elvetendő, viszont a keresztállítást, -bevésést, -rátétel indokolhatósága a magán- és csoportterekben magánügy, illetve autonóm közösségi döntés; köztéren pedig olyan közügy, amely hiteles történelmi indok nélkül értelmezhetetlen, ezért helytelen.

Nemcsak Gellért püspök 1904-ben felállított, kezében keresztet tartó szobra mozdíthatatlan az ép ész és erkölcs ítélete szerint, hanem Apor Vilmos püspök rendszerváltás utáni (Buda, 1991, Gyula, 1998), de például Jerzy Popiełuszko szobrai és emlékhelyei is ilyenek. Az 1984-ben a lengyel pártállami titkosrendőrség által 37 évesen meggyilkolt Jerzy Popiełuszko a lengyel és a közép-

¹¹ Makovecz a Jóisten szórakoztatására tervez új Gellért-hegyet, <https://index.hu/kultura/klassz/mako0407/>

¹² https://hvg.hu/itthon/20110307_szabadsag_szobor_katolikus_alapitvany

¹³ <https://24.hu/kultura/2024/10/01/ismeretlen-budapest-szabadsag-szobor-gellerthegy-citadella-kereszt-torveny-jogszabaly-javaslat-orokos-kisfaludi-strobl-zsigmond/>, <https://magyarnarancs.hu/narancsblog/kereszt-a-szabadsag-szoborra-az-onmagaert-valo-szabadsagnak-nalunk-nem-jar-emlekmu-270278>

¹⁴ Uo. <https://24.hu/kultura/2024/10/01/ismeretlen-budapest-szabadsag-szobor-gellerthegy-citadella-kereszt-torveny-jogszabaly-javaslat-orokos-kisfaludi-strobl-zsigmond/>

¹⁵ <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6375>

európai szabadság hőse, vértanúja és katolikus pap volt. E műveket melyek Zugligeten, Csepelen, Kaszásdűlőn találhatóak, hol keresztrel, hol pedig anélkül alkották. Tartalmi kifogás alá egyik keresztrel alkotott műalkotás sem eshet. Ha annak alapján nézzük Popieluszko magyarországi és lengyelországi szobrait, emlékműveit, hogy látunk-e azokon (hagyományos) keresztet, a kép vegyes. Megállapíthatjuk, hogy noha a kereszt hiteles motívumuk, ezeknek egyáltalán nem kötelező attribútuma, és feltűnhet metaforikus megjelenítésben is (Torun)¹⁶ kortárs emlékművön.

Az elveszett büszkeség I. Jánostól az Utolsó? Jánosig... és tovább

Bármennyire furcsának tűnik, a rémmesei elemekben eddig is gazdag Felszabadulási/Szabadság-emlékmű-történet legújabb fejezetéről, az alapzatára illesztendő dekoratív keresztrel két olyan egymástól minden értelemben távoli történelmi személyiség juthat eszünkbe, mint a szélkakas I. János királyunk és az eddig Utolsó Történelmi János, aki meg Kádár. Elmondom, miért gondolom ezt így.

Érdemes visszamennünk jó messze, egészen a 16. századig. A magyar történelem utolsó ötszáz éve megaláztatások sora, olyan hosszú vazalluslét, amelyet néhány drámai kísérlet után a legjobb történelmi eséllyel a jogállami forradalom zárhatott volna le.

Próbáljuk elfelejteni a magyar történet egyik leghitványabb, elhalványult, a felejtés ködébe merült drámai pillanatát, amikor csak három évvel oszmán vad népe mohácsi győzelme után az akkor Bécs ellen vonuló török vezér előtt, 1529. augusztus 18-án a vert hadunk csonthalmi fölé emelt – a hant alatt fekvő testek egészen még nem is oszlottak el – díszes szultáni sátorban a magyar király (Szapolyai János) hűbéri esküt téve és Nagy Szulejmán keze fölé hajolva, arra kézcsókot lehelt. *„Az uralkodó öfelsége [Szulejmán] tiszteletből felkelvén trónjáról, három lépésnyire [Szapolyai] elé ment. Amint a kezét megcsókolta, leült egy székre; Ibrahim pasa is leült, míg Ajasz és Kaszim pasák állva maradtak. Amint kiment, négy kaftánnal és három, egészen aranyos szerszámú lóval ajándékoztattott meg. Ezért [Szapolyai] ismét bement, és kezét csókolt.”*¹⁷ *„S ah, szabadság nem virul / A holtnak véréből, / Kínzó rabság könnye hull”*.¹⁸

(Akadtak aztán példák a vazallusságból kitörésre részsikereket hozó nagy személyes és közösségi teljesítményekre, Báthory, aki a jövőre csalóka reményt adó kelet-közép-európai birodalmat épített, Bethlen erős Erdélye, Rákóczi, az 1848–49-es függetlenségi küzdelem, Deák sikeres alkuja, 1956 szabadságharca, majd 1989–90 jogállami forradalma.)

Ha az angol történelemnek lett volna hasonló pillanata, könnyen elképzelhető, Shakespeare mire jutott volna egy ilyen drámai tárggyal. Csak elképzelni tudjuk, hogy a legizgalmasabb szavak költője, a legtragikusabb poétikai képeket ontó és a nemzethalállal viaskodó Vörösmarty, középpontjában ezzel a jelenettel, milyen drámát írhatott volna. De persze nem véletlenül, elkerülte

¹⁶ <https://www.alamy.com/monument-to-priest-jerzy-popieluszko-in-torun-poland-image356420310.html>

¹⁷ Részlet Szulejmán naplójából Szapolyai hódoltatásáról.

¹⁸ Kölcsey Ferenc: Himnusz, 1823.

a téma, amely, ha megéri, a reményvesztett öregségére már látványosan világirodalmi rangra jutó Petőfit is meghlethette volna. Aztán Füst Milán és a mindentudó Kosztolányi ugyancsak megkölhette volna. A jelenben Spirónak és Parti Nagynak már, gondolom, túl távoli és késői.

Pedig nincs is olyan távol. A viszolygást keltő férficsókokkal keretezett ötszáz év segíthet megérteni a NER állama által megkeresztelendő szovjet emlékmű történelmi hátterét.

A két csók közé szorult fél évezredre az ország, melyet az utolsó csók: Kádáré zárta le. Ő eleinte Hruscsov barátságos ölelgetését állta – vagy ki tudja, még talán élvezte is –, majd, noha biztosan irtózott ettől, 1965–79 között nagyjából tizenöt évig szenvedte el Brezsnyev szájcsókjait.¹⁹ Az Első és az Utolsó csókos János mintegy keretbe foglalják a majdnem ötszáz év keserves történetét. A csókok korának terméke a Felszabadulási emlékmű légiés alakja, melyet (akit) azért is meg kell őriznünk, hogy tudjuk, kik vagyunk, és azért is, hogy a talán eljövendő szabadságban élő utódok tudják, honnan jöttek. (Ennek a szövegnek nem tárgya, hogy a mostani fejedelem, aki, a megszokás nagy úr, történelmi kényszerek nélkül taktikázta magát, országát a vazallusi szerepbe, Putyin, Lavrov, Hszi Csin-ping csókosaként, sőt egyetlen finnugorként a Türk Tanácsban is alakítva szerepét.)

Vakfoltok és lukak az emlékezeten, a közösségi tudat torzulása, a hazugság mint alkotmányos probléma

József Attila így mondja: „Te jól tudod, a költő sose lódít: / az igazat mond, ne csak a valódit”. Aranyról, sokszor hallottam, olvastam is, hogy nagy költő ugyan, de sajnos költői mondanivalója nincsen. Ha ez igaz lenne, rosszul olvastam a *Bolond Istókot*, a *walesi bárdokat*, a *Kozmopolita költészetet*, és amit most idézek, a *Vojtina ars poétikáját!* „De meg, mit érne gyöngéd szó nekik, / Midőn a hont ordítva szeretik?... »Költő hazudj, de rajt’ ne fogjanak«... De költőnek, bár lénye isteni, / Nemcsak szabad: – szükség fillenteni /... Itt a különbség: hogy e látszatot / *Igaz* nélkül meg nem csinálhatod. / Csakhogy nem ami *rész szerint* igaz, / – *Olyan* kell, mi *egészben* s *mindig* az.”

Akik rendszeresen bajlódnak alkotmányos problémákkal, tudják, hogy az alkotmányos kategorikus imperatívuszok viszonylag szűk körén túl gyakran találkozunk összetett esetekkel. A problémák csomóit ajánlatosabb bogozni, mint pengével metszeni. Az igazmondás kötelezettsége is ide sorolható.

A tízparancsolat fontos mű, a Mindenható, illetve Mózes jó törvényhozóként pontosan fogalmaztak, arra is tekintettel, hogy a korban a hamis tanúzásnak végzetes következményei voltak. A héber Biblia 9. parancsolata nem minden valótlan állítást tilt, tökéletes igazmondásban ugyanis nem lehet egy életet leélni, a parancsolat az ember számára betartható parancsot közvetít:²⁰ „*Ne tégy felebarátod ellen hazug tanúbizonyságot!*”²¹ Ugyanezt az *igazságot* vissz-

¹⁹ <https://24.hu/tudomany/2020/09/30/kadar-bresznyev-csok-kommunista/>

²⁰ A Stádium 28 Körnek a Szabadság-emlékműre helyezendő keresztéről szóló 2024. szeptember 24-én tartott vitában Gábor György filozófus hívta fel figyelmünket a tízparancsolat IX. parancsának pontos jelentésére.

²¹ A héber szöveg: *Ló-taane v réachá éd `sáqer!*

hangozza a Példabeszédek könyve is: „Az igazat adja tovább, aki megmondja, mi hogy volt, a hamis tanú meg csak a hamisságot.”²²

A kálvinista Heidelbergi Káté IX. parancsolata ugyancsak pontosan adja ugyanezt vissza: „*Ne tégy felebarátod ellen hamis tanúságot!*” Mai nyelvhasználatot követve így is mondják: „Ne tanúskodj hamisan felebarátod ellen!”

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia oldalán is olvasható (a katolikus változatban VIII. parancsolat) szövege az eredeti intenciót – nem csupán az „és” miatt túlságosan kiterjesztő értelme miatt – némileg pontatlanul tartalmazza: „*Ne hazudj, és mások becsületében kárt ne tégy!*”²³

Kantot pontatlanul a valótlan kijelentések ádáz ellenfelének tekintik.²⁴ Valójában az ő fogalomhasználata is segít a probléma értelmezésében. Szerinte éppenséggel nem minden valótlan állítás hazugság. Hanem az emberi kötelességet sértő hamis állítás hazugság, amely elutasítandó, mert ellentétes az önmagunk által vállalt kötelességgel; ez egybe is eshet valamely jogi kötelességgel.²⁵ (Vitatott, hogy Kant szerint minden jogi kötelezettség morális természetű-e.) Kant *valótlan állítás és valótlan állítás között* olyan különbséget tesz, amely a tízparancsolat eredeti, szűkebb értelmezésével közeli: „Jogi értelemben (im rechtlichen Sinne) csak azt a nem-igazságot szabad hazugságnak nevezni, amelyik közvetlenül megrövidíti a másik ember jogát; például ha hamisan azt állítjuk, hogy szerződést kötöttünk valakivel, mert így akarjuk megszerezni azt, ami az övé”.²⁶ Azt a hamis kijelentést viszont, amely másokat „nem rövidíti meg sajátjukban”, ne nevezzük hazugságnak!

Benjamin Constant Kantot bírálva említ egy fontos és önmagában kiváló példát arra, hogy a valótlan állítások erkölcsileg lehetnek mélyen megalapozottak. Ha valótlant állítani nem szabad, akkor „...*büntett volna hazudni egy gyilkosnak, aki megkérdezné, hogy a barátunk, akit üldöz, nem a házukba menekült-e.*”²⁷

Mit nem gondolt a haza bölcse a hazugságról

Hosszú ideje foglalkoztat egy idevágó, számomra rejtélyes, magyarázatra szoruló jelenség. A jogi, közelebbről a sajtószabadságról szóló közbeszéd egyik legkedveltebb, Deák Ferencnek tulajdonított mondása nemcsak úton, útfélen,²⁸ de bírósági oldalakon,²⁹ sajtószabadság-konferenciákon és alkotmányjogi közleményekben is meg-megjelenik, így szól: „*Ha tőlem függene, a sajtótörvénynek csak egy paragrafusa volna: hazudni nem szabad.*” Mióta ez először elem került, foglalkoztatott az, hogy a közjog magyar zsenije, a jog világát általa-

²² Péld 12,17

²³ <https://katolikus.hu/lelkiseg/lelkiseg-22>

²⁴ Ebben a részben: Allen W. Wood A hazugságról című, Erdélyi Ágnes által fordított tanulmányára támaszkodom, Holmi. 2009. szeptember.

²⁵ <https://www.holmi.org/2009/02/allen-w-wood-a-hazugsagrol>

²⁶ MS 6: 238n, EM 334 lj.

²⁷ Constant: Des réactions politiques, idézi Kant, VRL 8: 425.

²⁸ Pl. Tóth Béla: Szájru! szájra. A magyarság szálló igéi. Athenaeum, Bp., 1907. 113. Beszélő, 2016. március, Élet és Irodalom, 2014. október 10., Népszabadság, 1993. április 8., Népszava, 2016. március 16.

²⁹ <https://birosag.hu/hirek/kategoria/birosagokrol/hazudni-nem-szabad>, vagy Magyar Közlöny, 2017. december (201–219. szám).

ban is a legmélyebben ismerő Deák miért mondhatott ilyesmit. Azt hiszem, a magyarázatnak csak egyik része, hogy az erényes ember *általában* irtózik a hazugságoktól. A Deák-mondat esetében a válasz egyébként az, hogy nincs sehol nyoma az idézett mondat pontos forrásának. Ezt, köszönet, Kelen Károly nyomozta ki.³⁰ Deák, gondolom, a klubban, a szivarszobában sem mondott ilyesmit, de ha mégis megtette, tévedett. Az eredeti forrás valószínűleg Mikszáth Kálmán *Gavallérok* című regényében található, ahol egy Csapiczky nevű dzsentrí gunyoros hangon mondja: „Az öreg Deák azt mondta, hogy csak egy paragrafusból álljon a sajtótörvény: »hazudni nem szabad«.”

A médiajog bonyolult. Ha Utópia szigetén az újságok csak igazat írnak, akkor vajon kiket érdekelnek az újságlapok, kik hallgatják, nézik a hírszolgáltatókat? Hány közéleti médiumra van ott szükség? Egynél többre? Teli vagyunk a legjobb szakértők által pró és kontra vitatott tényállításokkal. Esterházy Péter szerint: „Kutya nehéz úgy hazudni, ha az ember nem ösmeri az igazságot.”³¹ Persze, amíg nem ösmerjük az igazságot, nemhogy hazudni, igazat is legfeljebb véletlenül tudunk mondani. Vannak kijelentések, melyek igaz vagy hamis volta soha nem lesz igazolható. Egész életünk némi ipar, földművelés, kereskedelem mellett jórészt igazságkeresésben telik. A „hazudni nem szabad” sajtótörvényt legnagyobb lelkesedéssel talán a zsarnoki rendszerek alkalmazhatnák, ahol a hivatalos igazságtól eltérni tilos.

Abból persze, hogy helytelenítjük és kockázatosnak minősítjük a pusztán „hazudni nem szabad”-ot mondó sajtótörvényt, nem következik, hogy ne hínénk az igazságot küzdelemben feltárni képes független sajtó eszméjében.

A modern jog fontos, idevágó bibliai és kantiánusnak is mondható különbségeket tesz. A modern liberális jogrendszerekben általánosan elismert az önvád tilalma, amely összefüggésben áll a személyiségi jogokkal, a mindenkit megillető személyes méltósággal. A gyanúsított beismerő vallomása nyomatékos enyhítő, viszont a terhelt hallgatása vagy a válasz megtagadása nem súlyosító körülmény. A gyanúsított beleegyezése nélkül vallomása általában hazugságvizsgáló gép alkalmazásával sem vizsgálható. Noha a büntetőeljárás joga ezt kifejezetten nem állítja, a jog szerint a terhelt az általa elkövetett bűncselekményt letagadhatja; nincs igazmondási kötelessége. Hazudnia is szabad. Ennek határa, ez önálló bűncselekmény, hogy követve a mózesi törvényt, más bűncselekmény elkövetésével hamisan nem vádolhat. A tanú pedig ugyan általában köteles igazat mondani, de hallgatási joga van, ha az igazmondással bemártaná önmagát, hozzátartozóját.

Tegyük hozzá, azok, akik hallottak már a *New York Times* vs. Sullivan³² esetről, könnyen belátják, hogy a kommunikációs jogok terén mi lehet a gond a szigorú igazmondási kötelezettséggel. Röviden ott arról van szó, hogy az USA Legfelsőbb Bírósága 1964-es ítélete alapján a közhatalom gyakorló a hivatali tevékenységükkel kapcsolatos valótlan és a becsületüket csorbító sajtóközleményekért csakis akkor kaphatnak elégtételt, kártérí-

³⁰ Kelen Károly: Ne hazudj! <https://media1.hu/2019/02/04/hazudni-nem-szabad-sajtotorveny/>

³¹ Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*

³² <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/376/254/>

tést, ha nem csak azt bizonyítják, hogy az állítás valótlan, hanem azt is bizonyítaniuk kell, hogy azt szándékosan vagy kirívó gondatlansággal követték el. A közhatalmi szereplőre helyezett bizonyítási teher miatt a sajtó, még a végül valótlanoknak bizonyuló közlemények tekintetében is, igen erős, máshol jószerivel ismeretlen védelmet kapott. A lényeg a bizonyítási teher, az indok pedig ólomsúlyú demokratikus érték a *közügyek szabad megvitatásának* védelme. A következmény, hogy a hivatalt viselők bírálata esetén (a joggyakorlat utóbb ide vonta a közszereplőket, sőt magánszemélyeket is) a sajtó csak a bizonyítható tudatos hazugság és az általa elkövetett súlyos hanyagság esetén felel az utóbb valótlanoknak bizonyuló tényállításért, azaz szinte soha. Persze, mint mondom, a szándékos és a súlyosan gondatlan hazugságot a *New York Times*-szabály sem védi.

Más, ugyancsak demokratikus és liberális, jellemzően a totalitárius múlttal, a hivatalossá, sőt társadalmi normává tett gyűlöletbeszéd történelmi terhével megvert európai jogrendszerek a sajtószabadság határait ennél szűkebbre vonják.

Akadnak drámai, súlyosan kötelezettségszegő hazugságok, és vannak olyan *valótlan állítások*, amelyek erényesek, sokszor mély morális elkötelezettségből fakadnak. Gyakoriak a fellengzős, tetszelgő, háryjánoskodó füllentések, amelyek a morális jogok szempontjából súlytalanok, közömbösek.

Szép közttereket szép szobrok díszítenek. Azért is utazunk Itáliába, hogy ezeket láthassuk. Teli vannak a városok zsánerszobrokkal is, amelyek rendszerint kellemességről szóló füllentések, a bábész néző pedig ezt elnéző mosollyal nyugtázza.

A Felszabadulási emlékmű fő- és mellékalakjai nem ilyenek. A szoborcsoport sűrű és rémes története, történelmi háttere, annak elágazásai nem tanulságok nélküliek. Itt nem valaki hazudik, hanem a tudatlan állam. A kereszt és a szabadság jelentéseinek elválása nem huszadik századi paradigma, évszázadokkal korábbi. A protestantizmus megjelenése óta a tárgyak imádatát tiltó II. parancsolat miatt (ilyen ábrázolásban különösen elfogadhatatlan) még csak nem is egyetemes keresztény jel. Leszámítva a temetőket, próbáljuk elképzelni a forradalom és szabadságharc nagyjából hívő katolikus vezetőinek keresztrel díszített emlékműveit. Képtelenség. A szolgaság és a szabadság hívei, a Habsburgokért és a magyar szabadságért küzdők egyaránt keresztényként azonosították magukat.

A keresztrel a NER történelmet és jelentést hazudik, ahogy saját egzisztenciájáról, identitásáról is valótlant állít.

A közösségi, nemzeti identitást megfogalmazó köztéri műalkotás és a történelmi szobrászat *szólás, társadalmi kommunikáció, szimbolikus beszéd*, amelynek alkotmányos tartalmáról ugyan jogi szabályok nem, de jogelvek szólnak. A szólásszabadság emberi jog. A demokratikus államnak van valamiféle beszédjoga, de nincs szólásszabadsága, mert az emberi jog. Aligha van hazugságszabadsága, és különösen nincs joga indoktrinációra. A szabadságról szóló emlékműre tervezett, máshol tiszteletre méltó jel nem egyszerűen oda nem illő, hanem olyan hazugságot hirdet, amely alkotmányos értékeket sért.

Giovanni Boccaccio

Dekameron

(Részletek Barna Imre fordításában)

Harmadik nap Nyolcadik történet

Ferondo port nyel, amitől halottnak nézik és eltemetik. Az apát összeszűri a levet a feleségével, őt magát kicsempészi a sírjából, és tömlőcbe dugja, de Ferondo azt hiszi, hogy a purgatóriumban van. Végül feltámad, és sajátjaként neveli fel azt a gyereket, akit az apát úr a feleségével nemzett.

(...)

Volt tehát Toscanában, és megvan még ma is egy Isten háta mögötti apátság, amilyenből ismerni jó párat. Az apátja földre szállt angyal volt, épp csak a nőnek nem tudott ellenállni. Ám olyan ügyesen intézte a dolgait, hogy senki még csak nem is sejtette, miket művel, és a lehető legszentebb életű, igaz ember hírében állt. Összeismerkedett vele mármost egy jómódú gazda. Ferondónak hívták, és igazi faragatlan tuskó volt, de az apát úr szívesen látta, mert szeretete a bolondját járatni vele. Egy szép napon felfigyelt rá, milyen gyönyörű szép felesége van ennek a Ferondónak, és úgy belezúgott, hogy se éjjele, se nappala nem lett miatta. A tetejébe azt hallotta, hogy akármilyen együgyű alak is gazduram, egyvalamihez sajnos nagyon ért: ahhoz ugyanis, hogy úgy vigyázzon a feleségére, mint a szeme fényére. És kesergett is ezen egy sort az apát úr, de aztán kieszelte hamar, hogy mi legyen, és úgy intézte, hogy Ferondo néhányszor a feleségét is vigye el hozzá. Ilyenkor az apátság kertjében látta őket vendégül, és ott szépszerén addig-addig traktálta őket az örök élettel meg ilyen-olyan elhunyt urak és hölgyek kegyes cselekedeteivel, míg kedve nem támadt az asszonynak, hogy meggyónjon nála, s engedélyt kérjen és kapjon is erre Ferondótól.

Örült az apát nagyon, amikor a nő csakugyan beállított hozzá, és a lábához kuporodott.

– Tudja, atyám – vágott is bele mindjárt az asszony –, ha Isten engem vagy egy igazi férjjel szerencsétlet, vagy épp semmilyennel, akkor talán nem volna nehéz arra az útra lépnem, amelyik atyám szerint az örök élet felé vezet. De Ferondo olyan ember, akkora nagy marha, hogy őmellette akár özvegynek is mondhatnám magamat. Csak hát van férjem, és amíg ez él, addig én máshoz nem is mehetek. Ráadásul minden ok nélkül olyan rettentő féltékeny is a hülyéje, hogy pokol vele az életem. Mielőtt tovább gyónnék, nagyon szépen kérem a tisztelendő urat, hogy szíveskedjék tanácsolni valamit, mert hiába gyónok én meg, hiába buzgólkodom, amíg ezen valahogy túl nem tettem magamat.

Az apát urat mintha hájjal kengették volna. Lám csak, gondolta, kezére játszik a szerencse, teljesülhet, amire úgy vágyik.

– Leányom – mondta –, belátom, milyen rossz lehet egy ilyen szép és finom nőnek, ha tökfej a férje. Hát még ha féltékeny is! Nagyon is el tudom hát hinni, hogy ezt kibírni valóban pokoli lehet. S ha meg a tanácsomat kéri, hát röviden csak annyit mondhatok: el kell mulasztani az ura féltékenységét. És el is áru-
lom, hogy hogyan, ha maga megígéri, hogy senkinek se mondja el.

– Ne féljen a tisztelendő úr – felelte rá az asszony –, dehogy mondok én el bárkinek is olyat, amiről azt tetszik mondani, hogy ne mondjam el, inkább a halál! Szóval mi a megoldás?

Az apát meg erre:

– Ha azt akarjuk, hogy meggyógyuljon, a purgatóriumba kell kerülnie.

– Élve? – csodálkozott az asszony. – Azt meg hogy lehet?

Mire az apát:

– Úgy, hogy előbb meghal. S ha aztán eléggé megszenvedett már a féltékeny-
ségéért, mi a Jóisten közbenjárásával visszaimádkozzuk őt az életbe.

– Tehát megözvegyülök? – kérdezte az asszony.

– Úgy van – felelte az apát –, egy időre igen. De maga ne hagyja ám, ked-
vesem, hogy megint férjhez adják, mert azt zokon venné az Úristen. Meg hát
úgyis vissza kell térnie Ferondóhoz, amikor az feléled, s ő akkor lenne majd
csak igazán féltékeny.

Mire az asszony:

– Ha ettől tényleg meggyógyul az uram, és nekem nem kell tovább rabság-
ban élnem, hát Isten neki, tegyen a tisztelendő úr a belátása szerint.

Mire az apát:

– Teszek is. De mit kapok a szívességért cserébe?

– Amit csak szeretne, atyám – vágta rá az asszony –, meg ami telik tőlem.
De hát ugyan nyújthat-e bármit a magamfajta, ami méltó egy olyan nagy em-
berhez, mint ön?

– Kedvesem – válaszolta az apát –, maga nagyon is tehet egy olyan szívessé-
get, ami felér az enyémmel. Mert nemcsak én boldogíthatom kegyedet, hanem
kegyed is tud valamit, amin az egészségem és az életem múlhat.

– Csakugyan? – nézett nagyot az asszony. – Ám legyen.

– Helyes – bólintott az apát. – Akkor hát legyen a szeretőm, mert elepedek
magáért.

Az asszony felkapta a fejét.

– No de atyám! – szörnyülködött. – Még ilyen! Mostanáig szent embernek
hittem. Hogy kérhet ilyen egy szent ember attól a nőtől, aki tanácsért fordul
hozzá?

Mire az apát:

– Nincs ezen mit csodálkozni, édesem. A szentségnek ez meg se kottyán,
hiszen a szentség a lélekben lakozik, az pedig, amit én kérek, a test bűne csak.
De akárhogy is, a kegyed szépsége kifogott rajtam, és nincs más választásom.
Legyen inkább büszke rá, hogy még a szenteknek is tetszik, pedig őket meny-
nyei szépségek szokták gyönyörködtetni. Emellett apát vagyok ugyan, de fér-
fiember is, és még csak nem is öregszem. Ne féljen attól, amit kérek, inkább
örüljön neki! Amíg Ferondo a purgatóriumban időzik, én éjszakánként majd
vigasztalgotom magát őhelyette is. És nem tudódik ez ki, de nem ám, minden-

ki továbbra is ugyanazt fogja hinni rólam, amit mindmostanáig kegyed is hitt, sőt! Isteni ajándék ez, tessék élni vele. De sok nő van, aki kapva kapna rajta! Hát maga most megkaphatja, ha hallgat rám. Amúgy pedig van ám egypár szép és drága ékszerem is, amit magának és csakis magának szánok. Egy szó, mint száz, szívem édes reménysége, segítsen rajtam, ahogy én segítek, és pedig ezer örömmel, kiskegyeden.

Az asszony lesütötte a szemét. Képtelen volt nemet mondani, de arra se vitte volna rá a lélek, hogy igent mondjon. Az apát meg ebből – hogy figyelmesen végighallgatta őt, majd habozik a válasszal – azt szúrte le, hogy úgyszólván nyert ügye van, és mondta tovább a magáét, hogy így meg úgy, míg egészen meg nem győzte az asszonyt, hogy nagyon is jó lesz ez így. Rendben van, mondta tehát a nő pironkodva, áll elébe mindannak, amit az apát úr szeretne, de csak miután Ferondo már ott lesz a purgatóriumban.

– Azon ne múljék! – legyintett az apát. – Teszünk róla, hogy ott legyen egykettőre. Először is tessék elintézni, hogy akár már holnap vagy holnapután eljőjön ide hozzám – adta ki az utasítást, majd egy gyönyörű szép gyűrűt csúsztatva a markába, útjára bocsátotta az asszonyt. Az meg máris további ajándékok reményében boldogan tért vissza vele a barátnőihez, s aztán az apát úr szentséges nagyszerűségéről áradozott nekik egész hazaúton.

Ferondo néhány nap múlva fel is kereste az apát urat. Na – gondolta emez, ahogy megpillantotta –, irány a purgatórium. Elővett valami bűvös port, amit Napkeleten kapott egy fejedelemtől, amivel a Hegyi Öreg altatta el – úgymond – a saját külön Paradicsomának vendégeit az oda-vissza úton. Merthogy ez a por a mennyiségtől függően rövidebb vagy hosszabb időre elaltatja azt, aki bevette, és – bár ártani nem árt – mindenki halottnak nézi az embert, amíg hat. Az apát három napra való adagot észrevétlenül egy pohár zavaros újborkba kevert, és még bent a cellájában megitta vele Ferondót. Aztán kísértáltak a kolostorkertbe, hogy ugrassa őt egy kissé a szerzeteseivel. A por azonban kisértatva hatni kezdett, Ferondót úgy fejbe kólintotta, hogy azon álltó helyében mély álomba zuhant, és elterült a földön.

Az apát persze úgy tett, mint aki nagyon megrémül. Meglazította Ferondo ruházatát, hideg vízzel locsoltatta az arcát, mintha gyomorgázok vagy más effélék művének tartaná, hogy elájult. De szemlátomást hiába próbálkozott bármivel, az apátnak és a többi szerzetesnek látnia kellett, hogy nem és nem tér magához szegény, s amikor már a pulzusát is hiába tapogatták, muszáj volt belátniuk, hogy ez a Ferondo bizony elhalálozott. Akkor azután üzentek a feleségének és a családjának, azok pedig jöttek is lélekszakadva, hogy – miután az asszonyok a nejével úgy-ahogy elsiratták – az apát át sem öltöztetve őt, úgy, ahogy volt, máris örök nyugalomra helyeztesse az egyik sírboltba.

Hazatérve az asszony kijelentette, hogy őneki a közös gyermekük mellett, ebben a házban a helye; és be is rendezkedett, hogy mostantól, úgy is, mint özevgy édesanya, ő fogja kezelni a Ferondo vagyónát.

Aznap érkezett meg Bolognából egy szerzetestárs, akiben az apát nagyon megbízott. S ezzel a szerzetessel ő még aznap éjjel kilopta Ferondót a sírboltból, és lecipelték őt egy koromsötét pincelyukba, ahová a megtévedt barátokat szokták büntetésül bezárni, majd levetkőztették, szerzetesi csuhát adtak

rá, s egy halom szalmára fektették. A bolognai szerzetes meg, akit az apát titkon már jól kitanított a teendői felől, szépen várni kezdte, hogy magához térjen.

Másnap az apát néhány szerzetese társaságában felkereste otthon az asszonyt, hogy – úgymond – leviziteljen nála. S miközben részvétét nyilvánította a gyászba öltözött kesergő özvegynek, óvatosan rákérdezett azért, hogy tartja-e, amit megígért. Tartja hát, felelte az asszony felszabadultan, amiért végre nem parancsol neki se Ferondo, se más, no és mert egy újabb tetszetős gyűrűt pillantott meg az apát ujján. Készen áll ő mindenre, mondta, s ott helyben megállapodtak, hogy már aznap éjjel jöhet is az apát úr.

Amikor tehát beesteledett, az apát a Ferondo gönceit magára kapva, a szerzetese kíséretében elballagott hozzá, s aztán vígan végighancúrozta vele az egész éjszakát. Csak hajnalban osont vissza az apátságba, de este meg már jött megint, s másnap és harmadnap még és még. Ha jövet-menet bárki elébe akadt, azt hihette, hogy Ferondo visszajáró lelkét látja, merthogy az tart erre-felé bűnbánatot. Hüledeztek is a buta falusiak, összehordtak hetet és havat, a rémhírektől nem kímélve meg még az asszonyt sem, aki persze aligha ijedt meg tőlük.

Ferondo eközben magához tért, és nem tudta, hol van. A bolognai barátnak több se kellett. Hatalmas üvöltéssel berontott hozzá, és elkapva a grabancát, egy roppant virgáccsal irgalmatlanul elverte.

- Hol vagyok? – óbégatott Ferondo.
- A purgatóriumban – felelte a barát.
- Micsoda? – képedt el Ferondo. – Meghaltam talán?
- Meg bizony! – vágta rá a barát.

Ferondo sírva fakadt. Siratta magát, siratta a feleségét, a kicsi fiát, és hablatyolt összeviessza.

A szerzetes ekkor térült-fordult, hogy némi enni- és innivalót hozzon neki.

– Nahát! – csodálkozott Ferondo, amikor elébe tette. – Hát esznek a holtak?

Mire a szerzetes:

– Persze! Ezt itt az özvegyed küldte a templomba, hogy misét mondasson érte a lelki üdvödért, a Jóisten meg neked szánja.

Mire Ferondo:

– Egyem a szívét! Nagyon szerettem ám én őt, amíg meg nem haltam, szorongattam és puszilgattam éjszakákon át, sőt akár még ízélgettem is, ha úgy hozta a kedvem! – mondta, majd nagy kedvvel nekilátott az evésnek-ivásnak.

Csakhogy a bor nem ízlett neki.

– Szakadjon rá az ég! – méltatlankodott. – Hogy nem bírt a fal melletti hordóból küldeni bort annak a papnak?

De ahogy befejezte az evés-ivást, a szerzetes megint előkapta a virgácsát, és ismét jól elagyabugyálta őt.

– Jajjaj! – ordibált Ferondo. – Miért csinálod velem ezt?

– Azért – felelte a barát –, mert így parancsolta a Jóisten. Hogy naponta kétszer el kell téged verni.

– De hát mi rosszat tettem? – böngött Ferondo.

Mire a barát:

– Féltékeny voltál, pedig csodás asszony a feleséged, keresve sem találhatsz jobbat nála.

– Jaj, de nem ám – mondta Ferondo –, igazad van. És édesebbet se, mert olyan ó, mint a cseppentett méz. De hát tudtam én, hogy a Jóisten rossz néven veszi a féltékenykedést? Ha tudtam volna, biztos, hogy nem féltékenykedek.

Mire a barát:

– Tértél volna jobb belátásra még odaát! Ha netán visszatérsz még, hát jusson eszedbe, amit tőlem kapsz most, és ne féltékenykedj soha többé.

Mire Ferondo:

– Hogyhogy? Hát van a halálból visszatérés?

Mire a barát:

– Van, ha Isten úgy akarja.

– Ó! – sóhajtott Ferondo. – Ha visszatérnék, biztos, hogy a világ legjobb férje leszek. Se verni, se szidni nem fogom többé. Hacsak a ma reggeli bor miatt nem. És mert gyertyát viszont egy szálát se küldött, sötétben kellett ebédelnem.

– Küldeni küldött – mondta a barát –, de misegyertyának.

– Aha – mondta Ferondo –, na jó, biztos így van. Hát csináljon énfelőlem, amit akar, csak térjek vissza. De te meg ki vagy, hogy ezt műveled velem?

– Halott ember, akárcsak te – így a barát. – Szardíniában éltem, és féltékeny volt a gazdám, én pedig biztattam őt. De meg is vert ezért az Isten, büntetésül kell most etetnem-itatnom és agyabugyálnom téged, míg másként nem határoz mirőlünk.

Mire Ferondo:

– Mások itt nincsenek is?

Mire a barát:

– Hogyne volnának! Ezrével! De nem láthatod-hallhatod őket, ahogyan ők se téged.

Ferondo tovább kérdezősködött:

– Na és milyen messzire lehetünk otthontól?

– Ajjajaj! – felelte a barát. – Alsó-felső Ganékulán is túl.

– Húha! – álmélkodott Ferondo – Az akkor már túlvilág énszerintem!

És mondta tovább ki-ki a magáét még és még; és tíz hosszú hónapon át étkeztette és ütlegelte Ferondót a szerzetes, miközben az apát buzgón látogatta a szépasszonyt, és boldogan élte vele világát. De előbb-utóbb be kellett ütnie a bajnak. Az asszony egy szép napon azon kapta magát, hogy teherbe esett. Be is számolt róla mindjárt az apátnak, és nagy egyetértésben elhatározták: haladéktalanul fel kell támasztaniuk most már Ferondót, hogy a purgatóriumból kiszabadulva, térjen szépen vissza a feleségéhez, aki majd beadja neki, hogy tőle terhes.

Az apát úr tehát már aznap éjjel lement Ferondóhoz, és elváltoztatott hangerővel belebömbölt a pincsesötétbe:

– Ne félj, Ferondo, mert Isten visszaereszt a világba! Ha pedig visszatértél, asszonyod fiút szül neked, akit te Benedettónak fogsz nevezni, mivelhogy az Úr a te szent barátod és asszonyod imái nyomán, szent Benedek kedvéért részesít téged ebben a kegyben.

Hű, de megörült Ferondo!

– Jaj, de jó! – lelkenedett. – A Jóistenke éltesse érte a magasságos Mindenható szent Benedekestül, meg az apát urat, meg az én tejes-mézes, ennivaló feleségecskémét!

Ferondo aznap esti borába az apát ismét port kevertetett, épp csak annyit, hogy négy óra hosszat aludjon tőle. Azután – immár megint a saját ruhájában – a szerzetessel lopva visszavitték őt a kriptájába.

Másnap pirkadatkor Ferondo arra tért magához, hogy egy résen át fény szüremlik be a sírba. Ebből tudta meg, hogy él, hiszen fényt ő tíz hosszú hónapja nem látott már.

– Kinyitni! Kinyitni! – üvöltött fel, majd fejfel nekifeszült a kriptafedélnek, tiszta erőből feszegetni kezdte, és sikerült is felemelnie. A matutinumra egybegyűlt barátok a zajt hallva odafutottak, s látták ám, ahogy Ferondo – akinek ráismertek a hangjára – a kőfedelest ledobva magáról, kászálódik kifelé a sírból. Ettől aztán halálra rémültek, és hanyatt-homlok rohantak az apát úrhöz.

– Gyermekeim! – nézett az végig rajtuk, mint aki az imádságából néz fel éppen. – Egyet se féljete! Sorakozzatok fel ide mögém keresztel-szenteltvízzel, és kövessetek! Hadd lássuk, mit tartogat számunkra a Mindenható! – mondta, s azzal elindult velük.

Ferondo – hisz hosszú hónapok óta nem látta már Isten szabad egét – halottsápadtan kecmeggett ki a kriptából. Ahogy az apátot megpillantotta, a lába elé borult.

– Atyám! – kiáltotta. – Itt vagyok, ragyogok, és tudom ám, hogy miért: azért, mert hála magának, meg szent Benedeknek, meg az én hitese nejemnek, nem kell tovább birkatóriumba senyednem, feltámasztott a sok-sok imádság! Áldja is meg érte apát uramat a Jóistenke ma és holnap és jövőre és mindig!

Mire az apát:

– Áldassék a Mindenható, ámen! Most pedig, hogy visszaengedett, menj szépen, siess a feleségedhez, aki azóta sír és sír, amióta itthagytad ezt az árnyékvilágot, vigasztald meg őt, és légy mostantól szerető és alázatos gyermeke a Jóistennek.

– Igen, atyám! – ragyogott Ferondo. – Pont ezt mondták odaát is, tessék rám bízni! Csak érjek haza, már csókolgatom is, mert annyira szeretem én őt, hogy csak na!

Az apát nagy szemekkel nézett utána, mint aki ámul és bámul, majd ájtatosan rázendített, és a szerzeteseivel elénekelte a *Misererét*.

Amikor Ferondo hazaérkezett, a falu népe rémülten szétszaladt, ő meg hívogathatta vissza őket, hogy nem kísértetet látnak, mert feltámadt, igenis ő az. De csak húzódozott azért tőle még a felesége is. Majd miután látták, hogy ép és eleven, lassan mégiscsak megjött az emberek bizalma, és kérdezgetni kezdtek; ő meg szemlátomást úgy megokosodott a túlvilágon, hogy mindenre tudta a választ. Elmondta, hogy s mint vannak odaát kinek-kinek a rokonai, áradozva mesélte, mi újság a birkatóriumban, és népes hallgatóság előtt számolt be arról is, hogy a feltámadása előtt mit nyilatkoztatott ki neki saját szájúlag maga Bugriár Kangyal. Aztán hazament a nejével, és újra birtokba véve mindazt, ami az övé, annak rendje-módja – vagy legjobb tudomása – szerint teherbe is

ejtette az asszonyt. Annak pedig történetesen sikerült is épp a megfelelő időben, azok balhiedelmét igazolva lebabáznia, akik úgy tudják, hogy a terhesség ideje pontosan kilenc hónap. És fiúgyermeket szült a világra, s a gyermek a Benedetto Ferondi nevet kapta.

És látva, hogy visszatért Ferondo, s hallva a meséit, nem is igen akadt most már, aki ne hitte volna, hogy csakugyan feltámadt, és ne ámuldozott volna, hogy mekkora nagy szent a tisztelendő apát úr. Ferondót a sok verés egészen kigyógyította a féltékenységből. Valóra váltva azt, amit az apát a nejének ígért, nem is akadékoskodott többé. Asszonykája pedig most már szép nyugodtan éldegélt vele tovább nagy-nagy tisztességben. A szent életű atyával azért persze – nem feledve el neki, milyen ügyesen és jól kihúzta őt a nagy bajából – szívesen össze-összejött, ha csak tehetette.

Hatodik nap Negyedik történet

Currado Gianfigliazzi megfenyegeti Chichibiót, a szakácsát, de az egy szellemes ötlettel megnevelteti, és kivágja magát a bajból.

(...)

– Aki észnél van, édeseim – kezdte Neifile –, annak többnyire a nyelvét is felvágják, és kibeszéli magát, ha bajba kerül. De a szerencse sokszor a félénk embert sem hagyja megkukulni, és olyan szavakat ad váratlanul a szájába, amik baj nélkül amúgy eszébe sem jutnának. Erről szól a következő történet.

Ahogy hallomásból vagy személyes tapasztalásból mindnyájan tudhatjátok, Currado Gianfigliazzi mindig is jeles polgártársunk, fenséges és bőkezű uraság volt, igazi lovag, szenvedélyes agarász, solymász, és nem is sorolom most, hogy még mi minden egyéb. Ez a Currado úr tehát Peretola mellett solymászkodva, elejtett egyszer egy darumadarat. Szép kövér, zsenge jószág volt, át is adatta egy kiváló velencei szakácsának, akit Chichibiónak hívtak, és meghagyta neki, hogy készítsen belőle finom vacsorát estére.

Chichibio éppolyan bumfordi alak volt, amilyenek látszott. Begyűjtött a darumadár alá, nekilátott a sütés-főzésnek. Telt-múlt az idő, a madár szinte meg is sült már, és csodásan illatozott, amikor egyszer csak benyit a konyhába egy Brunetta nevű szomszéd lány, a Chichibio szívszerelme. Látja ám Brunetta, honnan a jó peccsenyeillat. Jaj, azt mondja Chichibiónak, de nagyon szeretne ő egy darucombot!

– Még mit nem, babám? – nevet rá Chichibio csúfondárosan. – Kéne, ha volna!

Brunetta megmérgesedett:

– Ha nem kapok, akkor te se kapsz tőlem soha többé semmit, ami kéne!

Jól össze is szólalkoztak. A vége pedig az lett, hogy Chichibio csak letörte az egyik darucombot, és odaadta a szívszerelmének, hogy ne háborogjon.

Este aztán felszolgálják Curradónak és vendégeinek a féllábú darumadarat. Nahát, csodálkozik Currado. Hívatja Chichibiót, és kérdőre vonja. Hol a másik darucomb?

– A darunak, kérem szépen, csak egy combja és lába van – vágja rá a hazug velencei.

Currado felcsattan:

– Már hogy az ördögbe volna csak egy combja és lába? Azt hiszed, nem látam még darumadarat?

De Chichibio tovább erősködik:

– Tessék csak elhinni, nagyságos úr! Megmutatom én magának, ha akarja, hogy az élő daru is ilyen.

– Hát jó – hagyja rá Currado, hogy a vendégeit megkímélje a további szócsépléstől. – Nosza, mutass nekem holnap reggel ilyen élő darut! De mutass ám, mert ha nem, akkor Isten az atyám, úgy elagyabugyáltatlak, hogy arról kódulsz!

Aznap estére ennyiben is maradtak. Curradónak álmában sem csitult a mérge; dülva-fúlva serkent fel már pirkadatkor, mindjárt nyergeltetett is magának és Chichibiónak, és egy folyóparti zsombékos felé indult vele, ahol hajnalonta sok daru szokott mutatkozni.

– Na – mondta –, most aztán nemsokára kiderül, melyikünk hazudott tegnap este. Te vagy én?

Chichibiót nagyon aggasztotta, hogy a gazdája még mindig ilyen dühös rá, és legszívesebben menekülőre fogta volna, ha teheti. De nem tehetette, így hát csak lovagolt mellette, ide-oda kapkodta a fejét, és ahova csak nézett, két lábon álldogáló darvakat vélt látni.

30

Ám közeledve már a folyóparthoz, ő az első, aki tényleg megpillant vagy egy tucatnyit, mégpedig féllábon, már ahogy aludni szoktak a darvak.

– Nézze csak, nagyságos úr! – bök rájuk Chichibio. – Tetszik látni most már, hogy igazat mondtam? Egy combjuk és lábuk van!

– Na várj csak! – néz oda a gazdája. – Ide süss! – mondja, és nagyot kiált: – Hess! – mire a darvak, földre lökve a másik lábukat is, nekifutnak, és felröppennek. – Hát mit szólsz, pupák? – kérdezi Currado. – Ugye, hogy két lábuk van?

– Jó-jó – vágja rá Chihibio, mert támadt ijedtében egy mentőötlete, maga sem érti, hogyan –, csakhogy a tegnap estit nem tetszett hessegetni! Pedig ha arra rákiált a nagyságos úr, akkor nyilván az is kilökte volna a másik lábát, mint ezek itt, ni.

Curradónak úgy megtetszett ez a válasz, hogy menten elpárolgott a mérge.

– Tudod, mit, Chichibio? – nevette el magát. – Neked van igazad, rá kellett volna kiáltanom.

Hát így vágta ki magát szellemesen a csávából, így békítette meg a gazdáját ez a Chichibio.

Hatodik nap Tizedik történet

Cipolla testvér azt ígéri a jónépnek, hogy megmutatja nekik Gábiel arkangyal szárnytollát, de szemet talál a toll helyén, így aztán kiölti, hogy abból való, amin szent Lőrincet megsütötték.

(...) Nyilván hallottátok már a környékbeli Elsa-völgyben meghúzódo Certaldo hírért. Kicsinek kicsi városka volt ez, de nemes és jómódú népek lakták, akiknek így volt miből jótékonykodniuk. Hogy megsápolja a balgákat, el is látogatott erre a jó helyre évente egyszer egy Szent Antal-rendi barát, akit Cipollának, azaz Hajmásinak hívtak, s akit ezért talán nemcsak a hitbuzgalma miatt láttak itt roppant szívesen, hanem azért is, mert a helybeli hagyma Toscana-szerre nagy hírnévnek örvendett.

Cipolla testvér apró természetű, mosolygós, vörös kis fickó és nagy kópé volt. Tanulatlan ember létére úgy, olyan mesterien tudta csűrni-csavarni a szót, hogy aki netán nem ismerte volna, nemhogy jeles szónoknak, de valóságos Cicerónak vagy Quintilianusnak nézhette őt. Nem is akadt arrafelé szinte senki, aki ne lett volna a komája, a barátja vagy a jó ismerőse.

Egyik augusztusban szokása szerint ismét megjelent Certaldóban. Vasárnap reggel volt, jöttek a környékbeliek mindenünnen a misére, s ő a megfelelő pillanatban egyszer csak odaállt eléjük.

– Emberek és asszonyok! – szólította meg őket. – Mint tudjátok, minden évben egyszer fel szoktatok ajánlani a nagyságos Szent Antal úr szegényeinek több-kevesebb búzát és zabot (ki-ki, amennyi a tehetségéből és a buzgalmából telik), hogy cserébe a boldogságos Szent Antal megóvja a ti ökreiteket, szamaraitokat, disznóitokat és juhaitokat minden bajtól. Egyúttal ilyenkor szoktatok, különösen ha harmadrendünk tagjai vagytok, az évente egyszer járó kevéske adót is megfizetni; behajtónak pedig engem küldött ide hozzátok a főnököm, az apát úr. Amikor nóna után meghalljátok a kolompot, gyűljetek tehát Isten áldásával ide, a templom elé, hogy elmondhassam az ilyenkor szokásos prédikációm, és megcsókoltathassam veletek a keresztet. Továbbá, mivel tudom, milyen mélységesen odaadó hívei vagytok a nagyságos Szent Antal úrnak, abban a különleges kegyben foglak részesíteni benneteket, hogy megismerhettek egy gyönyörű szép szentséges ereklyét, amit én magam hoztam el a tengeren túli Szentföldről. Ez az ereklye pedig nem más, mint egy szárnytoll, amit Gábrriel hullatott el az angyali üdvözléskor a Szűz Mária názáreti szobájában! – jelentette be Cipolla testvér, majd folytatta a misézést.

Cipolla testvér szavait a többiekkel együtt hallgatta a templomi sokaságban két igen huncut fickó, bizonyos Giovanni del Bragoniera és Biagio Pizzini is. Az ereklye hírére összenevettek, és mindjárt elhatározták, hogy bár nagyon is jó komájuk nekik ez a Cipolla, most megviccelik őt tollastul. Kiderült, hogy Cipolla testvér aznap egy barátjánál ebédel a templomtéren. Amikor már biztosra vehették, hogy asztalhoz ült, lesiettek Cipolla főutcai szálláshelyére azal, hogy miközben Biagio ott majd szóval tartja a fráter szolgáját, Giovanni kilopja a cókómókjai közül ezt a bizonyos akármilyen tollat. Vajon hogy fogja kimagyarázni magát a jónép előtt?

Cipolla testvér szolgája mármost, akit egyesek Benga, mások Lompos, megint mások pedig Röfi Gucciónak hívtak, olyan borzasztó ember volt, hogy pingálni se lehetett volna rémesebbet. Köszörülte is rajta a nyelvét a cimborái előtt Cipolla testvér nem egyszer:

– Kilenc olyan tulajdonsága is van a szolgámnak, amiből Salamonnak, Arisztotelésznek vagy Senecának egyetlenegyre is ráment volna minden erénye,

esze és szentsége. Képzeltetik hát, hogy erény, ész és szentség híján miféle ember akkor az, akinek kilenc effajta hibája is van.

Arra az el-elhangzó kérdésre pedig, hogy mi ez a kilenc hiba, Cipolla már szavaltta is:

– Hát az, hogy trehány, puhány, sarlatán, koszos, mothos, hazudós, dilis, önös, csökönyös; meg ezenfelül még néhány szóra sem érdemes apróság. És ami a legviccesebb: ahová csak vetődik, máris házasodna és költözne is oda. És hogy nagy fekete, mocskos szakálla van ugyan, mégis szép és vonzó férfinak tartja magát, azt képzei, nincs az a lány, aki első látásra belé ne szeretne, ő pedig hanyatt-homlok rohanna is bármelyik után, ha hagynám. Az viszont nagyon is hasznos tulajdonsága, hogy a legbizalmasabb beszélgetéseimbe is mindig belehallgatózik, s ha aztán kérdez tőlem valaki valamit, hát ijedtében, hogy nem tudok majd mit válaszolni, inkább ő maga vágja rá találomra, hogy igen vagy nem, ahogy épp az eszébe jut.

Távostában tehát erre az alakra bízta Cipolla testvér, hogy vigyázzon jól a holmijára, hozzá ne nyúlhasson senki semmijéhez, főleg a tarisznyáihoz ne, mert abban vannak a kegytárgyai.

Igen ám, de Lompos Guccio leginkább konyhákban érezte jól magát, fülemüle a lombok közt se jobban, pláne, ha nöstényre is számíthatott odabent, mint például itt és most, ebben a fogadóban. Ez a néember tömzsi is volt, kövér is volt, meg kicsi is, a két csöcse szemétláda, az arca valóságos Baronci-pofázmány, a bőre csupa szenny és füstös verejték. Lompos Gucciónak több se kellett, Cipolla testvér szobáját őriznivalóstul tárva-nyitva hagyva, már szaladt is le, hogy rárepüljön a nőre, mint keselyű a dögre. Habár augusztus volt, a tűzhely mellé huppant, és szóba elegyedett Nutával, mert így hívták a lányt. Hogy ő egyházszolgálati személy, több mint csillió forintja van, plusz amivel másnak tartozik, ami inkább még több is, mint kevesebb, meg hogy égen-földön senki se tesz túl rajta se tettben, se szóban. A kámzsája zsírtól cuppogott, hogy levest lehetett volna főzni belőle, a folt hátán folt zekéje elől-hátul valósággal fénylett, és tarkállt a mocsoktól, mint egy napkeleti szőnyeg, a cipője lyukas volt, a harisnyája foszladozott; mégis úgy szónokolt, mint a Kacor király, azt ígérve Nutának, hogy ő bizony felruházza és kistafirozza, hogy kivakarja a cselédsorból és a nincstelenségből, és számíthat rá Nuta, hogy jobbra fog fordulni a sorsa, meg így, meg úgy. És csak mondta-mondta szívhez szólóan és szokás szerint hiába persze.

Közben megérkezett a két fiú. Látva, hogy Lompos Guccio ezzel a Nutával van elfoglalva, örömmel állapították meg, hogy felerészt így már meg is volnának, és akadálytalanul osontak be a Cipolla testvér nyitva hagyott szobájába. Ott mindjárt elsőre a kezükbe is akadt a tollat rejtő tarisznya, a tarisznyában egy selyembe bugyolált ládika, abban pedig, ahogy kinyitották, egy papagájtoll. Na, gondolták, nyilván ezt akarja felmutatni Cipolla a certaldóiaknak. Ennek csakugyan nem volt akadály; Toscanába ugyanis a napkeleti csecsebecsék akkortájt még alig-alig jutottak el (azóta bezzeg sajnos egész Itáliát elözönlötték); és ha mások másutt netán láttak is már ezt-azt, az itteniek szinte semmi ilyesmivel nem találkoztak még. Papagájt mindenesetre – mint afféle

becsületes, hagyományhű népek – biztos, hogy soha életükben nem láttak, sőt, többnyire hallani sem hallottak még efféléről.

A fiúk tehát boldogan csaptak le a tollra, s hogy a ládika üres ne maradjon, a toll helyett néhány darabka szenet dugtak belé, amit az egyik sarokban találtak. A ládikát azután szépen visszacsukták, majd eltüntetve maguk után minden nyomot, tarsolyukban a tollal hazaosontak, s várni kezdték, hogy ugyan mit fog mondani Cipolla testvér, amikor a toll helyén szenet talál majd.

A mise végeztével mármost hazamentek a jámbor hívek, és szétkürtölték – szomszéd a szomszédnak, komaasszony a komaasszonynak –, hogy délután ki-ki a saját szemével láthatja majd a Gábrriel arkangyal szárnya tollát. Majd alighogy megebédeltek, már ment is vissza a sok kíváncsi helybéli, férfiak és asszonyok, zsúfolásig megtöltötték a templomteret.

Cipolla testvér is jól beebédelt, majd szunyókált egyet, csak a délutáni hangszóra ébredt fel. Hallva, mekkora tömeg gyűlt egybe odakint tollat látni, mindjárt üzent Lompos Gucciónak, hogy egy-kettő, siessen fel a kolomppal és a tarisznyával. Guccio nem szívesen hagyta ott a konyhában az ő Nutáját, de azért összecihelődött valahogy, bornemissza létére felvánszorognia is sikerült a hordóhasával meg a kért holmival nagy fújtatva a templomkapuig, és ott – ahogy Cipolla testvér utasította – tiszta erőből kolompolni kezdett.

Cipolla testvér pedig gyanútlanul átvette a tarisznyáját, és a tömeg elé lépett vele. Bevezetőül hosszan beszélt, hetet-havat összehordott, majd egy ünnepélyes *Confiteor* után két fáklyát gyújtatott. Következett az angyalszárnytollereklje felmutatása. Cipolla a kámzsáját hátracsapva, óvatos kézzel kibugyolálta, majd Gábrriel meg az ő erekljéjét dicsérő szavak kíséretében felnyitotta a ládikát, és meglátta benne a széndarabokat.

Ilyen stiklit a Benga Guccióból ő nem nézett ki, és azért sem őt hibáztatta, hogy másvalaki túljárhatott az eszén. Saját magátátkozta inkább a lelke mélyén, amiért erre az alakra bízta a holmiját, pedig tudván tudta róla, hogy trehány és puhány, hogy dilis, önös, csökönyös. Am a szeme se rebbent. Tekintetét az égre emelte, két kezét a magasba lökte, és jó hangosan, hogy mindenki hallja, felkiáltott:

– Dicsértessék a te hatalmad, Uram, mindörökké!

S azzal visszacsukta a ládikát, majd ismét a tömegre nézett.

– Emberek, asszonyok! – mondta. – Tudnotok kell, hogy zsenge ifjú koromban elküldött egyszer a feljebbvalóm Papkeletre, és kifejezetten a lelkemre kötötte, hogy trivilégiumok nélkül, amik minekünk amúgy ingyen tokmánybélyeggel se érnek annyit, amennyit másnak, vissza ne jöjjenek. Így hát felkerekedtem. Alvégiából indultam, és Felvégián át lóháton Bagdadba baktattam, majd Szamarkandba szamaragoltam, és étlen-szomjan beestem Szardániába. De minek is részletezzem, hol mindenütt jártam? Elég az hozzá, hogy Dörögországban lóvá tettem a szamaramat, és úgy mentem tovább Csala és Finta sokféle nagy nemzet lakta, népes országaiba, onnan pedig Perfidiába. Itt sok rendtársunkkal és más rendbeli testvérünkkel találkoztam, akik merő istenességből gondosan kerültek minden macerát, annál kevésbé kíméltek viszont másokat, ha nekik úgy volt jó, és csakis veretlen pénzzel fizettek. Onnan a messzi Túlföldre jutottam, ahol klumpában hágnak homokhegyeket, a disznót meg a saját be-

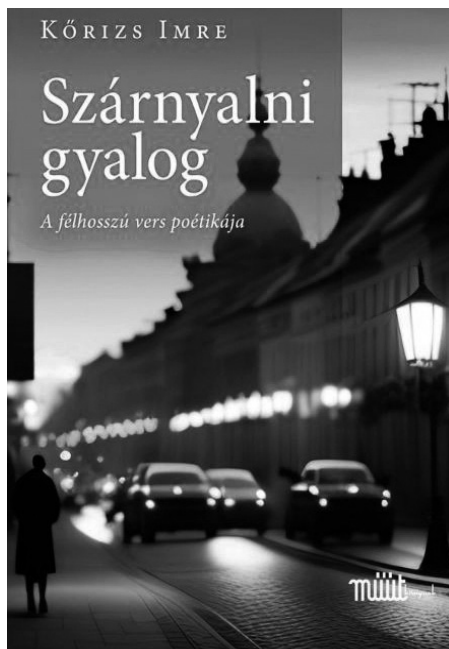
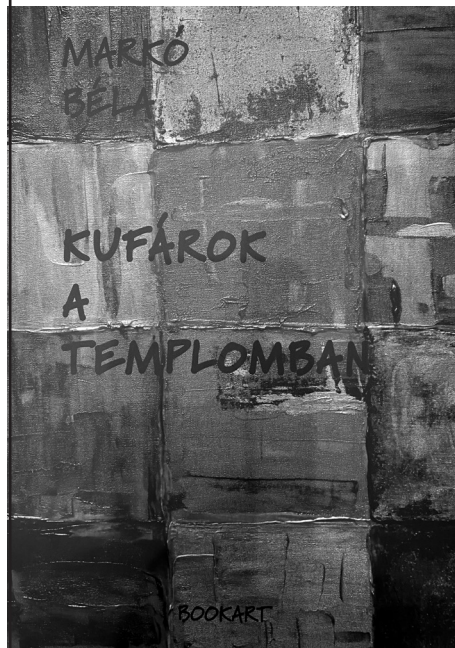
leibe tömik a lányok-legények, majd tovább, ahol a kenyeret rúdra fűzik, és zsákba töltik a bort; aztán pedig a dínomdán hegyek következtek, ahol a vizek mind lefelé folynak. És csak mentem és mentem, míg Csalindiába nem értem, ahol meg látom ám, hogy a szárnyasjóság az égen repül. Magam se hittem volna, hogy van ilyen, de a kapucnimra esküszöm, hogy így volt; tanúm rá a híres kalmár, Maso del Saggio is, akivel találkoztam ott: diót tört, és a héját eladogatta. De továbbra se találtam azt, amit kerestem, és mivel onnan már vízen át visz tovább az út, én visszafordultam, mire tessék, egyből a Szentföldön találtam magam, ahol nyáron négy pénz a hideg kenyér, a meleg pedig ingyen van. Na és hát itt aztán találkoztam a tekintetes jeruzsálemi pátriárkával, Nemaddiga Irgumburgum őfőtisztelendőségével. Ő meg az én mindig büszkén viselt csuhám, a nagyságos Szentantalúr-féle habitus iránti nagyrebecsülése jeléül ragaszkodott hozzá, hogy végigmutogassa az általa őrzött szent ereklyéket, márpedig azokból annyi van neki, mint ide Netovább, mérföldhosszat sorolhatnám, sosem érnék a végére. A kedvetekért azért emlétek közülük néhányat. Először is a Szentlélek egyik ujját mutatta meg tökéletes épségben. Azután a Szent Ferenc látomásabeli szeráf loknijá következett, továbbá egy kerub kisujja körme, egy oldalborda a Verbunkáró igetestéből, Katolikus Szent Fidélia szoknyafodra, a háromkirályok csillagának néhány sugara, az ördögverő Szent Mihály verejtékéből egy kis üvegnyi, egy állcsontcska a Szent Lázárt sírba vivő halál koponyájából, és így tovább. És cserébe, amiért olyan jó voltam hozzá, hogy ízelítőt adtam neki *Az aranyszurdok* köznyelvi változatából meg egypár fejezetet a *Kecskebacchusból*, amit ő régóta hajkurászott már, megkaptam néhány ereklyéjét. Úgymint: a Szent Kereszt egyik fogát, Salamon templomának harangzúgásából egy fiolányit, Gábrriel arkangyal egyik szárnytollát, amiről, ugye, beszéltem nektek, Villamagnai Szent Gellért fél klumpáját (amit nemrég továbbajándékoztam a szent odaadó hívének, Gherardo di Bonsinak), és végezetül kaptam tőle néhány darabot abból a szénből is, amin a boldogságos Szent Lőrinc vértanút megsütögették. Én pedig mély tisztelettel vettem át és hoztam haza ezeket az ereklyéket, azóta is megvannak. Igaz, ami igaz, a feljebbvalóm tilalma miatt nem tehettem őket közszemlére mindaddig, amíg hitelesnek nem bizonyulnak. Számos csodájuk és a pátriárkától érkezett levelek hatására utóbb aztán csak megkaptam erre az engedélyt, de másokra semmi szín alatt nem bíznám egyiket sem, s ezért velem vannak mindig. A Gábrriel arkangyal tollát mármost, nehogy baja essék, egy ládikában tartom, egy másik pedig azt a szentet tartalmazza, amin Szent Lőrincet megsütötték. És ezek a ládikák olyan nagyon hasonlítanak egymásra, hogy többször is összetévesztettem már őket. Ez történt most is: abban a hiszemben, hogy a tollas ládikával jövök, a szeneset hoztam el. Igen ám, de meglehet, hogy valójában mégsem tévedés volt ez! Sőt, már-már biztos is vagyok benne, hogy a Jóisten szántsándékkal adta inkább a szenes ládikát a kezembe, mert emlékeztetni akart rá, hogy épp holnapután lesz Szent Lőrinc napja. És ezért van az, hogy nem a tollat, hanem a boldogságos test hullatta szentséges nedűkben elparázslott drága szentet juttatta a kezem ügyébe, hogy a láttán fellobogjon bennetek az istenfélelem. Kapjátok hát le magatokról a fejedőt, édes gyermekeim, gyertek, lássátok, és féljétek az Istent. Azt azonban

máris tudjátok meg, hogy akire ezzel a szénnel kereszt vettetik, az biztos lehet benne, hogy tűz nem éri úgy egész évben, hogy meg ne érezze!

Cipolla testvér ezzel befejezte a mondókáját, rázendített egy Szent Lőrinc-himnuszra, majd a ládikát felnyitva, kivette és a magasba emelte a széndarabokat. Az ostoba tömeg áhítattal nézett, ámult és bámult. Aztán hirtelen megindultak az emberek, egymást taposva csődültek Cipolla köré, hogy mindaddig példátlan buzgalommal leróhassák az adót, s közben kérlelték, hogy vesse csak, vesse rájuk azt a keresztet. Ő pedig nekiállt, és egyik darabot a másik után markolva meg, akkora kereszteteket kezdett el rajzolni rájuk, amekkora csak ráért az ingükre, a zekéjükre, az asszonyok kendőjére; merthogy a ládikában majd – bizonygatta – úgyis vissza fog nőni az, ami lekopott, megtapasztalta ő ezt már számos alkalommal.

S így keresztelődtek végig szénnel a certaldóiak. A trükk busás hasznót is hozott Cipolla testvérnek, ráadásul pedig csúfot is sikerült vele úznie a két komából, akik épp őbelőle úztek volna csúfot, amikor elcsenték a tollát. A prédikációjára ők is kíváncsiak voltak persze; s hallva, miféle ötlettel vágja ki magát, és mekkora mesét, micsoda szóözönt kerít köré Cipolla, majd megszakadtak a nevetéstől. Mikor a tömeg szétszéledt, odamentek hozzá, nagy vígan bevallották neki, hogy mire vetemedtek, és visszaadták a tollát. S annak aztán Cipolla egy év múlva vette ugyanúgy hasznát, mint ezen a szent napon a szénnel.

Szerzőink könyvei

Szöllősi Mátyás

Eb

Hajnalban pillantottuk meg először.
Még teljes egész volt a test,
lent feküdt a porban, úgy tűnt,
könnyű alvás és fájó ébrenlét között.
Csak másnap reggel látszott, hogy halott már.
Ugyanaz a póz, ugyanaz a mozdulatlanság. Árulkodó.
Leírhatatlan idegenség sugárzott a már kihűlt anyagból.
Még egy idegrángás se. Szőrét is csak szél borzolta föl.

Minden bizonytalán rákos lehetett. Fölpuffadt hasa,
mint egy hordó, egykor tele erjedt gyümölcscsel –
ma már csak szorgos hangyák lakhelye
meg éhes férgéké.
Buzgón táplálja őket a szétszívargó élet.

Egy hete még mohón csaholt benne a félelem.
Halála előtt, látható, valaki alaposan elverte,
törött láb és bordák, véraláfutások jelzik kínjait
sok nap után is.

Zajos legyek lepik be kifordult beleit.
Rothadt húsa ma már varjaknak se kell.

Két hét után egy mélyedés az ágya.
Mintha a föld is menekülne az oszlásnak indult szervezet alól.
A délutáni nap dús melege lehántja szőrét,
fölfedve nyüzszíteni vágyó csontjait.
De kárhozata: némaság – mint nekünk, hogy figyelni kell.

A daniknál

Meztelenek, mintha ma születtek volna.
Ugyan a bőr állapota mindig árulkodó –
ahogyan a mellkasok s az arcok hegei –,
eleinte szelídnék hat ez a csoportos rád csodálkozás.
Kávébarna testük megfeszül, akár az íj a kézben.
A nagyszemű élemedettek közt néhány
kerekcárcú csecsemő is akad.

A kántálás aztán megreszketi a tájat,
s a térded elgyengül,
ahogy éhes vadként dobban lábad alatt a föld.

Hátul, a mézskötömbök előterében
lógó melleket perzsel a nap fénye –
errefelé csakis tarkókat, öleket takar homály.
Mélyében az élet csatornái – pénisz és vagina –,
belső teszi őket csak igazán kívánatosá.

A közelebb állók cserzett keze közt
kőkorszakból itt ragadt dárda. A mozdulat,
akár a félelmed, váratlanul ébred,
s a fenyegetés így is, úgy is a szívedig hatol.
Tucatnyi hegyes nyíl repül feléd
és kárörvendő nevetések hangja.

Fogatlan mosolyuk több
mint győzedelmi jelzés, rémálomszerű.
A mindig éhes lelkeket
még a halál fenyegetése sem tántorítja el.
(Véresnek látszó ajkuk nem emberi,
folyton álmat motyog a bétel bűvöletében.)

A rekeszizmok alatt némi édes gúny éled,
amíg a döbbenet kifordít önmagadból.
Az idős férfiak ugyan még sebre vágynak,
de harci szomjukat nem véred csillapítja.

Elszabadult a szégyenteljes idő.

Vörös István
A megváltozott ember

XIII. ének

A SZAKAT

1

Azt még nem mondtam, hogy öreg
szülők féltett gyereke voltam,
és kaptam keresztény hitet.
Feketeváron megromoltam,
vallásról a szűkebb csoportban
beszélni nem is nagyon illett.
Nem volt más, csak a szabad szólam,
de persze a szabadság billeg,
ha nincs túlvilág, nincsen ihlet,

2

nincsen megmagyarázhatatlan.
A kopóknak kétszeresen
gyanús lettem, az is maradtam.
A lázadáson és hiten,
mint ki kenyéren és vízen
akar élni, elélttem volna.
Hogyha nincs Isten, hisztizem,
csak a többieknek ne szóljak,
végén szentfazékként megszólnak.

3

A téli vizsgákat letéve
hívtam a díszes társaságot,
ugorjunk el Bakonymérőre,
mert akad egy hatalmas ház ott!
Apám azzal sokszor felvágott,
hogy bárhány embert vendégül lát,
most bevisszük a nagyvilágot,
a dumálásban nem lesz korlát,
ha a bor jól teszi a dolgát.

4

Hát borunk volt nekünk több hordó,
bár csak amolyan házi bor,
az életünkhöz így hasonló,
és hozzáférünk bármikor,
hogyha a rosszkedv ránk tipor.
Csakhogy mi jókedvűek voltunk,
nem volt ennél jobb semmikor.
De estére már minden bort unt,
és elfáradt a kis csoportunk.

5

A lányok inkább hazamentek,
nem volt messze Feketevár,
ám Balázs és a Barna bezzeg,
mint aki a jövőre vár,
de a múltba közben beszáll,
ittak és vitatkoztak is.
Kinek rossz a helyzete, bár
csak változásról álmodik,
vadnak mutatkozhat kicsit.

6

Rémített Barnabás beszéde,
neki úgyis mindent szabad,
egy tanár megverte egy éve,
egy amolyan részeg alak,
mást képzelt a kapu alatt,
lényegében cigánynak nézte,
s hogy itt bemenni nem szabad,
az egyetem kapuját védte,
de rá is baszott az egészre,

7

azaz inkább rábaszott volna,
ha nem lép közbe a párttitkár,
s az egész dolgot eltussolta,
ami történt a bejáratnál.
Te cserébe kegyelmet kaptál,
sosem buktatnak meg, ha hallgatsz,
diplomád zsebedben tudod már! –
így könyörgött neked a balfasz.
Hát Barna már nyugodtan alhat.

8

Pedig pont őt nem is izgatja,
enélkül is megáll a talpán,
aztán még ott volna az apja,
e Sötét megyei toportyán.
A helyzet nem is volt komoly tán –
de kisvárosban minden az lesz!
Megakad a hatalom torkán?
Túlságosan tágas a ketrec?
A zsarnoksághoz mindig kedv lesz.

9

Én azt hiszem, hogy a szemétség
az, amire nem számít senki.
A sok jóssággal ezt bevésték –
a leckét tilos elfeledni:
majd ebből fogom kikeverni
a jó életstratégiát.
Ne oktasson ki engem senki,
az okosabb meg legkivált,
mert megbánja, amit csinált!

10

A szabadságot mindenáron
a sok bunkó ellen kivívom,
a karrierem megcsinálom,
nem jövőben – innen a síron!
Nekem már nem kell semmi Villon,
nem kell a szép bocsánatkérés,
ha vergődünk egy légyapapíron,
elég fölösleges a részvét.
Aki nem veszi ki a részét

11

mindabból, ami oszthatatlan,
az lényegében élhetetlen.
De szavahihető maradtam
a mindig kétkedő szemekben,
mert nem tudták, hogy ismeretlen
nekem sok giccses, gyenge érzés.
A végtelennel nem szemeztem,
ha nincs nő, nincsen félreértés.
Így kapok majd mindenből szép részt. –

12

és töltött a borból magának,
már elfogyott vagy 5 liter,
egy poharat adott Balázsnak,
hogy itt, fiacskám, inni kell!
Te zászló vagy, a szép: siker!
De néha hallgass rám, ha mondom,
bármit teszek, te csak figyelj,
a hülye helyzetet megoldom,
a népszerűség lesz a zsoldom.

13

Már nem figyeltük, mit beszél,
de ő figyelte, hogy nem tudjuk,
miféle éles elmeél
köszörülődik, ez nem humbuk,
és mint a fák az őszi lombjuk
lehullajtják, ő most üres,
de programjában minden ott fut,
terve olyan különleges,
hogy hozzá társakat keres.

14

De mit akarsz, és mi a terv?
Eddig csak magadról beszéltél!
A szegénységből kiemelsz?
Fogd a világot vékony végén!
Ilyen jámbort nem láttam még én!
Mi a Szabadság Katonái
leszünk. Ugye mennyire szép név!
Ha mindenki ilyenre vágyik,
el is kísérhet mindhalálig.

15

Úgy tudja a történelem,
ott alakult meg a SZAKAT
nálunk a régi fekhelyen.
Az egész legenda marad.
Bár több hazugság rátapad,
azt se tudom, hogy megtörtént-e,
melyik volt az a pillanat,
és melyikünk is volt a hőse.
Most már rejtély marad örökre.

Berényi Klára

Disztichonnapló

2023

12.07.

Rusnya eső. Vadiúj a kabátom ezért, csudakedvem
nem szegi. Ess, ha akarsz, én nem esek sehová.

12.09.

Két piacon jártam. Csibepörkölt, dupla galuska.
Mosni hanyag, belefér. Film olaszul, fele ért.

12.12.

Álmomban süteményt osztottam szét gyerekek közt.
Éhesen állt a csapat kint a veranda előtt.

2024

01.03.

Szép Bilobám, rothadt legyezőid földre leejtett
barna palást. Szaga van, bomlik előtted a tél.

01. 06.

Enyhe idő van. Szinte tavasz, bár dísztelen áll, mint
gizda fenyőm. Kidobom túlevelén a halált.

02. 25.

Mennyi feszültség, és nem zúzok, nem kiabálok.
Kint halovány mosolyom, bent a vörös remegés.

04,25.

Húzod az ujjam, menni akarsz, mert hallanod is fáj
sokpanaszú tanerőd, s szégyenülő anyukád.

09. 10.

Foglalt fürdő. Pillakifestés, és bodorítás.
Kint topogok, s kipotyog majd maradék hajam is.

10. 12.

Póktalanítás volt, de vigyáztam a házi kaszásra.
Kényesen ölni se tudsz, és megölelni se vágysz.

10. 21.

Sajna bekentem felmart állát, persze visított.
Lesz mea culpa megint, és velek dermedek én.

Meditatív csendéletek

Vojnich Erzsébet műveiről

*Egyhanguság, egyformaság;
A nappal egy világos éj
Arany János: Ősszel*

Első pillantásra nincs sok részlet, amibe a szemlélő tekintete belekapaszkodhatna. Visszafogott színek, statikus kompozíciók, kádak, medencék, kutak, lépcsők, padok. Mindennapi, semmi-különös érzetű használati tárgyak állnak kihalt üres terekben. Nincs geometrikus szigor, de a szerkesztett perspektíva hiánya ellenére mégis egyértelműen lehet érezni a tárgyak egymáshoz viszonyított helyzetét a térben. Az ábrázolt téma szikáran minimalista, mégis minden esetben gondosan kiválasztott, amennyiben egyértelműen kijelöli a saját maga helyét és méretét, egy ember méretű és emberléptékű világban.

44

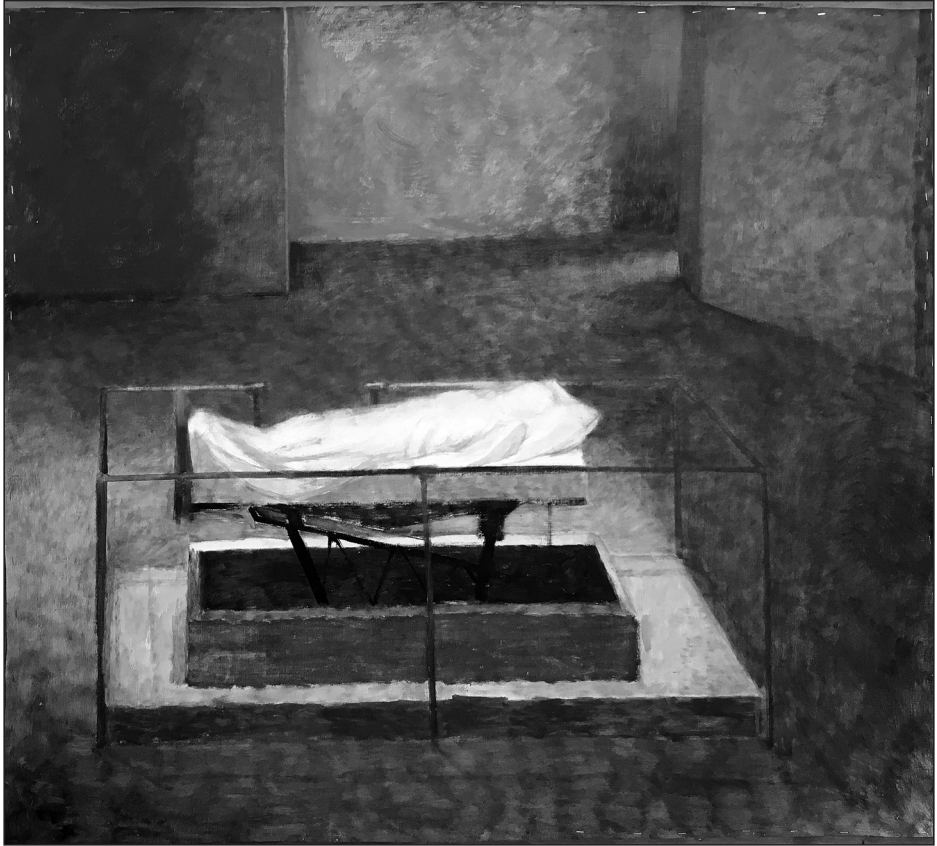
A téma olykor rejtett ellentmondások segítségével utal egyértelműen a szemlélő feladatára, a gondolattal teli értelmezésre: a *Ravatalon* fekvő alak a címmel ellentétben egyértelműen nem egy ravatalozóban van, a tér, a korlát, az egész hangulat sokkal inkább egy modern kiállítóterre emlékeztet, és így a halott test maga szoborrá – különleges csendéletté – változik, nature morte-tá, azaz halott természeté.

Egyes műveken a téma és kompozíció párbeszédbe kezd a festmény síkjával; a *Mosdó, paravánban* a vörös paraván mintha kép a képben absztrakt vörös festmény lenne. Máskor a csendéletek saját magukra kérdeznak rá: a *Műterem 2*-ben a kép a képben szerkesztés egy absztrakt festmény és egy (a kép terében) valódi létra egymás mellé helyezésével a festészet mibenlétét kutatja. A *Műterem 1.* még bonyolultabb, amennyiben nem egy egyszerű tárgy, hanem egy másik, letakart festmény kerül a kép mellé, megidézve Balzac novelláját, *Az ismeretlen remekművet*.

A részletek is mintha ellentartának az egyszerű olvashatóságnak; van, hogy a kockás padló kifordul a festmény síkjába, és dekoratív mintává válik a kád alatt, a hokedli ülőfelülete négyzetté torzul. A lépcső néha csak mint vázlat jelenik meg a medencében, és a vászon anyaga, mint gyűrődés vagy éppen kirottosodott képszél, erőteljes szerepet játszik a vizuális élményben.

Vojnich képei csak látszólag egyszerűek. A részletek hiánya, az űr nem hiány, hanem szabadság; valójában éppen így adnak teret a szemlélő gondolatainak.

Gárdonyi László

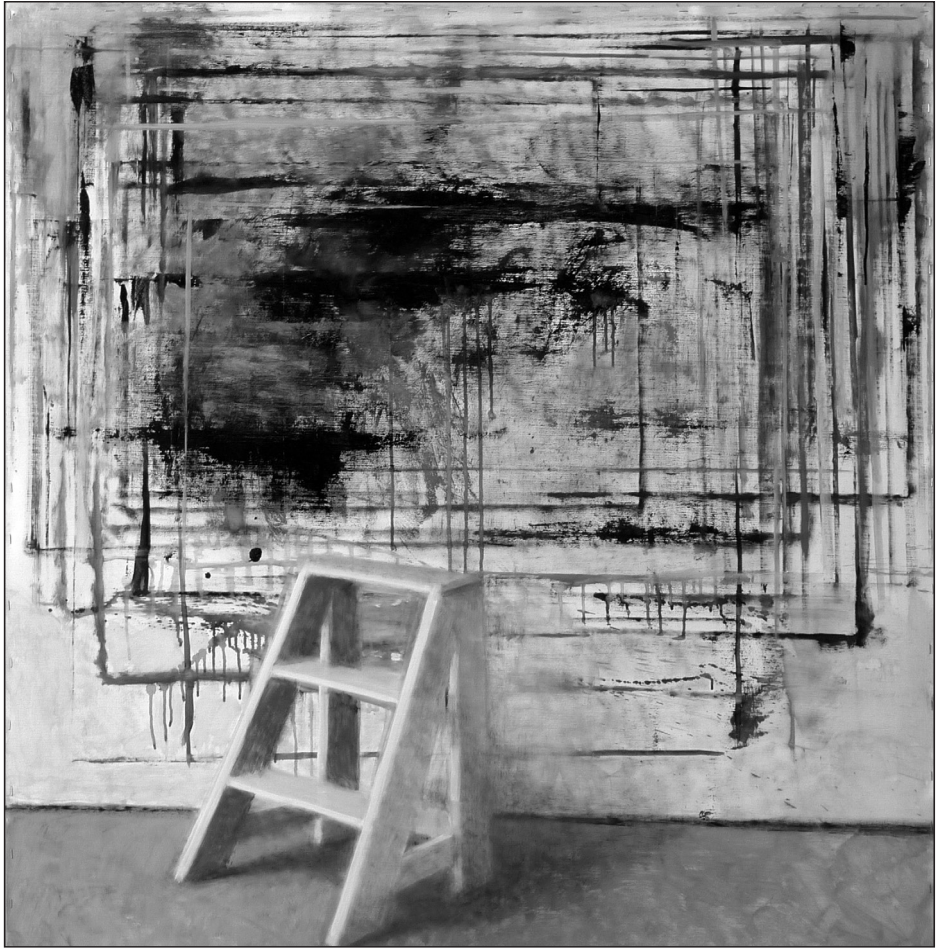

Vojnich Erzsébet: Ravatal

46

Vojnich Erzsébet: Múterem 1.

Vojnich Erzsébet: Múterem 2.

Adalékok egy világmagyarázathoz

A politikai rendszer és a jólét néhány összefüggése

48

A világ országai mindig is különböztek egymástól abban, hogy melyikük hol áll a gazdasági, társadalmi fejlődésben. Ráadásul egymáshoz viszonyított pozíciójuk is folyton változott. A korábban lemaradók felzárkóztak, az addigi vezetők visszaestek, az érdektelennek tartott kis, szürke játékosok hihetetlen cikcakkokat produkáltak. Mindezek okaira számos versengő magyarázat született. A mai kutatásokban viszont egyre inkább olyan tényező kerül a reflektorfénybe, amelyet korábban elhanyagoltak: az intézményrendszer. Nem véletlen, hogy az idei közgazdasági Nobel-díjat is ennek kutatásáért osztották ki.¹

A válaszok persze sosem olyan egyszerűek, mint „a demokráciák mindig jobban élnek” vagy „csak egy hatékony diktatúrában lehet gyorsan fejlődni”. Ha viszont hajlandóak vagyunk valamivel komplexebb modellt használni, sok kérdésre választ kaphatunk.

Mik is volnának az említett versengő magyarázatok? Van, aki a

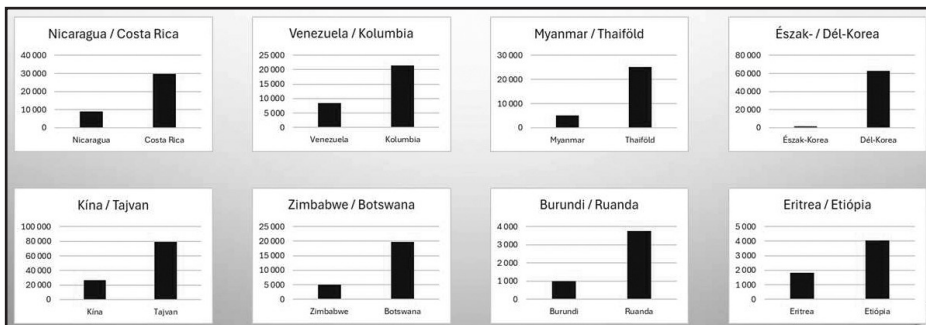
kultúrát, az adott országban érvényes normarendszer szerepét emeli ki. Van, hogy a földrajz, az éghajlat, a termékeny földek szerepét tartják fontosnak, a járványok elterjedtségét, a biológiai környezetet. Előfordul, hogy a hódító, gyarmatosító múlt során felhalmozott vagyon jelentőségét hangsúlyozzák. A nyersanyagkincsek megléte vagy hiánya ugyancsak gyakran említett szempont. Ezek a tényezők valóban szerepet játszanak az egyes országok sikerességében, miközben az egymáshoz viszonyított jelentőségük is sokat változott a történelem során.

Annak érdekében, hogy az intézményrendszer hatásait el lehessen különíteni a többitől, érdemes megmutatni, hogy milyen fejlettségbeli különbségeket találunk nagyjából hasonló, azaz egymással szomszédos, kulturálisan közel álló, hasonló történelmű, ásványkincsekkel nem túl nagy eltéréssel ellátott és hasonló éghajlatú államok között. Így a megmaradó különbségeket már valóban erre a tényezőre vezethetjük vissza.

A lenti összehasonlításban épp ezért egyáltalán nem szerepel volt gyarmattartó, sőt egyáltalán európai vagy angolszász állam sem, nincs benne városállam, és nincs gyarmat vagy függő terület sem. Látni fogjuk, hogy sokszoros különbségek létezhetnek még ennyire hasonló háttér

¹ <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2024/press-release/> „Az idei közgazdasági Nobel-díjasok – Daron Acemoglu, Simon Johnson és James Robinson – bemutatták, milyen fontosak a társadalmi intézmények egy ország jóléte szempontjából. Azok a társadalmak, ahol gyenge a jogállamiság, és az intézmények kizsákmányolják a lakosságot, nem képesek növekedést vagy pozitív változást elérni. A díjazottak kutatása segít megérteni, hogy miért van ez így.”

1. ábra: Ha minden más tényező azonos, a jólét az intézményrendszeren múlik

Forrása: IMF World Economic Outlook Database, October 2024 (<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2024/October/weo-report>). Az egyetlen ott hiányzó adat Észak-Korea, ahol a CIA The World Factbook, 2024 becslését használtam (<https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/real-gdp-per-capita/country-comparison/>)

mellett is. Az is látszani fog, hogy bármilyen, akár kétségbeejtően rossz kiinduló állapotból indulva is jelentős eredményeket lehet elérni.

Az egyes országok összehasonlítására az egy főre eső, vásárlóerő-paritás alapú GDP-t használjuk.² Az összehasonlításban mindig a diktatórikusabb ország (vagy terület) az első, a demokratikusabb a második. A szóveges összehasonlítások szándékosan rövidek, néha szinte karikatúraszerűek, de jól mutatják, hogy a hasonló adottságok dacára is mennyire különböző eredményekre jutottak a különböző államalakulatok.

Nicaragua – Costa Rica: A sorozatosan különböző színű diktatúrák által irányított északi állam (\$8950) ugyan „Közép-Amerika ke-

nyérkosara”, mégis sokkal szegényebb, mint déli szomszédja. Costa Rica (\$29 779) 1948-ban még a hadseregét is feloszlatta, hogy biztosan elkerülhesse a Latin-Amerika számos országát sújtó polgárháborúkat és katonai diktatúrákat.

Venezuela – Kolumbia: Venezuela (\$8404) birtokolja a világ legnagyobb olajtartalékát, megelőzve Szaúd-Arábiát és Kanadát, de drámaian rosszul vezetett diktatúrája 2013 után mégis elvesztette GDP-je 70-75 százalékát. A polgárháborúból lassan felépülő nyugati szomszéd, Kolumbia (\$21 437) nyersanyagokban ugyan szegényebb, de mára mégis átvette a vezetést Venezuelához képest, és nála talált menedéket az elmenekült mintegy 7,7 millió venezuelaiából 2,5 millió.

Mianmar – Thaiföld: A nyersanyagokban igen gazdag Mianmart, régi nevén Burmát (\$5206) az elmúlt évtizedekben nagyrészt különböző katonai junták vezették, az utolsó puccsra 2021-ben került sor. Ötszörös a különbség a tökéletlen demokráciájú Thaiföldhöz képest (\$25 212), amely pedig szintén hosszú periódusokat töltött katonai uralom alatt.

² Ez messze nem tökéletes mutató, de a mélyszegénységből induló, még a lakosság elfogadható élelmzésére sem képes rezimek esetében a GDP által mért anyagi jólét nagyon is fontos összetevője bármiféle fejlődésnek. Ráadásul ez a mutató egyértelműen kedvez a legszegényebb, legrosszabbul működő rendszereknek, sokkal inkább, mint akár a nominális GDP, akár a különböző életminőséget tükröző indexek. Azaz a különbségeket sokkal inkább alábecsüli, mint eltúlozza.

Érdemes kiemelni, hogy noha Thaiföldnek is vannak ásványkincsei, de Mianmar sokkal gazdagabb szénhidrogénekben, fémércekben és drágakövekben is.

Észak- és Dél-Korea: Észak gazdasági törpe (\$1700). Katonai erejét és elitje relatív gazdagságát annak köszönheti, hogy elképesztő, a sztálini rendszerre emlékeztető brutalitással zsákmányolja ki lakosságának nagy részét. A periodikusan visszatérő éhínségek, a társadalom nagy részének nyomora éles kontrasztban áll Dél-Koreával (\$62 960), amely hetven évvel ezelőtt még maga is ugyanolyan szegénységben élt, mint északi szomszédja.

Kína – Tajvan: Az egyértelműen az autokráciák közé tartozó Kína (egy főre eső GDP: \$26 310) köztudottan rendkívül jól teljesített az elmúlt öt évtizedben a globális nagyhatalmi versenyben. Vásárlóerő-paritáson számítva a nemzeti összterméke még meg is haladta az Egyesült Államokét.³ Ez Kína valóban elképesztő fejlődése mellett a lakosság nagyságának is köszönhető.⁴ Ugyanakkor egy főre eső GDP-je még így is csak harmadakkora, mint a hasonlóan nagyrészt han kínai etnikumú, független államként a legtöbb ország által el sem ismert Tajvan (\$79 031). Ezzel együtt is Kína sok hasonló diktatúránál lényegesen jobban fejlődött, ami mindenképp további elemzést érdemel.

³ Kína 2024-es teljes GDP-je vásárlóerő-paritáson az IMF becslése szerint 37 070 Mrd USD, míg az Egyesült Államoké 29 170 Mrd USD. Nominálisan (piaci árakon) számolva viszont még elmarad, 18 273 Mrd USD-vel annak kevesebb, mint kétharmada.

⁴ Kína lakossága 2023. dec. 31-én 1410 millió fő, az Egyesült Államoké 336 millió, a különbség több mint négyszeres.

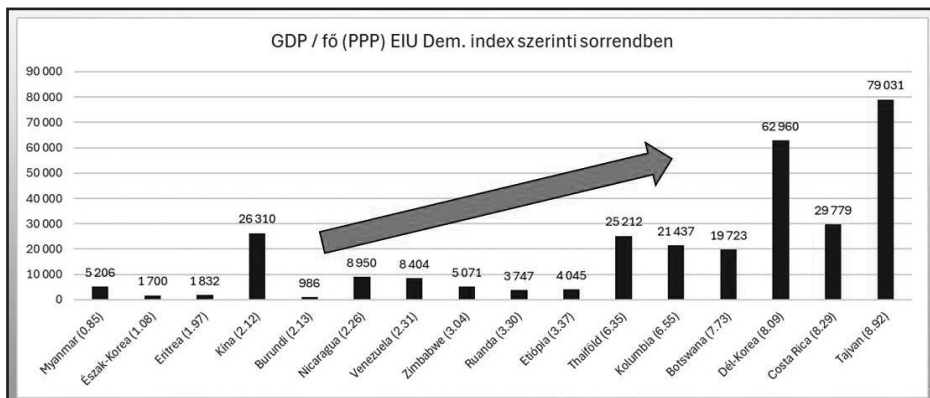
Zimbabwe – Botswana: A két ország ugyanazt az afrikai, azon belül bantu kultúrkört képviseli, lakossága hasonló nyelveket beszél, de amíg Botswana (\$19 723) az afrikai kontinens egyik leginkább demokratikus országa, és jól sáfárkodik a gyémántkincsével, Zimbabwe (\$5071) a függetlenség kikiáltása óta durva és egyre inkompetensebb autokrácia uralma alatt él.

Burundi – Ruanda: Nemcsak a bantu háttér, de a törzsi összetétel is hasonló. Ugyanez igaz a két ország gyarmati múltjára, és a közelmúltban mindkettő vívott polgárháborúkat. Ruanda (\$3747) autoriter rendszere mégis sokkal normálisabb gazdasági intézményrendszert alakított ki, és ezzel már is közel négyszeres eredményt ért el Burundihoz képest (\$986). Ruanda útját egy kicsit Kínáéhoz lehet hasonlítani: szigorú diktatúra ért el a kiinduláshoz képest jelentős gazdasági sikereket.

Eritrea – Etiópia: Eritrea (\$1832) csak 1993-ban vált függetlenné Etiópiától, utána viszont Afrika egyik legelnyomóbb diktatúráját építette ki. Etiópia (\$4045) sem tekinthető a gazdasági-társadalmi fejlődés éltanulójának, azóta is küzd a helyi polgárháborúkkal és az éhínségekkel, de az egykor szinte az éhezés szinonimájaként ismert ország mégis megindult a normalizálódás és legalább bizonyos mértékű gazdasági fejlődés irányába.

Következő lépésként rendezzük sorba a fenti 16 országot a demokrácia jelenlegi szintje szerint, az EIU (Economist Intelligence Unit) évente frissített pontszámai alapján. A grafikonban az ország neve mellett ez az érték szerepel. A 0 a lehetséges

2. ábra: A demokráciák jobban teljesítenek, de nem ez az egyetlen befolyásoló tényező

legalacsonyabb érték, a 10 a legmagasabb.⁵

Láthatjuk, hogy a demokrácia szintjével egyértelmű összefüggést mutat a gazdasági teljesítmény, bár az összefüggés nem lineáris. Miközben a mintánkban a demokratikusabb állam mindig sokkal jobban teljesített autokratikus párjánál, az autokráciák egy kisebb csoportja képes volt komoly teljesítményt felmutatni. Kína annyiban is kiemelkedő, hogy még nála sokkal jobb EIU-pontszámot kapó országokat is képes volt a gazdasági mutatókban lehaláztatni.

A politikai rendszer jellege mellett a regionális háttér is számít, ami legalábbis részben történelmi és kulturális tényezőkre is visszavezethető. Teljesen azonosra értékelt politikai rendszer mellett sem azonos egy átlagos délkelet-ázsiai, egy latin-amerikai vagy egy afrikai ország gazdasági teljesítménye.

Nem szabad megfélemlíteni a késleltetési hatásokról sem. Nem egy adott

év besorolása a meghatározó, hanem a hosszabb időn keresztül fennálló intézményi rendszer hat a gazdasági fejlettség szintjére. Mianmar például 2019-ben még Etiópia elé került volna ugyanebben az EIU-rangsorban, miközben a politikai rendszer visszarendeződése és a fellángoló polgárháború nem rántotta vissza rögtön a gazdasági teljesítményt.

Az azért jól látszik, hogy a hosszú távon fennálló, demokratikusabb politikai rendszer jót tesz a gazdasági fejlődésnek is: a vizsgált mintánk leggazdagabb és legszegényebb eleme (a stabilan demokratikus Tajvan és az autokratikus Burundi) között nyolcvanszorosa a különbség. Pedig három-négy generációval ezelőtt még kicsik voltak az eltérések, akkor még mindegyikük lakossága nagyrészt önellátó mezőgazdasági termelésből élt, jellemzően feudálisztikus rendszerekben és/vagy gyarmati elnyomás alatt.

A demokratikusabb rendszer tehát valóban nagyobb anyagi jólét elérését teszi lehetővé, nagyobb lesz a társadalom „tortája”. Van viszont még legalább két olyan tényező, amelyet figyelembe kell vennünk, ha meg akarjuk érteni az egyes orszá-

⁵ A 0–4 között autoriter államok állnak, a 4–8 között az úgynevezett hibrid rezsimok, a 6–8 között tökéletlen demokráciák, és a 8–10 között találhatóak a teljes egészében demokratikus államok.

gok közötti különbségeket. Az egyik az autokráciák egy részének a felülteljesítése. Kína, Ruanda, Etiópia (és vannak még hozzájuk hasonlók) jobban szerepelnek, mint az pusztán a politikai rendszerükből következne. Ilyenkor az eredmények ugyan kisebbek, és könnyebben vissza is fordíthatók, mint egy stabil demokráciában, de léteznek. Ha egy diktátor úgy dönt, hogy jobb országot épít, előfordul, hogy sikeres lesz. De mikor és miért dönt így?

A másik tényező, amit a fenti összehasonlításban nagyrészt kiszűrtünk, az a világgazdaságban nagyra értékelt nyersanyagkincsek (a 20. században főleg az olaj) szerepe. Egy ország GDP-je azonnal megugrik, ha komoly pluszforráshoz jut nyersanyagkincseinek kitermeléséből. Ráadásul ez akkor is megtörténik, ha az ország többi ágazata, infrastruktúrája, közszolgáltatásai, lakosságának életminősége kicsit sem javul, sőt romlik, akár drasztikusan is. Diszfunkcionális rezsimek esetében nem véletlenül szokták emlegetni a „nyersanyagátok” vagy az „olajátok” kifejezést.

Ahhoz, hogy ezeket a szempontokat (a demokrácia hatását, egyes autokratikus rezsimek felülteljesítését és a nyersanyagkincsek ellentmondásos hatását) jól el lehessen helyezni egy működő modellben, érdemes egyértelműsíteni az alábbi három fogalmat.

1. Az állampolgárok tényleges jóléte (nem pusztán csak anyagi *jóléte*) messze több, mint az egy főre eső GDP. Ezt igyekszik számszerűsíteni az ENSZ Emberi Fejlettségi Indexe (HDI, Human Development Index)⁶

⁶ <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>

vagy az Atlantic Council Prosperity Indexe⁷ is, de nem biztos, hogy ezek teljes képet adnak, érdemes továbbgondolni. Egy jó *jóléti* mutató meghatározásához olyan tényezőket érdemes összesíteni, mint például: egy ország medián népességének jövedelme és fogyasztása;⁸ a várható teljes élettartam és abból az, amit várhatóan egészségesen tudnak eltölteni; az oktatásban töltött idő és az elért átlagos végzettségi szint; a közbiztonság; a népszerűtlen vagy más okból állami elnyomásnak kitett kisebbségek elnyomásának, diszkriminációjának, az állami terrornak a hiánya, de legalább minél alacsonyabb szintje. Minél magasabb értéket érnek el az ilyen típusú mutatók, annál magasabb az állampolgárok *jóléte*.

2. Egy ország gazdasági intézményrendszere határozza meg, hogy milyenek a gazdaság működését befolyásoló szabályozók, ösztönzők, milyen gazdasági lehetőségeket kapnak az egyes állampolgárok.

a) A befogadó (inkluzív) gazdasági intézményrendszer lehetővé teszi, hogy minél több ember vegyen részt olyan gazdasági aktivitásban, amelyben önállóan hozhat döntéseket, és amely a legjobban hasznosítja a tehetségét és képességeit. Jellemzői közé tartozik a tulajdonjogok biztosítása, a részrehajlásmentes jogszolgáltatás, a cserét és szerződéskötést lehetővé tevő közszolgáltatások biztosítása, a piacra lépés és a szabad karrierválasztás lehetővé tétele.⁹

⁷ <https://freedom-and-prosperity-indexes.atlanticcouncil.org/>

⁸ Az átlagot erősen torzítja a mindenkori elit luxusfogyasztása, különösen a nagyon egyenlőtlen, általában autokratikus államokban.

⁹ Why Nations Fail: The Origins of Power,

b) Az elnyomó, kizsákmányoló (extraktív) gazdasági intézményrendszer mindezek hiánya, a célja erőforrások elvonása a társadalom többi részétől az elit számára. Ez a leírás társadalmak nagyon széles és heterogén körére igaz, az ókor istenkirályságaitól az amerikai Dél rabszolgatartó rendszerén át egészen a Szovjetunió és a többi kommunista rendszer működéséig.

3. Egy ország politikai intézményrendszere szintén leírható egy hasonló inkluzív-elnyomó skálán, bár itt ismerősebb lehet a demokratikus kontra autokratikus vagy diktatórikus megnevezések használata. A legszemléletesebb fogalomhasználat talán a széles koalíciós (azaz demokratikus) és a szűk koalíciós (autokratikus) rendszerek megkülönböztetése, ami azt a tényt is jól tükrözi, hogy nem igen/nem típusú változóról beszélünk, hanem a szélsőségek közötti fokozatos átmenetről. Egy vezető szükséges hatalmi koalíciója azokból a támogatókból áll, akiknek a támogatása nélkül nem tud hatalmon maradni.¹⁰ Mindig vannak ilyenek, még Sztálin vagy a francia Napkirály sem tudott volna hatalmon maradni legalább néhány kulcsembereinek támogatása nélkül. Ez a kör egy (szűk koalíciós) katonai diktatúrában lehet csak egy-két tucat főtiszt, egy arányos listás választási rendszerben viszont a választásokon részt vevők legalább 50 százaléka plusz egy fő. A két véglet között fokozatos az átmenet, köztes

esetek például a 19. század cenzusos rendszerei vagy még régebben a rendi monarchiák.

a) Széles koalíciós vagy demokratikus rendszerek jellemzői: demokratikus a választási rendszer, létezik a hatalmi ágak megosztása, van autonómia a különböző földrajzi szinteken (tagállamok, megyék, önkormányzatok), nem tudja egyetlen hatalmi centrum kontrollálni a gazdaság és a politikai szféra pénzaramait, és van a demokratikus rendszert alátámasztó normarendszer.

b) Szűk koalíciós rendszerekben vagy autokráciákban a fenti jellemzők hiányoznak. Úgy is meg lehet fogalmazni, hogy nem a vezetők, vezetésre aspirálók versenyeznek az állampolgárok jóindulatáért, hanem éppen fordítva, az alattvalók versenyeznek a mindenkori vezető jóindulatáért.

Egy ország lakóinak, az állampolgároknak/alattvalóknak a többségét elsősorban a saját *jóllétük* érdekli. Ennél kevésbé fontos az életüket közvetlenül érintő gazdasági intézményrendszer (és annak következményei a társadalom egyéb területein). A mindezekre áttételesen ható politikai intézményrendszer pedig még kevesebb embert foglalkoztat, hiába van hosszú távon ennek döntő hatása az előbbiekre.

Általában a különböző országok a három tengelyen (*jóllét*, gazdasági és politikai intézményrendszer) közel azonos helyet foglalnak el. Észak-Korea mind a politikai rendszerét, mind a gazdasági intézményrendszerét, mind pedig a lakosság jóllétét illetően az egyik, az elnyomó végletet foglalja el, Tajvan vagy Dél-Korea pedig a skálák másik, inkluzív végén található.

Prosperity and Poverty; Daron Acemoglu, James A. Robinson, Crown Publishers, 2012.

¹⁰ The Dictator's Handbook: Why Bad Behavior is Almost Always Good Politics; Bruce Bueno de Mesquita, Alastair Smith; PublicAffairs; 2012.

Az autokratikusabb politikai rendszerrel többnyire együtt jár az elnyomóbb gazdasági (és társadalmi) rendszer és az alacsonyabb osztársadalmi jóllét.¹¹ Egy szűk koalíciónak alacsony GDP, kisebb torta is elegendő, ha azt nem kell túl sokfelé osztani. A kizsákmányoló kisebb csoport akkor jut célhoz, ha a jövedelmek nagy részét a politikai intézményrendszeren keresztül biztosítja magának. A politikai vezetés ennek megfelelően gyakran tudatosan blokkolja vagy visszafordítja a fejlődést, ha attól tart, hogy az alááshatja a hatalmát.

Demokratikusabb rendszerekben a vezetés jobban függ az állampolgároktól, és a politikai versenyben azok kerülnek előnybe, akik képesek jobban kielégíteni az állampolgárok igényeit, mind a közvetlen *jólléti* mutatók, mind az ezt biztosító gazdasági (és társadalmi) rendszer tekintetében. Ezért a szélesebb koalíciós rendszer még a nyersanyagaival is jobban gazdálkodik, az elit kevesebbet tud belőle kisajátítani, több jut a lakosság közvetlen jólétének az emelésére és a hosszú távú (az „olaj utáni”) beruházásokra.

Akkor mi vesz rá bizonyos országokat, hogy sokkal befogadóbb jellegű gazdasági rendszert hozzanak létre, mint amit maga a szűk koalíció fenntartása megkövetelne? Hiszen ez extra korlátokat tesz a vezető hatalmára: nem lehet korlátozás nélkül kisajátítani vagy túladóztat-

ni az állampolgárok vagyonát, jobb információáramlást kell biztosítani, olyan közcélú beruházásokat kell elvégezni, amelyek fedezete sokkal jobb helyen lenne máshol, például bizonyos offshore számlákon.

A magyarázat ismét ott keresendő, hogy a vezetők mindenekelőtt a hatalmuk fenntartására fókuszálnak, de ennek során nemcsak a belső fenyegetéseket, hanem a külsőket is figyelembe kell venniük. Ha egy országot olyan (általában külső) egzisztenciális veszély fenyeget, amelyet csak nagyobb gazdasági erőre támaszkodva, a lakosság nagyobb részének a támogatását bírva lehet elhárítani, akkor a fenyegetett autokraták is befogadóbb gazdasági rendszert hoznak létre. Amíg lehet, az autokraták inkább a lakosság kizsákmányolását fokozzák, de ha ez láthatóan nem elég, és nem biztosítja a túlélést, akkor legalábbis egy részük megpróbálkozik a liberalizációval. Ha pedig egy ország gazdasági rendszere befogadóbb jellegű lesz, akkor az még a jólléti mutatókat is maga után húzza, még ha nem is olyan mértékben, ahogy a hasonló fejlettségű demokráciákban történe.

Kína történelme mutatja ennek az összefüggésnek az egyik tipikus példáját. Mao Ce-tung alatt a kínai vezetés biztos volt a kommunista terjeszkedés sikerében, otthon pedig a mai Észak-Koreaéhoz hasonló elnyomó rendszert üzemeltetett. Ám 1961-re véglegesen szakítottak a Szovjetunióval, amit 1969-ben rövid határháború is követett, és Kína barátok nélkül maradt. A hetvenes években ugyan rendezték a kapcsolatokat az Egyesült Államokkal, de attól az még az ellenséges „tőkés

¹¹ Ez lényegében Kornai János konzisztencia kritériumának az általánosítása, amely szerint a kommunista rendszerek akkor tudnak konzisztensen működni, ha a politikai monopólium összekapcsolódik egy olyan gazdasági struktúrával, amelyben a piac helyett a központi tervezés és az állami tulajdon dominál.

világrendszer” vezető hatalma maradt. Ebben a helyzetben hangzott el Teng Hsziao-ping híres mondása: „Mindegy, hogy a macska fekete vagy fehér, amíg megfogja az egeret.” Több lépésben liberalizálták, tették sokkal befogadóbb jellegűvé a kínai gazdaságot annak érdekében, hogy aztán olyan katonai erőt építhessenek ki, ami biztosítja Kína biztonságát, majd pedig nagyhatalmi, sőt szuperhatalmi pozícióját. Az elmúlt néhány év változásai arról tanúskodnak, hogy a kínai vezetés ma már úgy érzi, elérték a szükséges gazdasági erőt, újra lehet szigorítani a rendszeren. A negatív hatások pedig máris jól látszanak.

Ez a „fenyegetett autokrácia” igen gyakori modell. Kína mellett talán a kelet-ázsiai kistigrisek ennek a legjobb példái. Dél-Korea az észak-koreai és kínai, Tajvan a kínai fenyegetés miatt volt kénytelen sokkal ütőképesebb hadsereget és az ezt lehetővé tevő gazdasági bázist építeni. El is kezdődött gazdasági fejlődésük már jóval a demokratikus fordulat előtt. Szingapúr is hasonló helyzetben van, ott a Malakka-szoros körül tolongó nagyhatalmak a legkülönbözőbb kombinációkban fenyegették a szorost ellenőrző városállamot,¹² melynek még a vízellátása is a szárazföldtől függött. Hongkong annyiban speciális eset, hogy brit gyarmatként került be a csoportba, de az inkluzív gazdasági rendszer és a kínai fenyegetés ott is adott volt.

A történelmi példák közül érdemes megemlíteni Kemal Ata-

türk Törökországát (háború az antanthatalmakkal), japán Meidzsi-restaurációját (az amerikai hadihajók megjelenése után) vagy Tito marsall Jugoszláviáját, amely a Varsói Szerződés fenyegetése miatt vált Európa legszigorúbb kommunista diktatúrájából a legliberalisabbá.

A mai Etiópiát is háborúk sora fenyegeti Egyiptomtól (a Nílus miatt) a szomáli dzsihádistákig és a belső lázadókig. Ruanda annyiban speciális eset, hogy ott a fő fenyegetés belső, a tuszi dominanciájú vezetést fenyegeti a messze többségben levő hutu lakosság esetleges felkelése, miközben a környék afrikai államai ugyancsak hajlamosak beavatkozni egymás belháborúiba.

Egy „jóindulatú diktatúra” kiépítése ugyanakkor nehéz ügy, komoly vezetői tehetséget igényel. Egyenlőre kell az autokratikusabb politikai rendszer és az (aránylag) támogatóbb gazdasági intézmények ellentmondásai között. Vannak sikeres (és szerencsés) játékosok, mint a mai Szingapúrt megalapító Lee Kuan Yew vagy a kínai Teng Hsziao-ping. Van, akinek nem sikerül, és újra-autokratizál, mint a hatalma kezdetén amúgy liberalizáló vezetőként fellépő Leonid Brezsnyev. És van, aki nem tudja kezelni a kihívást, és elveszti a hatalmát, amire a történelemben számtalan példa van II. Miklós cártól, az utolsó orosz Romanov uralkodótól Mihail Gorbacsovig.

Mindeközben látványosan nem fél ilyen egzisztenciális fenyegetéstől Zimbabwe, Nicaragua vagy éppen Észak-Korea, amely az atomfegyverekre és nagy létszámú hagyományos fegyveres erejére támaszkodva inkább maga fenyegeti déli szomszéd-

¹² A szoros a tengeri kereskedelem egyik legfontosabb csomópontja, áthalad rajta többek között a világ teljes olajtermelésének negyede is.

ját, sőt mostanában távolabbi kalandokra is vállalkozik.

A másik speciális eset, amikor egy autokrácia változtat a gazdasági rendszerén, pont ellenkező irányú. Ez akkor történhet meg, ha egy állam olyan külső finanszírozáshoz jut, amely kielégíti a vezető és az elit igényeit anélkül, hogy szükség lenne saját belgazdaságának nagyobb teljesítményére. Jöhet ez a plusz finanszírozás szénhidrogénekből, drágakövekből, ellenőrzött hajózási útvonalak bevételeiből, mint a Szuezi-csatorna, nemzetközi fejlesztési segélyekből vagy EU-támogatásokból. Ha ilyen jövedelem áll rendelkezésre, a szűk koalíciós rendszer nyugodtan elnyomóbbá teheti saját belföldi gazdasági rendszerét, hiszen már nincs akkora szükség a lakosság, a belföldi vállalkozások munkájának gyümölcseire. Paradox módon ezért létezik a „nyersanyagátok”, amikor az extra jövedelem, az „ingyenpénz” dacára a szerencsés ország még el is szegényedik, vagy a bevételekért vívott polgárháborúk áldozatává válik.

Ebbe a kategóriába tartozik ma Angola, Zaire vagy Türkmenisztán. Az archetipikus példa pedig Venezuela a maga tragikus méretű GDP-csökkenésével.¹³ Jól összerakott demokratikus rendszerre van ahhoz szükség, hogy a pluszjövedelmek visszahúzó erejét ellensúlyozni lehessen. Norvégiának ez sikerült, nagyobbrészt az afrikai Botswanának is.

Ha a két módosító tényező valamelyike hosszú távon fennáll, akkor az a gazdasági rendszer mellett kihathat akár a politikaira is. A hosszú távon fennálló külső fenyegetés segíthet egy társadalom demokratizálásában, amire példát mutatott Tajvan vagy Dél-Korea, de az 1991 utáni Észtország is. A hosszan fennálló nyersanyagátok pedig elősegítheti egy ország diktatórikusabbá válását, erre jó példa Venezuela, de ilyen volt a Szovjetunió, és ezt demonstrálja a putyini Oroszország is.

Érdekes eset, amikor a két tényező egyszerre jelentkezik, és az egyfelől a liberalizálás, másfelől az elnyomás fokozása irányába húzó hatások egyszerre jelentkeznek. Ilyenkor a két vektor összjátéka dönti el, hogy merre mozdul el egy állam. A Perzsa (Arab)-öböl monarchiái ennek a gyűrűzésnek a jellemző példái. A régió rendkívül veszélyes, egyszerre folyik a szuperhatalmi verseny (Szovjetunió–USA, majd Kína–USA), zajlanak a helyi szereplők hatalmi harcai (Irán, Törökország, korábban időnként Irak, Egyiptom), és maga a legnagyobb öbölbeli monarchia, Szaúd-Arábia is igyekszik befolyása alatt tartani kisebb szomszédait. Ebben a helyzetben például az Arab Emírségek a liberálisabb utat követi, míg Szaúd-Arábia elnyomóbb, de a saját állampolgárait még az ottani rendszer is komoly jóléti juttatásokkal kényezteti. A többiek, Kuvait, Katar, Bahrein, Omán, mind a saját receptjeiket igyekeznek megtalálni ebben az örökké változó kavalkádban.

Összefoglalva:

1. Alapesetben a politikai rendszer elhelyezkedése a demokrácia–autokrácia spektrumon meghatározza,

¹³ Magyarország az 1989–93-as transzformációs válságban a GDP-je 18-20 százalékát veszítette el, és már ez is óriási társadalmi sokkot okozott. Ehhez érdemes viszonyítani Venezuela 2013–21-es 70-75 százalékát.

hogy mennyire lesz befogadó a gazdasági rendszer, és az adott társadalom mekkora *jóllétet* tud biztosítani a tagjainak.

2. Egzisztenciális fenyegetésnek kitett államok a politikai rendszer változtatása nélkül is képesek befogadóbb jellegű gazdasági rendszert létrehozni, és nagyobb *jóllétet* teremteni. Hosszú távon ez a hatás akár a politikai rendszer demokratizálásában is segíthet.

3. Nyersanyagkincs vagy más „ingyenpénz” ugyan emeli a GDP-t, de a gazdasági rendszert kizsákmányolóbb irányba tolja, és a nagyobb torta ellenére akár ronthatja is az eliten kívüli polgárok *jóllétét*. Hosszú távon emeli az autokrácia felé történő mozgás esélyeit.

Fogalmi rendszerünkben a haladás tulajdonképpen nem más, mint a demokratikusabb politikai rendszer, a bevonóbb gazdasági rendszer és a nagyobb *jóllét* irányába történő mozgás az egyes országok működésében. Erre nagyon különböző történelmi helyzetekben kerülhet sor, és nem minden illeszkedik szépen valami elvi forradalom-ellenforradalom sémába.

Befogadó intézményi rendszert sok ország lakossága fenyegetett autokráciák alattvalójaként ismert meg először. A fejlődéshez szükséges reformokat nem valamiféle népmozgalom követelése miatt valósították meg. Sőt, tömegmozgalmak gyakran akkor jelentek meg először, amikor a fenyegetettség szintje csökkent, a

reformokat visszavonták (volna), és a nép először érezte szükségét, hogy beleszóljon az ország vezetésébe.

Előre vitt minden olyan folyamat, amely bővítette egy vezető szükséges koalíciójának a méretét, legyen az a városok meghívása a rendi monarchiák országgyűléseibe, a cenzus leszállítása vagy eltörlése, a női választójog biztosítása. Minden ilyen lépés után több ember támogatását kellett megszerezni, kevesebb alattvaló szempontjait lehetett negligálni, és el kellett kezdeni a fáradságos innovációt, ami elvezetett a szabad, de szabályozott piacokhoz, a jogállamhoz, a társadalombiztosításhoz és a többihez.

Nem minden, a fennálló rendet erőszakosan megdöntő mozgalom vitt előre, akkor sem, ha hangosan hirdette magát forradalomnak. Ha a rend helyreállítása után szélesebb koalíció állt fel, több ember kapott beleszólást a döntéshozatalba, akkor egy forradalom valóban előre vitt. Ha viszont diktatorikusabb rendszert hozott létre, mint Lenin, Mussolini vagy Chavez „forradalmi”, akkor nem előre-, hanem hátraforgatták a fejlődés kerekét. Pusztán az a tény, hogy a fennálló hatalommal elégedetlen tömegek megdöntenek egy korábban fennálló, akár szintén szűk koalíciós rendszert, önmagában még nem pozitív. Az is kell hozzá, hogy a megszülető új rendszer demokratikusabb legyen, mint a megelőző.

Az óbaloldal és az új jobboldal rejtelsei

Papp Réka Kingával, Stumpf Andrással,
Szentpéteri Nagy Richárddal és
Vásárhelyi Máriával beszélget Herskovits Eszter*

58

P. Szűcs Julianna Köszöntelek ben-
neteket az idej utolsó előtti Fapados
Szalonon. Olyan témáról fogunk be-
szélni, amely benne van a levegő-
ben. Professzionális vendégeket hív-
tunk. Szentpéteri Nagy Richárd az
egyetlen, aki „sajtón kívüli”, mond-
junk egy átfogó fogalmat: gondolko-
dó. A többiek – Papp Réka Kinga,
Stumpf András és Vásárhelyi Mária
– „sajtós” szereplők, azaz a sajtó in-
tézményesített terepein járatosak. Át
is adom a szót ismert moderátorunk-
nak, Herskovits Eszternek.

*Herskovits Eszter Amikor meg-
jelöltük ezt a témát, arról volt szó,
hogy beszéljünk az óbaloldadról
meg az újkonzervativizmusról. Igazá-
ból a legfontosabb kérdés, hogy van-e
még ennek jelentősége, mert évtizedek
óta arról van szó, hogy idejétmúlt a
jobb-, baloldal felosztás, mert teljesen
más törésvonalak léteznek. Matthew
Goodwin amerikai politológus szerint
az okozza a változást, hogy az elmúlt
évtizedekben az úgynevezett kulturá-
lis értékek váratlanul nagy szerepre
tettek szert a politikában, úgyhogy
kezdjük mindjárt azzal, hogy mit
gondoltok erről. Van ennek értelme?*

*Egyáltalán van-e még olyan, hogy
óbaloldal, mert ez most fölmerült
az aktuálpolitikában mint kifejezés.
Van-e Magyarországon óbaloldal,
volt-e egyáltalán ilyen, és egyáltalán
milyen politikai oldalakról beszélhe-
tünk Magyarországon?*

Szentpéteri Nagy Richárd Kivá-
ló a kérdés, köszönöm, hogy itt lehe-
tek. Valamennyiünk nevében kifejez-
hetjük tiszteletünket a *Mozgó Világ*
szerkesztősége és eszméi iránt. A kér-
désre válaszolva nyugodtan kijelent-
hető, hogy léteznek más felosztások,
megoszlások, törések, törésvonalak.
Én mégsem temetném a bal-jobb ská-
lát, nagyon is relevánsnak érzékelem
a világban és Magyarországon is. A
bal-jobb skálának szerény megítélés-
em szerint megvan az értelme. Amíg
van egyenlőtlenség, más szóval kapi-
talizmus, addig van bal-jobb skála,
értelme van a bal-jobb skálának. Ami
a magyarországi óbaloldal kifejezést
illeti, külön dolog. Itt az óbaloldal
kifejezéssel nyilván a régi balolda-
li, régebbi baloldali pártokat illetik.
Ha azonban azt néznénk, hogy nem-
zetközi viszonylatban mit jelent az
óbaloldal, azt hiszem, annak a kife-
jezésnek is van értelme nemzetközi
vonatkozásban. Nem baloldaliként
mondom, hanem jobboldaliként, de
a baloldalnak Magyarországon külö-
nösen erős hagyományai vannak, és

* A pódiumbeszélgetésre 2024. október 24-én
Budapesten, a Szakszervezetek Házában ke-
rült sor. Szentpéteri Nagy Richárd politoló-
gus, Vásárhelyi Mária szociológus, Papp Réka
Kinga és Stumpf András újságíró. – A szerk.

hogya a magyar baloldali gondolkodás visszatalál a klasszikus baloldali gondolatokhoz, értékekhez, azt hiszem, több perspektívát találhat maga előtt.

Vásárhelyi Mária A baloldal-jobboldal felosztásnak van értelme ma is. Ameddig létezik értékválasztás a politikában, addig megmarad többek között a jobboldali, baloldali értékválasztás is. Ha a közvélemény-kutatásokat nézzük, kiderül, hogy a magyar szavazóközösség 30 százaléka inkább baloldalinak nevezhető. Más kérdés, hogy a jelenlegi pártpalettán miképpen képviselik a baloldalt. Én az óbaloldalt abszolút üres címkézésnek gondolom, azt a célt szolgálja, hogy az önmagukat baloldalinak definiáló pártokat degradálják. Azon lehet vitatkozni, hogy mondjuk az MSZP, a Párbeszéd vagy a DK mennyire baloldali, mennyire képviseli a baloldali értékeket, ez természetesen teljesen legitim és vitára érett kérdés, de magát az óbaloldal kifejezést üresnek gondolom.

Papp Réka Kinga Több szinten szeretnék inkább csak megjegyzéseket tenni. Először is gyorsan reagálok valamire, amit Richárd mondott, hogy Magyarországon erős baloldali hagyományok vannak. Magyarországon valóban jelentős az intellektuális baloldali hagyomány, de tömegmozgalmi, politikai mozgalmi szinten elég gyatra a magyar társadalom teljesítménye. Gondolkodók terén kiemelkedőek vagyunk, cselekvők terén kevésbé. És az a fajta óbaloldal, amit szerintem a népszerű közbeszédben használunk, valójában az MSZMP ideológiai, politikai utódvédjére vagy hagyatékára vonat-

kozik. De a késő hetvenes évek, nyolcvanas évek Magyar Szocialista Munkáspártja – ennek sikeres utódpártja az MSZP – kulturálisan mélységesen konzervatív volt, szociálpolitikában pedig a demagógia felé hajlott. Nem szeretném mindenkinek az összes, valaha létezett baloldali teljesítményét eltemetni, de szerintem azt nagyon fontos leszögezni, hogy Magyarországon a mainstream politikában baloldali, tehát valódi, esszenciálisan baloldali értékrend hosszú évtizedek óta egyáltalán nincs jelen, legfeljebb nyomokban valahol elvétve lehet találni. És akkor itt tennék egy fontos megkülönböztetést, amit szerintem mindig – akár jobboldalról, baloldaltól vagy bármilyen értékrendszerrel beszélünk – itt nagyon-nagyon fontos megkülönböztetni az alkalmi taktikai szövetségeket, amit egy politikai szereplő minden körülmények között meg fog kötni az adott helyzetben bizonyos célok elérésének érdekében. Néha a pusztta túlélés a cél, mint most a baloldal maradványai esetében például Magyarországon. Tehát ezek taktikai szövetségek. És vannak azok a koherens belső értékek, amelyeket egy politikai szereplő vagy politikai oldal vagy képvisel, vagy nem. Ezek a koherens, belső, esszenciálisan baloldali értékek: a szociális egyenlőségek csökkentése, a társadalmi mobilitás növelése, egyfajta, mondjuk úgy, hogy ebben az ausztromarxista rendszerben a meritokratikus kiegyenlítődés iránti törekvés, tehát tulajdonképpen a társadalmi csatornák megnyitása, az egyéni szabadságok elérése és a többi. Ezek az értékek mérhetetlenül hosszú ideje nincsenek következetesen képviselve sikeres magyar politikai párt által. A magyar politikai diskurzusnak és jelentős tekintetben

az európai politika elmúlt harminc évének ez az egyik tragédiája, hogy ezeknek a szempontoknak a képviselete, tehát a népjólét, a közegészségügy, a közoktatás, a nyugdíjrendszer képviselete folyamatosan gyengül.

Stumpf András Van-e értelme az óbaloldalnak, ez volt az eredeti kérdés. Nyilván van, de teljesen más az értelme világszinten, mint Magyarországon. Vásárhelyi Máriával egyetérttek abban, hogy van itt egy aktuálpolitikai címkézés. Ettől még megmarad a kérdés: melyek a baloldali és a jobboldali értékek. Ahogy van óbaloldal, úgy van új jobboldal is, tehát elvileg akkor létezik ójobboldal is. Az új jobboldal meg az új baloldal: két meglehetősen szélsőséges ideológiai irány. Átvették világszinten is a vezetést. A kulturális és identitás-politikai alapú gondolkodás balról is meg jobbról is átvette a hagyományos óbaloldali értékek képviseletét, ahogy egyébként a konzervatív értékekkel is történt. Tehát ebben szerintem hasonló utat jár be a jobboldal meg a baloldal. A korábbi szélsőség lett a mainstream. Az biztos, hogy a valóságról való beszéd háttérbe szorult ebben az új jobboldali és új baloldali közbeszédben, amelynek szerintem az utóbbi években tanúi vagyunk, és nem hiszem, hogy túl boldog tanúi.

Szentpéteri Nekem annyit, ha szabad hozzátenni, csak azért, mert szeretek beszélni, hogy valóban, a jobboldal is elfogadja, sőt támogatja, elősegíti a szokatlan változásokat. Érdekességképpen lehet utalni rá, hogy a Brit Konzervatív Párt volt az első, aki a 19. században az első zsidó miniszterelnököt adta, majd a 20. században az első három, máig össze-

sen három női miniszterelnököt adta, vagy még korábban az első agglegény miniszterelnököt adta, nemrégiben pedig egy indiai származású miniszterelnököt adott. Úgyhogy azt mondhatjuk, nem beleszületünk valamibe, hanem inkább egyéb dolgok döntenek el, hogy konzervatívok vagy adott esetben munkáspártiak vagy más gondolkodók legyünk, és változhatnak a pozícióink attól függően, hogy hogyan látjuk a világot.

Vásárhely András, értem, amit mondasz, de a mainstream politizálásban nem látom tisztán a folyamatokat. Eléggé hasonlónak találok a médiapolitizálást vagy a közösségi médiában folyó közbeszédet, de olykor a médiában nem tudom megkülönböztetni a baloldali és a jobboldali hagyományos értékeket...

Stumpf Már mitől?

Vásárhelyi Nem tudom, hogy melyik a jobboldali, melyik a baloldali. Na jó, azt tudom, hogy ki a jobboldali etnicista, de a baloldaliról sokszor nem tudom, hogy milyen...

Stumpf Magyarországra nem annyira vonatkozik ez, hiszen itt a baloldal olyan ramaty állapotban van, hogy gyakorlatilag ezer ok miatt nem lehet olyan hangosan hallani az új baloldali hangot – nevezzük woke-nak. Ezt világszinten inkább lehet hallani. A baloldali hangot, se az óbaloldali, már itt nem a magyar belpolitikai értelemben óbaloldali, hanem a klasszikus baloldali hangot sem lehet hallani a magyar közbeszédben. Leginkább csak akkor lehet, ha a kormánypárt részéről kihangoztatnak egy-két véletlenül megtalált

Facebook-bejegyzést, csinálnak belőle *Mandiner*-hírt, amit aztán átvesz az *Origo* és így tovább. Ez szerintem minden típusú baloldalnak a pillanatnyilag válságos állapotát mutatja Magyarországon.

Papp Értem, hogy miért hozod ide a woke kifejezést, de szerintem valójában az, amit a közbeszéd egy része woke-nak nevez, nem politikai irányzat, és az nem egy következetesen képviselt politikai erő, hanem egy olyan trend, minthogyha azt mondanám a konzervatív liberálisokra, hogy azok meg hiszterek. De azok nem ugyanazok az emberek, mint akik bent ülnek a parlamentekben, meg politikai intézményeket működtetnek. Most anélkül, hogy elvitátnám azt, hogy ez mint divatirányzat vagy szellemi trend létezik, szerintem ez nem ilyen értelemben politikai erő, sokkal inkább beszédmód.

Stumpf Itthon nem. Ha megnézed a brit törvényhozást – Richárd említette a briteket –, az, hogy milyen törvényeket hoznak, ha csak a Rowling-ügyet végignézzük, ahogy tiltakozott egy törvény ellen, hogy ugye a börtönökben, aki azt mondja, hogy én nő vagyok, azt bemondásra a női börtönbe kell szállítani.

Papp Ez nem így megy valójában.

Strumpf De valójában így megy, utánanézttem, és az a durva, hogy tényleg ez volt a törvénytövegekben. Erre kijött, hogy hát ez nem annyira jó, és megkapta, hogy mekkora egy mocskos rasszista. Tehát ilyen törvények tényleg vannak, tényleg születnek. Nem arról van szó, hogy egy-két értelmiségi lapokba írogat,

hanem törvényhozási szinten tényleg léteznek ilyen cuccok. Az az elképesztő polarizáltság, amelyet látunk a mostani Egyesült Államokban abortusz ügyben, ott is elképesztő szélsőségek vannak az ilyen elvi alapú, identitás alapú politizálásban, hogy akkor az én testem, azt csinálom vele, amit akarok, vagy pedig nem csinálsz semmit, és megszülsz akkor is, ha bármi van. Ezek ott vannak a különböző államok törvényeiben, az elmúlt egy-két évben fogadták el őket. Nem olyan dolgok, amelyek ne érintenék az emberek életét, és csak értelmiségi reklámszövegek lennének. Ezek nagyon is létező törvények.

Papp Az ügyek meg a kérdések, azok nem intézmények és nem politikai pártok, és ez szerintem óriási különbség. A politikai pártok, grémiumok, legfelsőbb bíróságok hoznak döntéseket bizonyos ügyekről, időnként ilyen-olyan irányba elmozdulnak, és mint mondtam, mindenféle taktikai szövetségeket kötnek. Ha az 1960-as évek angol munkáspártjának azt monddod, hogy húsz éven belül ti a londoni pride-dal együtt fogtok kivonulni a legnagyobb szakszervezeti felvonuláson, akkor azok nemhogy leköpi, de néhányan fel is pofozták volna azt, aki ezt bejelenti. A politikai mozgalmak változnak. Hála a jó istennek, hogy változnak, mert különben nagyon nagy bajban lennének. Nem mindig jó irányba változnak, de óriási baj lenne, hogyha mindig monolitiként állnának. Szerintem ezzel önmagában nincsen semmi baj.

Vásárhelyi Bocs, de én úgy érzem, hogy leragadtunk az abortuszkérdésnél. Tehát szerintem az abortuszkérdésben van egy hagyó-

mányos, ha tetszik, óbaloldali és új jobboldali álláspont, és ezek a szélsőségek jelen voltak korábban is, csak a média most hihetetlenül felerősíti ezeket a hangokat. Miközben a társadalomban ezeknek közel sincs olyan súlyuk, mint amit a média közvetít. Mármost ezeknek a szerintem szélsőséges véleményeknek. Ennek a médiapolitizálásnak, illetve a közösségi médiának köszönhető, hogy ezek a nemcsak álláspontban, hanem megfogalmazásban is szélsőséges vélemények sokkal nagyobb súlyúnak tűnnek, mint amilyenek valójában.

Stumpf Szerintem ebben tévedünk. Nincsen erre sajnos semmilyen felmérésem meg kutatásom, az én fejemben legalábbis, de szerintem igenis, az ilyen világváltás, az érzelmi alapú történetek a szavazásnál, a választásnál a legfontosabbak. Régen sem volt másképp, de jól értem, miért egyszerűbb elvinni a közügyeket az ilyen érzelmi meg identitásalapú politizálás felé. Szerintem ez működik, és számít az, hogy a tömegek ma ez alapján döntenek. Szabad a bugyiban turkálni, vagy nem szabad? Akkor most az anya férfi, az apa nő? – Ilyenek bukkannak fel a kampányban, mert amikor mindenki az identitását érzi veszélyben, akkor lehet mobilizálni a tömeget. Szerintem ezek nagyon fontosak lettek, és az új jobboldal, az új baloldal szorgalmasan nyomogatja ezeket a gombokat. És tők mindegy, hogy egyébként milyen a nyugdíjrendszer. Nézzük meg a mai magyar gazdasági helyzetet. Számít? Számít, ha kétharmadom van? Nem. A MÁV helyzete számít? Lehet, hogy majd 2026-ban fog, de az is lehet, hogy nem fog továbbra sem. Tehát lé-

nyeges az identitás dolog. Azaz hogy te veszélyben vagy valaki mástól. Ezt csinálja a woke is, meg ezt csinálja az új jobboldal is. Téged valaki más veszélyeztet, de én megvédelek tőled. Ennyi.

Vásárhelyi Ha egy kicsit mélyebbre ásol, azt látod, hogy az adózás, mondjuk, az egyik legfontosabb kérdés, ami a szavazókat Trump mellé állítja. És az abortusz kapcsán is népszerűek a nézetei, pedig az egy teljesen hagyományos, konzervatív nézet. Ezért is gondolom, hogy a média szerepét mindenképpen szem előtt kell tartanunk, hogy mennyire optikai csalódás áldozatai leszünk, amikor ezeknek a véleményeknek a súlyát vizsgáljuk.

Herskovits *Az eddigiekből az derül ki, hogy a jobb- és a baloldal is válságos időket él, ez pedig érvényes a hagyományos értékekre is. András utalt rá, hogy a Fidesz nyomokban régebben tartalmazott konzervatív értékeket, de ma már ez nem igaz. Egy vegytiszta, populista, félautoriter rezsimben élünk, amit már nem tudsz oldalakhoz kötni, és valójában ez már érzelmi alapon működik, ahogy például Trump, de ez van mindenhol Európában, Hollandiában. Az AfD is ezt teszi. Ez az erősödés jellemezte Németországot vagy Ausztriát, ahol a Szabadság Párt viszi a prímet. Kérdés, hogy ezzel a jobboldali előrenyomulással szemben hogyan tud megjelenni az óbaloldali értékrendszer.*

Szentpéteri Talán érdemes tisztázni, hogy miről beszélünk. Lehet, hogy nem jól értettem, de ha jól hallottam, a Fidesz lenne az új jobboldal?

Stumpf Abszolút. Körösi Andrást fejti ki a *Válasz Online*-on,¹ hogy mi a különbség az új jobboldal, a mostani Fidesz-irányvonal meg a konzervativizmus között, s mi az, amiben nem fér össze a kettő.

Szentpéteri A kezdetektől világos volt, hogy a Fidesz nem konzervatív, és már akkor sem volt az, amikor az illető szerzők még azt hitték, hogy konzervatív. De később szép lassan talán a közönség, a társadalmunk is rájön erre. Nagyszerű! Mindenesetre az első pillanattól is problémák voltak a Fidesz úgynevezett konzervativizmusával. Talán kis túlzással kijelenthetjük, hogy nemigen volt olyan korszak, amikor tisztán konzervatívnak lehetett volna nevezni. De persze, ezek megbélyegzések, és tulajdonképpen tisztázni kéne a fogalmakat is. Én úgy értettem, hogy az óbaloldal az itthoni felfogás szerint olyasmit jelent, hogy a régebbi baloldali pártok.

Vásárhelyi Azok a pártok, amelyek elvesztették érvényességüket és elavultak.

Szentpéteri Az, hogy valami elavult, eleve a baloldali gondolkodás címkézése. Imádom azokat a dolgokat, amelyek elavultak, de már akkor sem értettem a közbeszédben, hogy itt óbaloldalnak számított, mondjuk, a DK, amely párt 2010 után alakult. És újdonságnak számított mondjuk az LMP, amely viszont 2010 előtt alakult. Mégiscsak az számított valamiképpen újnak, és a DK valamiképpen régeinek, talán a benne lévők

miatt. Mindenesetre ezek valóban címkézések voltak, de ezt se nagyon értettem. Végiggondoltam most az egészet, amikor talán Magyar Pétert nevezik új jobboldalinak. Ugyanis a Fidesz már csak azért sem lehet se új, se régi, se jobb, se bal, mert hiszen nem demokráciában élünk. A lényeg, hogy itt jobboldalazni, baloldalazni a Fidesz esetében értelmetlen dolog, mert egy állampárt esetében az ilyesmit nem szoktuk fölvetni.

Vásárhelyi A Fideszben semmi konzervatív nincs, és semmi mérsékelt jobboldali, hanem óriási értékrendbeli káosz van. Régóta tudom, hogy a Fidesz nem jobboldali. Számomra teljesen nyilvánvalóan szélsőjobboldali párt. És azzal is egyetértek, hogy az elmúlt harminc évben bár az önmagukat baloldaliként definiált pártoknak voltak – egy-két fellángoláson kívül – jó pillanatai, de hogy próbáljanak következetesen baloldali értékeket képviselni, az már nem sikerült. Kingával értek egyet, következetes baloldali politikát nem képviseltek.

Papp Abból is látszik, hogy ez a fajta konzekvens, elvi alapú baloldali politizálás nem létezik Magyarországon, hogy magára intellektuálisan és taktikailag valamit is adó baloldali párt nem hagyhatja évtizedeken keresztül figyelmen kívül azt, hogy a fejükre szakadjon a klímakatasztrófa. Ehhez képest egyébként az európai politikában nagyon sok helyen szétszakadt a régebbi vonalas baloldaliság. A Tony Blair nyomán új baloldalinak nevezett neoliberalizmusnak és az ökopolitikának nincs érdemi találkozási pontja. Egyébként a zöldpolitizálás most szintén haldoklik. Nem-

¹ <https://www.valaszonline.hu/2022/06/14/korose-ny-i-andras-konzervativizmus-uj-jobboldal/>

csak az LMP politikai mozgalmának szavatossági ideje járt le, de most a zöldek egész Európában visszafelé szorulnak. Nem sikerült ugyanis bevenni még a progresszív gondolkodásba sem azt a világos megfontolást, hogy felfő alattunk a katlan.

Vásárhelyi Csak reflektálni szeretnék. Egy kicsit úgy érzem, hogy az identitáspolitiká felerősödésének is gazdasági okai vannak. Az egész fejlett világ folyamatosan válságban van. Ha a válságot szimbolizálni akarom, akkor azt látom a legnagyobb problémának, hogy a felnőtt generáció azzal szembesül, hogy vége annak a világnak, amikor abban bízhatnak, hogy a gyerekeik többre viszik, mint amire ők vitték. Ennek szerintem vége, és én ezt látom a válság, illetve a széles körű társadalmi elégedetlenség alapjának. A zöldpolitikát nem tartom feltétlenül baloldali privilégiumnak, szerintem a zöldpolitika ugyanúgy kötődhet a jobboldalhoz is, mint a baloldalhoz. A zöldpolitikában is nagyon sok a hagyományos és a konzervatív érték. Amikor azt mondom, Réka, hogy milyenek vagyunk, akkor tulajdonképpen a tizennégy éve hatalmon lévő magyar kormányról beszélsz. Én semmiféle közösséget nem vállalok ezzel, és nem húzom magamra azt, amit ők elkövettek akár a nemzetközi, akár az Európai Unióval kapcsolatos politikában. Viszont ugyanakkor azt is gondolom, hogy annak, ahol ma tartunk, súlyos társadalmi, strukturális okai vannak. Nevezetesen az, hogy Magyarországon nem volt polgárság, és 2010 óta elment innen közel egymillió fiatal ember, ami által az újrarendülő polgárosodás teljesen megakadt, mert akik elmentek az országból, azok lehettek

volna a felnövekvő magyar polgárosodás alapjai. Ez a legnagyobb tragédiája a magyar társadalomnak. Elüldözték a polgárokat. Tulajdonképpen az egész 20. század is erről szólt.

Stumpf Szerintem az, hogy elüldözték, durva kifejezés. Nem akarta ezt senki a Fideszben sem, csak éppen nem tudták megállítani.

Vásárhelyi Jó, de üldözték azokat, akik a saját lábukon akartak állni, akiknek ötleteik voltak, akik nem akartak betagozódni az urambátyámvilágba.

Stumpf Volt erre példa sok, de ha megnézzük, hogy a lengyelektől mennyien mentek el, érdekes egyezéseket találunk. Akinek volt esze, tanult, fiatal volt, és megvolt a vállalkozókedve, meg persze nem volt túl sok vesztenivalója, miért ne próbált volna elmenni Berlinbe, Londonba, akárhová. Megpróbálta. És ha sikerült, ott maradt. Nekem is rengeteg ilyen ismerősöm van, ott maradtak. Ugyanez Lengyelországban is lezajlott. Akik most elkezdtek visszatérni. Nem nagyon látom, hogy Magyarországra tömegéve visszajönnének a magyarok, a nevetséges kormányzati ösztönzések ellenére sem.

Papp Gyere haza, fiatal!

Vásárhelyi Még Túró Rudi reklám is volt...

Papp Egészségére váljon! Tizenvalahány embert hoztak haza valamilyen egészen nevetséges költséggel...

Stumpf Hatszázmilliót elköltöttek rá, ha jól emlékszem. A lényeg, hogy

ez nem szándékos elüldözés volt. A nincsen demokrácia dologhoz csak egy apró megjegyzés: ezzel mindig az a bajom, hogyha kijelentjük, hogy Magyarországon nincs demokrácia, akkor azt is állítanunk kell talán, szerintem, hogyha megkérdezzük, hogy jó, akkor viszont mi van. Akkor azt kell mondani, hogy diktatúra van?

(közbeszólás) Az van! Nevezzük önkényuralomnak.

Papp Definíciók egész sora áll rendelkezésünkre.

Stumpf Igen, ezt tudom. De azért leszögezném, hogy szerintem még nincs Magyarországon diktatúra. A „még” nem azt jelenti, hogy egyszer majd lesz. Még nincs olyan értelemben, hogy sosem lesz, és ennek egy oka van. Most még a jogállam valamelyest létezik – diktatúrákban nem létezik. Diktatúrában nincs az, hogy elmegy a bíróságra az ember, és a bírónak nem a pártközpont mondja meg, hogy mit kell dönteni, és itt azért még létezik az igazságszolgáltatás.

Vásárhelyi Bocsánat, mondjuk úgy, hogy nyomokban!

Stumpf Annál nagyobb nyomokban, mint ahogy a diktatúrában szokott létezni.

Papp Nagyon sok kifejezés ki lett már találva, most azt hiszem, éppen a versengő hibrid rezsim a vezető a politikai elméletben, de hívhatjuk *mischung*nak, vagy amit akarunk. Is-tenigazából ez egy átmeneti állapot. Rendszerek egyébként folyamatosan

mozognak ezen a skálán ilyen vagy olyan irányban. Kijelöljük valahol ezen a számegyenesen vagy a koordináta-rendszerben, hogyha elérted ezt a pontszámot, onnantól kezdve mi jogállamnak tekintünk téged. Légy szíves, ne csússzál vissza!

Szentpéteri Talán ejtsünk a demokráciáról pár szót, és aztán a zöldségről is, ha nem lankad az érdeklődés. A közbeszédben ezek a fogalmak nem tisztázottak. De az még hagyján, mert különös módon a politikatudomány sem tisztázta kellőképpen ezeket a fogalmakat. Van néhány szerző és vannak hivatkozott szerzők, bizonyosságot szerzünk általuk, de akkor sem kapunk választ minden kérdésre, úgyhogy nem árt pontosan fogalmazni. Azt természetesen nem mondtam, hogy Magyarországon nincs demokrácia, azt mondtam, hogy Magyarország nem demokrácia, és ez politikai rendszer kérdése. A politikai rendszer érdekes dolog, lehet így is, úgy is nevezni. Az sem igaz, hogyha azt mondjuk, hogy valami nem demokrácia, akkor meg kellene mondanunk, hogy akkor mi. Nem kell megmondanunk, hogy akkor mi, elég kimondanunk, hogy mi nem az. A nemdemokrácia mint kifejezés szóösszetétel, magyarul, egybeírva, Tóth Gábor Attila könyvére utalva,² melynek kiterjedt nemzetközi irodalma van. Mindenesetre a hibrid rezsim kifejezés valami olyasmiben segít, hogy tájékozódjunk az olyan országok politikai rendszereit illetően, amelyek nem tartozhatnak bele. Azért mégsem Észak-Korea, de mégsem Dánia. Miután azonban a hibrid rezsim

² https://www.libri.hu/konyv/toth_gabor_attila.nemdemokracia.html

három évtizeddel ezelőtt divatos lett, most már egyre több országot suvasztunk bele ebbe a kategóriába. Egyre értelmetlenebb hibridekről beszélni, mert különösen a két véglet között vannak átmenetek, azért meg lehet mondani, hogy ez már azért nem az. Valahogy úgy vannak a dolgok a világban, hogy valami vagy ilyen, vagy olyan, tehát valaki vagy szűz, vagy nem szűz, vagy házas, vagy nem házas. Ugyanakkor vannak dolgok, amelyekben van egy csomó átmeneti, például hogy valaki magas vagy alacsony. Hát nem is tudom, a villamoson, akik utaznak, magasak ugyan, de alacsonyaknak számítanak egy kosárlabdacsapatban. És ha valaki szép vagy csúnya, mindig valamihez képest szép vagy csúnya. Van tehát egy csomó átmenet. Nem akarok itt fölöslegesen tudálékoskodni, de azért azt mondanám, hogyha hibrid rezsimmel lenne Magyarország, ahogy egy pillanatra föltételezzük, még akkor is ugyanez a helyzet, hogy minden hibrid rezsimmel kivétel nélkül valahonnan valahova megy, vagyis mindig mozgó célra lövünk. Számtalan olyan hibrid rezsimit ismert már a történelem, amelyik a diktatúrából ment a demokráciába, egyszer talán odaért, ha szerencsés volt, vagy amikor nem. A mi rezsimmünk a demokráciából indult el és a diktatúra felé tart. Hogy most odaért-e vagy nem, az nekem majdnem mindegy, a lényeg az, hogy nem demokrácia már. És azért érdemes ezt kimondani, mert akkor nem kell beszélgetni, hogy azt minek minek nevezzük, mert tényleg annyi alternatív elnevezés van. Ezek közül néhányat kedvelünk, néhányat egyértelműen elutasítunk, de nem érdemes beszélni most, mert az világos, hogy nem demokrácia, és ebben kü-

lönböznek az Európai Unió valamennyi tagállamától.

Stumpf Ezt akkor is tartod, hogyha két év múlva nem a Fidesz nyeri a választást? Ha az a csoda megtörténne, hogy elveszíti a választást a Fidesz, akkor is azt mondom, hogy nincs demokrácia?

Szentpéteri Először is ezekben a nemdemokráciákban a választások nem arra valók, hogy a közönség eldöntse, melyik politikai irányt válassza az ország, és afelé megy a kormányzás. A nemdemokráciában a választásokat arra találták ki, hogy a közösség felsorakozzék a hatalom mögött, és a legitimitást erősítse.

Stumpf Igen, de mi van akkor, ha ez nem történik meg?

Szentpéteri Értettem a kérdést. Ott tartok a válaszadásban, hogy éppenséggel elmagyarázom: egy ilyen rendszerben nem erre vannak kitalálva a választások. Ha mégis megtörténik ez a nem várt esemény, az csak annak tudható be, hogy a társadalom jelentős többsége olyan elemi erővel fejezi ki nemtetszését a rendszerrel szemben, hogy megdöntheti azt. És erre még módja van, mert a rendszer nem lépett időben vagy adminisztratív, diktatórikus eszközökkel, hogy megakadályozza, hogy ez megtörténjék. Márpedig a legtöbb rendszer képes ezt felfogni, és lép előre, tehát a nemdemokrácia mindig előbbre jár, mint a közösség. Ha ez mégis megtörténik egy váratlan, különös pillanatban, akkor ez a rendszer természetesen leváltódik, mert önmagában a kormányváltás és a rendszerváltás ténye már de-

mokratikus dolog. De az vitatható, hogy a váltás előtt demokrácia volt-e egyáltalán a rendszer. Én azt állítom, hogy előtte nem az volt, hiszen a rendszer arra törekedett, hogy ilyesmi ne legyen. Ez a válaszom erre. A zöldkérdésre pedig azt mondanám, hogy a zöltség valóban nem bal-jobb dolog ma már. Kezdetben sem volt az, de volt egy korszak, amikor az volt, és amikor a zöldpártok megalakultak, népszerűbbek lettek. Bejutottak a törvényhozásba, kezdetben kifejezetten azt állították, hogy felülemelkednek a bal-jobb skálán, nem foglalkoznak egyéb kérdésekkel sem, mivel kizárólag a környezet- és természetvédelemmel foglalkoztak. Csakhogy kiderült, hogy amikor bekerültek a törvényhozásokba, akkor olyan kérdésekben is dönteniük kellett, amelyek nem függték össze a környezetvédelemmel. Azt a kérdést, hogy az állami iskolákban legyen-e feszület a tábla fölött, már tényleg nem lehet összehozni a környezetvédelemmel. Az efféle kérdésekben a zöldpártok eleinte nem mondtak semmit, mert hiszen nem rájuk tartozik, mivel zöldek, de előbb-utóbb kezdtek valamit mondani, és mivel kezdtek valamit mondani, meg lehetett mondani, hogy az mi. Balos vagy jobbos. És kiderült, hogy ezek tulajdonképpen balosok. Csakhogy azóta kiderült az is, hogy nem tudunk élni zöltség nélkül, mert pusztá életünkről, fizikai létünkről van szó, ezért minden normális ember zöld lett tulajdonképpen. Zöldnek lenni ma tulajdonképpen középen állást jelent. A brit konzervatív párt egyik jelképe ma már egy fa. Tehát mindenki zöld, aki normális, és senki sem zöld, aki nem normális, tehát azt lehet mondani, hogy a középirány a zöltség.

Mert aki nem zöld, az nem ezen a Földön él.

Papp Szerintem az önmagában tragédia, hogy a zöldpolitika levált a mainstream politikáról, vagy tulajdonképpen javarészt kívül maradt a mainstream politika testén. Most már kell, muszáj reagálni, mert most már az árvíz, a hőség, az aszály itt van a nyakunkon. A meglévő baloldali politika nem integrálta ezt a gondolatot. Miközben valójában a baloldalnak kutya kötelessége lett volna az ökológiai fenyegetésre, a klímaváltozásra és a klímaváltozáson kívüli természetpusztításra reagálni. Tulajdonképpen tragikusnak tartom, hogy külön zöldpártokra volt szükség ezek artikulálására.

Stumpf Valójában azért csökken a támogatottságuk, mert már nincs erre szükség. Évekkel ezelőtt úgy tűnt, nagyon „be fog ütni” ez a zöltség, aztán nem ütött be...

Papp Pedig akkor már épültek az akkumulátorgyárok...

Stumpf Jött a Covid, és eltörölte a zöldmozgalmakat. Előtte Greta Thunberg csinálta a zajos sajtótájékoztatókat, mindenki rá figyelt, Orbán Viktor valamelyik tanácsadója azt mondta, ez lesz a jövő. Nem tudom, emlékeznek-e rá, Orbán kiállt, és azt mondta, hogy a jövő Magyarországa a zöld Magyarország, a zöldfordulat a következő irány. Úgy, hogy két évvel korábban még minden publicisztikában az állt, hogy az ellenzéknel megy a klímahiszti. Ha viszont mindenki zöld, akkor nincs szükség zöldekre, miközben valójában mindenki a zöldre festést fogja

képviselni. A baloldalnak jó esélye lett volna, hogy azt a fajta kiüresedést bepótolja. De legalább azt elérje, hogy ne haljunk meg a jövőben, és hogy ne haljon meg az átlagember azért, mert a rohadt gazdagok baromi sokat keresnek. Ez eléggé jó marxista megközelítésű cucc is lehetett volna, és valóban elmulasztotta a baloldal, hogy erre rácsapjon.

Herskovits Átadjuk a szót a közönségnek.

Faragó Judit A gondolatok zömével egyetértek, csak szeretném figyelmeztetni az ifjabb beszélő személyeket, hogy azelőtt is volt világ, ország, nyomor, kivándorlás, szörnyőség, hogy önök megszülettek volna, vagy ti megszülettetek volna. Lengyelországban például iszonyatos nyomor volt, amikor Magyarországra jöttek kajáért meg csencselni meg ócska holmikat árulni, hogy valamilyen megéljenek. Tehát ezek a példák időről időre hullámoznak. Én ugyan apró gyerekként, de megéltem, amikor az én környezetem fele elment Magyarországról, most megint sokan elmennek, ezek nem új dolgok, sajnos ismétlődnek. Nem örömteliek és nehezen visszafordíthatók, de a történet mifelénk szörnyűségeken ismétli magát.

Papp Én ezzel egyetértek, de hozzá kellett volna tenni, hogy háború nélkül nagyon ritkán történik ilyen, legyünk őszinték.

Faragó Meg mindig arra hivatkozunk, hogy na de hát ugyanez van Lengyelországban, én meg azt gondolom idealistaként, hogy én azért választanék, ha választhatnék egy

kormányt, hogy tegyen ez ellen. A kormánynak az lenne a dolga, és az lett volna az elmúlt harmincöt évben is, amióta úgymond demokratikus választott kormányunk van, hogy megakadályozza ezt a nyilvánvaló folyamatot. Ha belenyugszunk abba, hogy ez van Lengyelországban és Romániában, akkor egyben belenyugszunk abba is, hogy a mi életünkben ez a társadalom soha nem fog kikecmeregni. Sőt nemcsak a mi életünkben, hanem a gyerekeink meg az unokáink életében sem abból a válságból, amiben most benne vagyunk. A kormány feladata lett volna az is, hogy ne hagyja leszakadni Magyarországot keleti régióit olyan mértékben, amennyire leszakadtak. Erre való egy kormány. Úgy látom, hogy Csehországban sikeresebben oldották meg ezt a problémát.

Papp Jó, a cseh rendszerváltás teljesen máshogy nézett ki, mint a miénk, és tulajdonképpen az a gazdasági katasztrófa, ami nálunk vagy Szlovákiában, Romániában végbe ment, a cseheknél nem történt meg. Egyszerűen nem a chicagói iskolát követték, és okosan tették, más helyzetből indultak.

Stumpf Korruptak is rendesen...

Lánczos Vera A definíciós kérdéshez szeretnék hozzászólni. Szerintem ez önkényuralom. Meggyőzően állíthatjuk ezt egy olyan országban, ahol gyakorlatilag minden olyan döntés, amit Orbán Viktor gondol, azt eldöntheti. Akármilyen kérdésről van szó, a legapróbbtól vagy a legnagyobbtól, azt ő eldöntheti. Ahol kilenc éve rendeleti kormányzás van, ahol Budapest egyik kerületének úti

hatósági jogait ki lehet szervezni Debrecenbe, ahol három közteret ki lehet venni egy kerületi fennhatóság alól, azt minek nevezzük? Örkenynovellába kívánczó abszurd helyzetek. Ahol ezt meg lehet csinálni, az önkényuralom. Az, hogy még nem visznek el fekete autóval valakiket, az jó, nem ez a diktatúra. Ez is bekövetkezhet egyszer, ha szükség lesz rá. De az, hogy a választás előtt fél évvel meg lehet változtatni a választási szabályokat a fővárosban, sima önkényuralom. Csak ennyit akartam mondani.

P. Szűcs Én csak lépést tévesztettem. Vissza a feladónak. Kanyarodjunk vissza, és a kérdésem is ezzel kapcsolatos. Az én hibám, hogy az óbaloldalt bedobtam, és itt a baloldallal kapcsolatban elhangzott részben gazdasági, részben szociális és részben antropológiai közelítés. Csak az a probléma, hogy az óbaloldalt történetesen nem a jobboldali erők fogalmazták meg a mai magyar közéletben. Nem került szóba, hogy szemantikailag mire értették. A bélyegre is kíváncsi lennék, hogyan látjátok ti, mire használták ezt az „óbaloldalt”? Az én sejtésem szerint ez az óbaloldal történelmi keretben képzelet el az ó-ságot, és mihez képest ő? Ez érdekelne. Kiket és miért neveznek ó-nak?

Vásárhelyi Nem is tudom, ki találta ki.

P. Szűcs Én először Donáth Annától hallottam, de egyáltalán nem biztos, hogy ez az ő leleménye volt, de akkor az megütötte a fületem.

Stumpf Schifferék kezdtek óbaloldalazni. Az LMP szövege volt 2008–

2009-ben. Ma egyébként Magyar Péter ugyanazt megcsinálja, amit az LMP, csak nagyban és jobban láthatóan. Egyelőre úgy néz ki, hogy valamivel sikeresebben is. Mindenki, aki az MSZP-hez, a DK-hoz kötődik, a leszerepelt óbaloldal része, ennyit jelent, semmi mást. Csak azt, akiből már nem kérünk.

Vásárhelyi Esetleg akiket le akarunk győzni, nem? Donáth Anna is nyilvánvalóan baloldali politikus, de neki a baloldal belső harcához szüksége van erre a címkézésre.

Stumpf Volt.

Vásárhelyi Volt, igen. Jól lehetett kampányolni az óbaloldal-szövegekkel. Ez egy politikai harcban használt fogalom, nincs társadalmi, szociológiai vagy bármilyen tartalma.

Papp Van egy nagyon furcsa világ, ahol az ellenzék új nagy reménysége úgy határolódik el a baloldaltól és a jobboldaltól, hogy aki a Fidesz némenklatúrájának idén még része volt, az jöhet, de aki tizenvalahány éve valaha dolgozott Bajnai alatt egy minisztériumban, az már nem jöhet...

Vásárhelyi Bocsnát, aki harmincöt évvel ezelőtt MSZMP-tag volt, az sem jöhet.

Papp Még jobb. Itt azért az ideológiai következetességnek is vannak nyomai. Ez tulajdonképpen következetes annyiban, hogy szerintem a magunkfajták, mondjuk, hogy az engem körülvevő, magukat ellenzékinek gondoló emberek, már megint nagyon bele akarnak szeretni valakibe, aki tulajdonképpen pont azt ígéri,

amit hoz. Tehát nem azt ígéri, amit mi keresünk. Vissza-visszatérünk a taktikai szövetségekre. Taktikai szövetségeket kötni nem jár szükségszerűen azzal, hogy abba az emberbe szerelmesnek kötelező lenni onnantól kezdve, és tűzön-vízen át minden hülyeségével fel kell sorakozni mögé, hanem ennél szerintem sokkal hidegebb fejjel kell döntéseket hozni, és én azt gondolom, hogy erre valójában a magyar szavazó, magyar választó igenis képes. Hogyha azt szuggerráljuk neki, hogy nem képes, akkor máshogy fog viselkedni. Szerintem ilyen szempontból az értelmiségnek és különösen a médiamunkásoknak óriási felelősségük van.

Stumpf Lendvai Ildikóval volt alkalmam tegnap beszélgetni, megjegyezte, hogy azt már ő sem mondta, hogy a baloldal önmagában elérne valamit, de azt mondta, hogy gyakorlatilag szervezetten épüljön be Magyar Péter mögé a baloldal. Azért, hogy tudja képviselni az érdekeit? Hogy Magyar Péter ne tudja nem képviselni a létező táborának egy fontos szeletében az értékeit. Gyakorlatilag ez volt, amit kijelölt tegnap az MSZP volt elnöke a baloldal elé.

Vásárhelyi Magyarországon az intézményes baloldal és a baloldali vélemény folyamatos önfelszámolásban van. Az, hogy Magyar Péternek a legfontosabb rekrutációs bázisa végül a baloldal, totális önfeladása a baloldalnak, mert egyébként amit Magyar Péter képvisel, annak az égvilágon semmi köze nincs a baloldalhoz. Ő sem állítja saját magáról.

Stumpf Azért van benne kórház, oktatás.

Vásárhelyi Miért? Ez a jobboldalnak nem fontos?

Stumpf Oké, de a baloldalnak is nagyon fontos társadalmi...

Vásárhelyi Azért szavaznak Magyar Péterre, mert úgy gondolják, hogy a többség Magyar Péterre fog szavazni, és így győzhető le a Fidesz. Ugyanez volt Márki-Zay Péter esetében is. Ennek semmi köze nincs az értékválasztáshoz.

Papp A magyar ellenzéki szavazó sokkal fegyelmezettebb.

Stumpf A fideszes szavazó is az.

Papp Fideszes szavazója válogatja, a törzsközönség valóban az. Az előző választáson összehoztak pártfüggetlen civilek egy előválasztást, de csak addig működött, amíg futott a szekér. Valahogy kikényszerítették, hogy legyenek alkuk, és ezekre a sok helyen teljesen vállalhatatlan alkukra odajárult az ellenzéki szavazóközönség, megtanulta, felfogta, lenyelte a keserű pirulát, és leszavazott arra, akit egy ilyen teljesen igazságtalan választási rendszerben neki taktikai alapon meg kellett szavazni.

Stumpf Ez nem igaz, nem történt meg, ez a baloldali ellenzékkel történt meg, a jobbkiosok nem szavaztak oda, hanem átszavaztak a Fideszre meg a Mi Hazánkra. Pont, hogy nem sikerült megcsinálni a taktikai szavazást.

Papp Az, hogy Magyar Péter mit mond magáról meg a pártjáról, amiből senki másnak nem szabad éremdemben látszani, de főleg nem olyan

magasan, mint az ő tornya, az még nagyon sokat fog változni, mert Magyar Péter egyvalamit képvisel. Nagyon sokan képviseltek hasonlót, Navalnij, Pellegrini és még százan mások, tulajdonképpen bizonyos mértékig Zelenszkij, az a komplex, tartalom nélküli mély indulat, és ezek az emberek, amikor... nemcsak az emberek, a mozgalmak, azért nem mindenki ilyen one man show. Ezek, amikor pozícióba kerülnek, akkor rohamtempóban fel kell töltsék valamiféle tartalommal ezt az indulatot, de alapvetően az indulat mozgatja őket. Amitől én nagyon félek, mert szeretek ilyen Cassandra módra károgni, és aztán szeretek csalódni, és azt szeretem, amikor kiderül, hogy nem volt igazam, és jobb lett, mint amire számítottam. Kelet-Magyarországon nőtem föl, ott mi nem reménykedünk, csak örülünk a meglepetéseknek. Nekem az a nagy félelmem, hogyha csak azért lesz megszavazva Magyar Péter valamiféle kócpóc konglomerátuma, hogy megszabaduljunk Orbántól, az pozícióba hozhatja a Fideszt. Ne legyen igazam, ne így legyen...

Stumpf Ha Richárdnak van igaza, akkor idáig el se jutunk, mert megváltoztatják a törvényeket.

Papp Richárdnak szerintem igaza van, és azt ő is nyilván beleszámítja, hogy bizonyos határértékek akkor is egyszerűen vannak, ha azok miatt a szövetségi rendszerek nélkül Magyarország elpusztul. Nem tudunk kilépni az Európai Unióból, mert Magyarország gazdasága nem létezik önmagában.

Hann Endre Van ez a visszatérő hiányérzet vagy már-már kritika,

hogy Magyar Péter egyszemélyes one man show, és nem látunk mögötte senkit, hol vannak a szakértők, hol vannak a különböző tanácsok. Ma történt, Bolgár fölhívta Raskót azzal, hogy mivel együtt látták Magyar Péterrel, egészen durva útszéli módon támadta a lakásajtó. Azt feszegette, hogy számított-e rá. És Raskó egész másról kezdett beszélni! Engem meglepett, mert tartalmasan beszélt arról, hogy pont ezért nem áll elő Magyar Péter, nem vesz maga mellé, nem állít ki szinte senkit, mert azokat azonnal kicsinálja a lakájmédia, viszont nagyon intenzív építkezés van Raskó szerint, aki maga is benne van ebben a HR-es dologban. Rengeteg fiatalot lát, folyamatosan keresik a jelentkezőket. Alaposan megvizsgálják vagy vizsgáztatják őket, minden szempontból, ezt állította. Jövő tavaszra, nyárra vagy őszre ki tudnak állni a nyilvánosság elé. Ezt mondta Raskó, aki úgy tűnik, hogy Magyar elkötelezett támogatója.

Stumpf Hát az biztos, hogy ő már a Momentum mögött is ugyanezt próbálta eljátszani. Aztán pedig Márki-Zay Péter mögött is.

Vásárhelyi Tüzetesen figyelem Magyar Pétert, és azt látom, hogy a rendszerrel kapcsolatban neki semmi kifogása nincs. Soha nem hallottam, hogy jogállamról, alkotmányosságról, választási rendszerről beszélt volna.

Stumpf De, de, rengeteget beszélt róla!

Vásárhelyi Nemrég valami 16 pontot hozott nyilvánosságra, hogy milyen lesz az a kormányzás, amit

majd ők megvalósítanak, a rendszerrel kapcsolatban egyetlenegy állítás sem hangzott el. Úgy gondolom, hogy neki nem a rendszerrel van problémája, hanem a Fidesszel. Tulajdonképpen egy hasonló rendszerben képviseli el a jövőt.

Vásárhelyi Júlia Csak röviden. Külpolitikával foglalkozom, és azt szeretném mondani, hogy ez a Magyar Péter-féle se nem jobb, se nem bal több évtizedes találmány. Eredetileg az Öt Csillag kezdte Olaszországban, azt is, hogy a politika vállalkozás, Berlusconi találta ki. Jól megerősödtek a szélsőséges pártok. És az utolsó, nagyon közeli példa pedig Macron Franciaországa, aki szintén azzal lépett porondra, hogy se nem jobb, se nem bal. Sikerült totálisan szétvernie a balközép és a jobbközép pártokat, a szocialista és a republikánus pártot, és hihetetlen módon megerősödtek a szélsőségek, és most a Mélanchon-félék és Marin Le Pen vannak nyeregben, ők szerzik a legtöbb szavazatot. Ezt Magyar Péter jól megfigyelte és nagyon ügyesen látja. Azt kell mondani, se nem jobb, se nem bal, mi a korrupció ellen harcolunk, ez a legfontosabb, mindenütt van korrupció, Olaszországban különösen erős volt, meg a maffia, meg a nem tudom én micso-da. Ez a recept.

Bauer Tamás Akik a kifejezést használják, óbaloldalon azokat értik, akik végső soron az állampártból származnak, ez az MSZP-re meg a DK-ra egyaránt igaz, és ezeknek a politikusoknak a zsigereikben benne van az, ami annak idején az MSZMP-ben belénk ivódott. Az új baloldal annak idején

bizonyos értelemben a modern szélsőbaloldaliságot jelentette, mondjuk, negyven-ötven évvel ezelőtt, de akik ma óbaloldatról beszélnek, magukat nem nevezik új baloldalinak. Na most új jobboldalról nem beszél senki. Pedig az új jobboldal rendkívül elterjedt kifejezés, valójában a szélsőjobboldaliságnak és a fasisztoidságnak az apológiája. Ez engem nagyon zavart. Például Tölgyessy Péter rendszeresen használja az új jobboldal kifejezést, hogy elfogadhatónak tüntesse fel azokat a politikákat, amelyek valamilyen mértékben fasisztoidok, élén ugye Trumppal egyfelől, és idetartozik Orbán Viktor és az egész Fidesz is. Az új jobboldal tehát apológia, valójában a szélsőjobboldal fedőneve. Na most én azt gondolom, hogy mind a jobboldalon, mind a baloldalon ma annak a különbségnek van értelme, hogy ki az, aki a modern, kapitalizmusalapú demokrácián belül kíván jobboldali vagy baloldali lenni, és elfogadja azt a II. világháború utáni demokratikus konszenzust, amiben Nyugat-Európa és mostanáig Észak-Amerika élt és él. És ezzel szemben vannak a szélsőjobboldaliak, jobboldali populisták, fasisztoidok, akik nem fogadják ezt el, és a másik oldalon vannak olyan szélsőbaloldali tendenciák is, mint mondjuk az egykori balpárt Németországban, akik hadat üzennek annak az euroatlanti gazdasági és politikai konszenzusnak, amelynek a nyugati világ minden jót köszönhet a II. világháború óta. Ezek az alapvető különbségek ebben a rendszerben. Egyetértek azzal, hogy Magyarország ma nem demokrácia, hanem önkényuralmi berendezkedés, és ezt is nagyon fontos leszögezni. Igaz,

hogy sokféle vannak hasonló gondolkodási irányzatok, mint amilyen az Orbánéké, de sehol sincsenek olyan rendszerek, mint a magyarországi rendszer. Sem Babiš nem törekedhetett ilyenre Csehországban, sem Fico Szlovákiában. Mečiar talán próbálkozott volna, de olyan harmatgyenge volt, hogy ez föl sem merült, és Kaczyński is nagyon messze volt ettől Lengyelországban, noha Kaczyńskiék is ábrándoztak valami hasonlóról. De sok okból nem tudtak totális uralmi rendszert kiépíteni, messze voltak tőle. Orbánnak sikerült.

Stumpf De ennek a 2010-es kétharmad az oka. Ha nincs alkotmányozó többsége...

Bauer Mindegy, hogy mi az ok.

Stumpf Nem egészen. Feles többséggel a бүdös életben nem tudta volna megcsinálni.

Bauer Orbán '89 óta ezen dolgozott az egész csapattal. Már az első Orbán-kormány idején, amit felesben meg lehetett csinálni, azt is megcsinálta. A törekvése már akkor ez volt. Ezzel szemben az úgynevezett balliberális oldalon soha ehhez mérhető vagy erre emlékeztető döntés nem volt. Ezt az MSZP is bebizonyította, mert hatalmon volt, és nem csinálta. És ezt azért tartom nagyon fontos különbségnek, mert az Orbán–Gyurcsány-paktum, az Orbán–Gyurcsány-korszak, ezek a mai magyar politika legnagyobb hazugságai, és ilyen hazugságokra építeni a demokrácia helyreállítását szerintem nem lehet. Amikor Magyar Péterről van szó, és az ő, nem mon-

dom, hogy pártjáról, mert szerintem ott ma sincs párt, mert az csak egy egyszemélyes vállalkozás ma is. De ahol úgy keresik a résztvevőket, ahogy Raskó, helyesen, a maga szempontjából érthetően keresi, az nem pártszervezés, hanem valami más. Olyan értelemben párt, mint az amerikai két nagy párt, de olyan értelemben biztos nem párt, amilyen értelemben az európai pártok pártok. Mert ahol az a vezérelv, hogy se nem jobb, se nem bal, csak magyar, ami ugye Csurka Istvántól származik, az nem politikai párt, az egy politikai vállalkozása valakinek. És mindegy, hogy mit gondol az ember a világról, csak ne legyen köze a korábbiakhoz. Egyébként az a gondolat is, hogy nem rendszerváltás kell, hanem le kell cserélni harmincezer embert, szintén Csurkától származik. Február óta figyeljük sokan, hogy miket mond Magyar Péter, és ebből mi következik. Ma már ezen messze túlléphetünk, mert valakinek a szándékait meg a politikai természetét abból ismerhetjük meg, ahogy tanultam Tamás Gazsától, hogy hogyan szavaz, vagyis mit csinál a kezében lévő mandátummal, a kezében lévő hatalommal. Magyar Péternek már van hatalma. Van hatalma a Fővárosi Közgyűlésben és van hatalma az Európai Parlamentben. Most az Európai Parlamentben következetesen nem támogat semmi olyasmit, amit az euroatlanti konszenzus alapján álló politikai erők Ukrajna ügyében támogatnak. Ez egy következetes dolog, és az orosz–ukrán háborúhoz való viszony, az ma nem külpolitikai kérdés, hanem a legfontosabb belpolitikai kérdés is. Tehát arról ismerjük meg egy politikai erő természetét, hogy ebben hogyan foglal állást.

Magyar Péter ebben következetesen, nagyjából úgy foglal állást, mint a Fidesz, mert megtanultam parlamenti képviselőként, hogy a tartózkodás, az egy gyenge nem, és Magyar Péter ezt gyakorolja. A másik dolog a Fővárosi Közgyűlés. Ott nyilvánvaló, hogy de facto létezik annak ellenére, hogy azt állította, nem jött létre sem Fidesz–Tisza-, se DK–Tisza-együttműködés. Ez nem igaz, ez is egy hazugság. Alapkérdésben létrejött a Tisza–Vitány–Fidesz-paktum Karácsonnyal szemben. Magyar Péterről csak úgy lehet gondolkodni, mint aki a Fidesszel és a Podmaniczky mozgalommal van a fővárosban gyakorlati koalícióban. Na most az egész azzal függ össze, amit az előbb mondtam. Ahogy a nemzetközi politikában nem tesz különbséget az euroatlanti konszenzus alapján álló erők és a keleti diktatúrák között, amikor az ukrán háborúval kapcsolatban tartózkodik, ugyanúgy a belpolitikában nem tesz különbséget az önkényuralmi törekvés és a demokráciához való hűség között. Mert kétségtelen tény, hogy a 2010 előtti világ demokrácia volt, és a 2010 előtti kormányok demokratikus kormányok voltak, az Orbán-kormány pedig nem az. És aki Orbán–Gyurcsány-paktumról meg Orbán–Gyurcsány-korszakról beszél, meg a megelőző húsz évről, a tizennégyet összevonva hattal, és így jön neki ki a húsz év, az a politika alapkérdésében állít hamisat és törekszik hamis állítással. Mi, akik a Fidesszel szemben állunk lelkileg, azok számára alapkérdés most az, hogy marad-e a magyar politikában olyan erő a Fidesszel és Magyar Péterrel szemben, amelyik ezeket az euroatlanti normákat egyáltalán még komolyan veszi. Mert ha nem

tud a 2026-os választáson elindulni és valamennyi helyet szerezni egy olyan politikai erő, amelyik ezeket az elveket tiszteletben tartja, akkor nincs esély a demokráciára. Én ezt csak a Demokratikus Koalíció és a Momentum körül tudom elképzelni. Ha ebből nem lesz semmi a 2026-os parlamentben, akkor legfeljebb parlamenten kívül leszünk, de ezt így érdemes felfogni, és nem úgy, hogy Magyar Pétert támogatjuk és Magyar Péterre szavazunk. Most ehhez képest, tehát a nyugati világ, az euroatlanti világ értékrendje, illetve az önkényuralmi rendszerek, az Orbán Viktortól Trumpig és Hszi Csinpingig meg az iráni rendszerig terjedő önkényuralmi szent szövetség és a nyugati világ közötti különbséghez képest természetesen a jobboldaliság és a baloldaliság különbség nyilván másodlagos, ami nem azt jelenti, hogy értelmetlen baloldalban meg jobboldalban gondolkodni. De ez alapkérdés nemzetközileg is meg a magyar belpolitikában is.

P. Szűcs Szeretném megköszönni a jelenlétet. Vitányi Ivánra emlékeztem, miközben hallgattalak benneteket, mert ő a történelemben élt, és leszűrt egy rezümét, amelyet elég sokszor ismételt. Az, hogy mi a baloldal, azt nem tudom, de hogy mi a jobboldal, azt pontosan tudom. Na most olyan helyzetbe kerültünk, ha úgy tetszik, olyan posztmodern helyzetbe, amiben lassan már a jobboldalt sem tudjuk meghatározni. Ide jutottunk. Amúgy pedig eljutottunk az óceántól az érig, tehát a baloldal definíciójától Magyar Péterig. Körülbelül így is képzeltük, úgysem tudtuk volna megúszeni. Mindenkinek köszönöm.

Hónapló

Dalos György

Találgatások, titkok

Berlin, 2024. november 12.

Tizenegy éves koromban, életemben először és utoljára, sikerült szánkóznom. Ezt egyáltalán nem önsajnálattól mondom, ellenkezőleg: az a lesiklás legnagyobb örömteli élményeimhez tartozik. A dolog 1954 januárjában vagy februárjában történt, amikor tbc-vel a Mártonhegyi úti gyermekszanatórium, az egykori Dreher-villa lakója lettem. Többedmagammal kerültem oda, hat-nyolcan voltunk, félárva, fertőzött gyerekek a Zsidó Fiúárvaházból. A rutinvizsgálatokon kívül – röntgen, vérvétel, lázmérés végbélben, gyomortükrözés gumicsővel – semmi teendőnk nem volt, leginkább tereferéltünk, és vártuk a soron következő étkezést. A nővérektől tudtuk, hogy itt csak kivizsgálás folyik, s előbb-utóbb vagy visszaengednek az árvaházba, vagy – és ez is történt – továbbmegyünk a farkasgyepűi tudógyógyintézetbe.

Egy napsütéses délelőttön azután behívtak a nővérszobába, téli ruhát, cipőt, sildes sapkát adtak rám – egyik darab sem volt az enyém –, és útnak indítottak egy hasonló korú észak-koreai kisfiúval, úgymond, fényképet akarnak készíteni rólunk. Fogalmam sincs róla, miért épp reám esett a választás, de azt már koraérett fejemmel is tudtam, hogy társam egy másik árvaházból, a koreai gyermekotthonból került ide. Feladatunk abból állt, hogy mosolyogva, szánkóval gördüljünk le egy behavazott domboldalon – én üljek elől, ő mögöttem, majd fordítva, de úgy, hogy mindkettőnk arca rajta legyen a képen – a fotós az indulás és az érkezés pillanatát örökítette meg. A beállítás kedvéért többször is meg kellett ismételni a műveletet, így azután ferde szemű pajtásommal együtt alaposan kiszánkóztam magam. Ráadásul a nővérek azzal biztattak, hogy a fénykép egy újság számára készül, ami szinte elképzelhetetlen dicsőségnek számított.

Az a fénykép az újságban, ha egyáltalán megjelent, sohasem került a szemem elé. Bennünket, zsidó gyerekeket később valóban átirányítottak Farkasgyepűre, és onnan néhány hónap gondozás és kiadós feltáplálás után egészségesen térhettünk vissza az árvaházba. Némely betegtársam 1956 után kivándorolt, és most nyugdíjasként él különféle földrészeken szét-szóródva. Nem sokkal később, utánpótlás híján maga az árvaház is megszűnt. A Mártonhegyi úti gyermekszanatórium épülete még évtizedekig kórházként szolgált, de nemrégiben lebontották. Az üres telken, ha jól veszem ki az internet adataiból, jelenleg Tiborc István tervez „fenntartható, energiahatékony irodaházat”. No de vajon mi lett a koreai kisfiúval, aki velem együtt a mosolygós szánkózó nemzetközi testvériséget propagálta?

Annyit lehet tudni, hogy ez a kisfiú a hűvösvölgyi Pak Den Aj Gyermekotthonból került a Svábhegyre. Pak Den Aj (1907–?) vezető észak-koreai politikusként volt, s egyben a szovjetek által fenntartott Nemzetközi Nőszövetség elnöke. A róla elnevezett budapesti intézmény a koreai háború hadiárvának adott helyet, részeként a hivatalos szolidaritásnak. Ezek a kisfiúk és kislányok úgyszólván médiasztárok voltak, amikor Vlagyivosztkon s a teljes Szovjetunió keretében vonaton hazánkba érkeztek, a Filmhíradó is kivonult eléjük a Keleti pályaudvarra. Magát a koreai háborút 1954 januárjában lezárták, helyesebben nagyhatalmi segédlettel befagyasztották: Észak és Dél határát, mintegy vonalzóval, a 38. szélességi fok mentén húzták meg. Délen amerikai támogatással féldiktatúra-féldemokrácia jött létre keményebb és puhább variációkkal, Északon viszont a Kim-klán dinasztikus zsarnoksága hermetikus határokkal, sötét elnyomással és éhínségekkel. Ide tért vissza az én szánkópajtásom valamikor 1956 után.

Feltételezem, hogy a kisfiú hazájában elvégezte iskoláit, elhelyezkedett, családot alapított, és ha egészséggel bírta, nyugdíjasként ma is él. Ha így van, akkor egyvalamiben különbözik nemzedéke legtöbb tagjától: látott külföldet, és vannak emlékei egy másik világról, fehér falú kórteremről, hófödte domboldalról, repülő szánról és – ne vegyék hiú képzelgésnek! – rólam. El tudom képzelni, hogy nagy titokban – mert arrafelé az ilyesmi tilos – külföldi rádióadásokat hallgat, és így minden információs zárlat dacára értesül a világeseményekről. Mi több: szélső esetben egyik unokája Kurszk megyében állomásozik az ukrajnai háborúban részt vevő észak-koreai csapatkontingens katonájaként, és két roham között azon töpreng a lövészárokból, hogy mit is mesélt neki nagypapa arról a csodálatos magyarországi gyermekotthonról.

*

Pihent agyra valló, furcsa időjátékba bonyolódtam, vagy inkább menekültem a hajmeresztő világállapot elől. Milyen lenne, ha korábban láttam volna meg a napvilágot, nosztalgiával, amúgy Kosztolányi módján: „Jaj, hogy szerettem volna élni régen, / Vén századok bús mélyein, korábban...”. Teszem fel, 1843-ban születek meg, és most éppen 1924-nél tartok. Pesti zsidó családban cseperedem fel, és mert éppen 24 éves vagyok a kiegyezéskor, élvezem a Ferenc József császár által aláírt emancipációs törvény előnyeit. Mégsem neki vagyok hálás, hanem Kossuth Lajosnak, mert ő ajándékozott meg a magyar büszkeség érzetével. Negyvenedik életévem táján lelki egyensúlyomat kissé kibillentik a Tiszaeszlárról érkező vérvádhírek, de Eötvös Károly perbeli szereplése megnyugtat. Hatvanas éveim elején a modern világ igézetében élek: lakásomban telefonkészüléket szerelnek be, egy barátom automobil-kirándulásra invitál, filmet nézek a fényjátékházban, amelyet ekkor kezdenek mozinak nevezni. Valaki kezembe adja egy Ady nevű divatos költő verseskötetét, fejcsóválva olvasom, egy kukkot sem értek az egészből. Szívesebben böngészek újságokat, kávéházban üldögélek, a Lukácsba járok fürödni és rendben találok a világot, lekopogom, csak rosszabb ne legyen. Lett: 1903-ban Bécs nyakunkra ültette a darabontkormányt. Minő szeren-

cse, hogy csak pár hónapig tartott! De hetvenedik születésnapom táján, 1913 szeptemberében jeges szelek kezdtek fújdogni a kontinensen, egyelőre még csak a Balkánon, ám a nagy világegés előjátékként. Persze ennél is távolabb lehetne visszamenni az időben, akár egészen 1243-ig. Világra jövök a IV. Béla érában, szenvedek a tatárjárást követő recessziótól, és végig kell nézném az Árpád-ház kihalását. Gyenge nyugdíjamat már a rendszerváltás után, az Anjouktól kapom. Hiába, nincs olyan évszázad, amelyben meg tudtam volna spórolni magamnak a történelem buktatóit, halálos fenyegetéseit vagy legalábbis kellemetlenségeit.

*

A mostani hazai helyzetet/hangulatot leginkább úgy jellemezném, hogy újszerű. A sárdobálás ideológiai formái – zsidózás, cigányozás, kommunizálás, fasisztázás – mindinkább háttérbe szorulnak, ugyanakkor fel erősödik az ellenfél magánéletét vagy szexuális orientációját firtató poszt-szovjet „kompromat” (= lejárato anyagok) jelentősége. A módszerek pedig forradalmi módon alkalmazkodnak az új média technikai lehetőségeihez. Ennek leglátványosabb tünete a titkos hangfelvételek immár szinte napról napra való megjelenése. Kezdődött a dolog Varga Judit és Magyar Péter válásával. Ez lehetett volna akár könnyes-tragikomikus sztori is, mint amilyet Robert Brenton rendezett a *Kramer vs. Kramer*ben Meryl Streep és Dustin Hoffmannal a parádés főszerepben – igaz, ott happy enddel és Oscar-díjjal végződött. Csakhogy az a házaspár nem magyarországi közszereplő volt, és leggyűlölködőbb pillanataikban sem jutott volna eszükbe, hogy szakításuk háttérét közéleti síkra tereljék. Ezzel szemben Magyar Péter hangfelvétele feleségének, Varga Juditnak bizalmas munkaköri tudását tette közkinccsé.

Ez akkor még döbbenetet és felháborodást váltott ki, de ma már senki sem csodálkozik azon, ha magánbeszélgetésben elhangzott mondatok – hivatali titkoktól szerelmi vallomásokig – felkerülnek a közösségi hálóra. Mi több: Magyar Péter maga is áldozattá vált egy ilyen afférban: öt barátnője, Vogel Evelin lepte meg hanganyaggal, rajta a Tisza Párt első ügyeit taglaló passzusokkal, ráadásul önmagát is bemártva, hiszen azt is felvette, hogy 30 millió forintot követel a pártelnöktől, talán ez lett volna a hallgatás ára. Mindez szörnyű, ízléstelen és főleg ijesztő. Leginkább attól kell tartani, hogy a lehallgatási módszernek, főként a minden újra fogékony fiatalok körében „nevelő” hatása lesz. Utóvégre semmibe sem kerül, hogy kabátzsebünkben vagy bevásárlótászkánkban feltűnés nélkül megnyomjunk egy gombot, és elorozzuk, majd közlétegyük a velünk szóba elegendő másik személy titkait. Ehhez képest az 1971-es telefonkönyv már-már korrektnek tűnik bevezetőjének hírhedt mondatával: „A beszélgetések titkosságát a Posta a lehetőségekhez képest biztosítja.” Akkoriban a lehallgatás a politikai rendőrség monopóliuma volt, mára „demokratizálódott”. Olyan korszak jön-e most, amelyben ember embernek nemcsak farkasa, hanem önkéntes titkos ügynöke is lesz?

Fintalaci

Október 17.

Egy könyvbemutató mindig ünnep. Régi barátok jönnek, talán nem is a könyv, a versek, hanem a találkozás miatt. És néhány olvasó, akik első-sorban a kötetért. A Nyitott Műhely Budapest legerősebb kulturális tere. Valójában egyszemélyes intézmény: Fintalaci. Talán sehol az országban nem sűrűsödik egy helyen annyi kultúra, mint abban a pincében a Déli pályaudvar közelében. Valódi művészet, érték, messze a népszerűségtől, a fősodortól. Kísérletezés és játék. Néha csak tíz-tizenöt ember, néha száz-nál is többen préselődnek a két helyiségbe. A falakon mindig új kiállítás, és mellette a régi kincs – Petri verse kézirással, rengeteg művész aláírása mellett, a könyvespolcokon több kortárs irodalmi folyóirat, mint bármelyik könyvtárban. Játszottam itt együttessel, vettem részt irodalmi esteken, tartottam felolvasást – a Nyitott Műhelybe hazamegyek. Ittlétem egyik mikroklímája. Hogyan is mehetnék el innét, amíg nyitva van a Nyitott Műhely?

Október 23.

78

Gimnazista koromban egy barátom négy réteg kartonpapír, festék, szintelen körömlakk és biztosítótű segítségével Kossuth-címeres kitűzőket készített, rettegve és büszkén hordtuk, és hány éven át mentem ilyen-olyan forradalmi megemlékezésekre, most eszembe nincs bemenni a városba, jó nekem itt a hegyen, családi program, napsütés, csend, magamban emlékezem.

Október 27.

Mennyire furcsa az idő! Mennyire vártam a tegnap estét, és tudtam, hogy el fog jönni, nagyon rövid ideig lesz jelen, csak pár perc, aztán múlttá válik, csak emlék marad, de olyan emlék, amit nem felejték el sosem. Rettenetesen izgultam. A Kaláka együttes jó néhány éve meghív egy-egy szerzőt a Marczibányi téren évtizedek óta rendszeresen megtartott koncertjeire. (Minden hónap utolsó szombatján. Vagy negyven éve.) Kamaszkorom hősei ők, nem a gyerekkoromé, ki nem állhattam a Tengereczki Pált, a felnőtteknek szóló versmegzenésítéseket szerettem meg. Rajtuk keresztül ismertem meg Jeszentyint, Villont, Kányádit. Hányszor álltunk sorban a művelődési ház előtt jegyért! Aztán mikor kiderült, hogy nincs már egy sem, a zenekar kérésére mindenkit beengedtek, egymás ölében ültünk, vagy a földön a fal mellett. Hány dalukat tudtam fejből, tudom most is, hány verset tanultam meg az ő dallamaikra! Sok versmegzenésítést hallottam már, de ők maradtak az etalon. És most én lehettem a vendégük.

Kitaláltam, hogy nemcsak felolvasni meg énekelni szeretnék velük, hanem zenélni is, ha már oboistaként végeztem. Rábólintottak, én pedig vadul

gyakorolni kezdtem, nincs már koncertrutinom, nem fújok napi szinten, de ezt a lehetőséget nem hagyhattam ki. Mindennap borzoltam a családom kedélyét a bemelegítésnek fújt kitartott hangokkal, nyaggattam a hangszerész a csip-csup észrevételeimmal, miért nem tökéletes az oboám.

Reszketve ültem végig a koncert első részét, nem tudtam igazán élvezni a szeretett dalokat, annyira izgultam. Most vagy soha. Vagy most, aztán soha többet. A lányom ölelgetett, hogy megnyugtasson. Aztán a koncert második felében ott ültem én is a színpadon, és már nem izgultam. Szólt, ami szólt, énekeltem velük, és fújtam megírt szólamot és rögtönzést, és persze verset is olvastam, játszottak ők is két megzenésítést tőlem. És nem volt semmi, csak a színpad, és előttem a sötétség, a reflektorok pont annyira égetik ki a szemem, hogy csak a tapsból hallottam, hogy van ott valaki.

Aztán vége lett. Mintha egyetlen pillanat lett volna az egész, az a fél óra, és azonnal múlt lett, pont annyira múlt rögtön akkor, mikor visszaültem a nézőtérre, mint amennyire múlt lesz, az emlékem, amíg csak élek.

November 1.

Halottak, halottaim egyre többen, nem törölöm ki a számukat a telefonomból, a közösségi média feldobja őket, ha születésnapjuk van, pedig nem válaszolnak már a tudatlan távoli ismerősök köszöntéseire. Már nem csak a nagyszülők, szülők korosztálya, az enyém is. Kollégák és iskolatársak, barátok, ismerősök. Baleset és betegség, hirtelen és elnyújtva, és maguk mögött hagyott család. Félek ilyenkor. Ahogy versbe írtam őket: Etienne, Jean-Baptiste, Nathalie, George, Philippe, Evangeline és Matthieu.

A temetőlátogatás anya-lánya program. Az anyai ághoz megyünk az Új Köztemetőbe. Az apai ág Miskolcon, szegényszemre meg se találnám őket a Deszka-temetőben. A lányom megszerette ezeket a látogatásokat. Kicsi korában babakocsiban toltam, később kézen fogva sétáltunk. Szereti, hogy ő választhatja ki a virágot a sosem ismert nagymamának és dédmamának. Néhány éve Marihoz, a „cigánytesómhoz” is megyünk (neki írtam a *Sír-emlék Marinak* című szöveget az új kötetemben). Mécsest gyűjtünk, és köszönünk neki. Régebben a lányom megkérdezte, mi volt a kedvenc daluk, akkor énekelünk is. Szeretünk a nagy tömegben araszoló autók ellenére este menni, amikor rengeteg apró fény világítja meg a sírokat. Vannak, amelyek sötétben maradnak. „Hozzájuk miért nem jön senki? – kérdi a lányom. – Miért nem törődnek az emberek a halottaikkal?” Talán messze vannak, talán ők maguk sincsenek már az élők között, talán el is tévednének az egyforma urnafülkék között. Vagy otthon gyűjtanak gyertyát és gondolnak rájuk.

Egy teletetovált, kigyúrt testű középkorú férfi rendezgeti a virágokat egy sír körül. Visszafelé jövet még látjuk, bár az arcát már nehezebb kivenni a sötétben, egy feszületet szorongat, és rázkódik a válla a zokogástól. Jó lenne odamenni hozzá, és vigasztalni, de nem merem. Soha nem mertem még megtenni, ha síró idegent látok az utcán. Pedig talán így kéne működnie a világnak, hiszen mindnyájan sírunk, és kinek ne volna szüksége vigasztalásra?

November 6.

Nem nézek híroldalakat, nem hallgatom a rádiót, úgyis tudom, megtudom, akkor is, ha nem akarom, hogy az történt, ami nem történhetett másképp, látjuk, merre megy a világ, „rettenthetetlen hülyék kora jó”, pedig mekkora győzelem lett volna, ha egy nő ül az Egyesült Államok elnöki székébe, milyen üzenet lett volna, és mennyivel szabadabb döntés, mint visszamenekülni a megszokott bűdös lábszagba, hát tényleg nincs hová futnunk.

November 8.

Közös kirándulás a lányom iskolájával. Egy másik mikroklíma, amiért jó itt élni. Amiért Szentendrére költöttünk. Rövid túra, nem megterhelő, az egyik család hároméves gyerekét is csak néha kell ölbe venni. Egyformán szimpatikus tanárok, szülők és gyerekek. Szabadon gyalogol mindenki a saját tempójában, bárkihez oda lehet csapódni pár szóra. Mégis nehezemre esik beszélgetni. Az erdőben egyedül a legjobb lenni, csöndben, hallgatni, milyen madarak szólnak, ne legyen semmi más zaj, csak a lépteimé a vastag avarban. És amikor hazaérek, akkor olvasni szeretnék, akkor is csöndben, már zenét se hallgatok, könnyen felzaklat. Madarak legyenek, vörösbegyeket hallok mindenütt, és hollókat; és legyen a kert, ahol a pangó víztől kihalt gyeppel helyett egy részen most mocsárkertet álmodhatok, és megpróbálok az utcafronton, a kerítésen kívül is virágoskertet ültetni tavasszal.

November 9.

80

Radnótira akartam ma emlékezni. De minden elveszett.

November 10.

Mármint a világ még nem, csak amit írtam eddig. A gép lefagyott, és csak egy régebbi verziót lehetett visszaállítani. Nem az első alkalom, de bízom benne, hogy az utolsó, annyira bosszantó. Közben az benne az izgalmas, hogy az ember nem tudja előre, hogy fog reagálni: őrvjéngéssel, hogy majd később lenyugodva előlről kezdje, vagy sztoikus nyugalommal igyekszik rekonstruálni, amire emlékszik. Egyelőre annyi a tanulság, hogy súlyos internetfüggőségem ellenére még mindig nem vagyok 21. századi ember. Nem értek a számítógéphez, de ezek szerint azt se tanultam meg évtizedek alatt, hogy biztonsági mentésről is biztonsági másolatot készítek, ha dolgozom. De egyébként is furcsák ezek a mostani tartalomfogyasztási szokások. Mások podcastokat (vajon mi lesz majd a magyar neve: podkasztt vagy podkeszt esetleg potkeszt?) néznek, hallgatnak, hatalmas a népszerűségük, én örülnék, ha lenne belőlük valami leirat, amit feleannyi idő alatt elolvashatok. Ha valamit hallgatok egyéb tevékenység közben, rögtön elkalandoznak a gondolataim. Nem vagyok képes napi szinten filmet nézni, mert ha egyet látok, napokon át rágódom rajta, belefészkel magát az álmaimba, vagy el se tudok aludni miatta. Utálok az online találkozókat és a telefonbeszélgetéseket akár videóhívásban, akár hagyományosan. Írni szeretek, és olvasni, és személyesen beszélgetni, de lehetőleg azt sem nagy társaságban. Oké, boomer.

November 11.

A hegyi elvonultság egyetlen hátránya, hogy nem járhatok annyit színházba, mint szeretnék. Persze Budapesten lakva se mentem annyit, kisgyerek mellől nem volt egyszerű, és amit már végképp nem kenhetek külső körülményre, hogy képtelen vagyok este kimozdulni, soká fennmaradni, figyelni. Gondolom, a kor... Pedig hány, de hány előadást szeretnék megnézni csak Budapesten, és akkor még nem is álmodom vidéki színházlátogatásokról!

Tegnap este mégis rászántam magam, hogy egyórás autózással eljussak a Stúdió K-ba megnézni a Stefan Zweig *Sakknovellájából* készült *Fekete-fehér* című monodrámát Göttinger Pál előadásában. A novellát színpadra író Légrádi Gergely hívta meg a Kalligram szerzőit közös színházlátogatásra, aztán beszélgetésre. Annyira közösségteremtőnek éreztem a gesztusát, hogy mindenképp ott akartam lenni. Bár végül messze nem voltunk annyian kalligramosok, mint lehetünk volna, telt házzal ment le az előadás. Aztán beszélgettünk is róla (persze én időnek előtte asztalt bontottam, hogy még nyitva tudjam tartani a szemem a hazaúton). Nagyon megmaradt bennem Légrádi Gergelynek az a mondata, hogy amikor megírta a darabot úgy tíz évvel ezelőtt, kivette belőle mindazt a konkrétumot, ami a náci Németországra vonatkozik (annyi azért bőven benne maradt, hogy Márton Laci így is azonosítsa), hogy általános érvényű legyen minden hatalomátvitelre, amely a sajtóra és az oktatásra teszi rá először a kezét. Akkor még nem lehetett ennyire a saját helyzetünkre értelmezni. Azóta aláforgott a történelem, és már-már didaktikusnak hat, már azon is gondolkozott, hogy megváltoztassa. A rendező Ujj Mészáros Károly munkájának köszönhetően pedig sokkal nyomasztóbb lett a színpadi feldolgozás, mint az eredeti szöveg. Mert a novella hőse múlt időben beszél börtönről és kihallgatásról a hajón, de itt csak a bezártság marad, ahol a hajó és a szabadság csak a fehérre és feketére hasadt elme szüleménye.

Legközelebb valami bohózatra megyek.

November 14.

Megnéztem a *ÉS*-kvartett felvételét Kemény Lili regényéről. Szigorúan akkor, amikor már átrágtam magam rajta, hogy ne legyenek előítéleteim. Így is szorongva álltam neki, rettegek az élők önéletrajzait olvasni. Az író belerángatja a művébe élete szereplőit, és azok abban a kontextusban mozognak, amelyeket ő teremtett a számukra, azt mondják, amit a szájukba ad, csak az ő szempontja létezik. És a szereplők nem tudnak védekezni, mert nem írók.

Tudom, milyen nagy divat most az önéletírás, elegánsabb nevén autofikció, mely név azt hivatott hangsúlyozni, hogy a szerzőnek nem kell hinni, csak kitalálta az egészet. De abban a pillanatban, hogy a saját nevét adja a főhősnek, és valódi élete szereplőinek nevét adja a műve szereplőinek, álságos a fikció mögé bújni. Ha fikciót akar írni valaki, írjon, helyezze olyan messze térben is időben a történetét, amilyen messze csak tudja, hogy minden figura, aki a való életéből belesodródott, biztonságban érezhesse magát benne. Ha engedélyt kér a szereplőktől (de vajon lehet egyenként mindenkitől?), akkor sem kért engedélyt az olvasótól, hogy akarja-e tudni ezt vagy azt a megírt személyről. Félre

kellett tennem a könyvet többször. Mert nem akartam tudni. De most már nem tudom nem tudni.

Sosem írtam le a gyerekem nevét egy könyvemben sem. Nem rángatnám bele életem egyetlen szereplőjét sem a magam kreálta fikciós térbe. A férjem épp most olvassa a legutóbbi regényemet, az *Egy nőalak szürke kontúrját*. Azt mondja, zavarja, hogy nem állnak össze koherens figurákká a szereplők, mert látja a varratokat, ahogy sok-sok személyből összeférceltem őket, mint a patchworköt. De legyen, így jár, aki túl közel áll egy szerzőhöz. Inkább, mint hogy valakit mások számára felismerhetően, egy az egyben kopírozzak regényalakká.

És – igen, öregszen – végtelenül fáraszt, amelyet szinte a harmincas generáció jellemzőjének látok az irodalomban, hogy művek százai szólnak arról felismerésről: „a szüleim tönkretették az életemet.” Korai szakasz ez a személyiségfejlődés útján. Mindent a szüleinktől kapunk. Jót-rosszat. Lehetőséget. Öröklünk betegséget és balatoni nyaralót. És amikor gyerekünk lesz, rájövünk, hogy mi is egyszerre vagyunk számára áldás és átok, életet adunk neki, melyet tönkrete szünk. És ő maga épp így tesz majd az unokáinkkal.

Majdnem ötszáz oldal. Túl vagyok rajta. Megszerettem az elbeszélőt, és megértem a *Confessiones* vágyát. De ezt az árat nem kell mással megfizettetni.

És mi a legnagyobb tanulság? Lehet valaki akármekkora író akármilyen díjakkal, szüksége van egy éles szemű és erős kezű szerkesztőre, aki kíméletlenül és alaposan visszametszi a túlbujánzást, a vadhajtást, a fölösleget. Legyen csak kétszáz oldal! És tisztelet a szerkesztőknek.

Hargitai Miklós

Ó, DANA...!

Spanyolországban a leggyakoribb női név mostanában (mármint amit a legtöbbször mondanak ki) a DANA. Amúgy a Dániel megfelelője a héberben és az arabban, és tényleg nem ritka itt, tekintettel a jelentős marokkói kisebbségre, de most természetesen nem erről van szó, hanem a Depresión Aislada en Niveles Altos, azaz zárt magaslégköri depresszió nevű meteorológiai jelenségről. A DANA olyankor alakul ki, amikor a tenger nagyon felmelegszik, a szárazföld meg nagyon lehül, és a két eltérő hőmérsékletű légtömeg a tartós déli szél miatt valahol a spanyol partok fölött találkozik. Hogy a novemberi időjárás Európában szokatlanul hideg volt, azt talán odahaza sem kell bizonygatni senkinek. Ami pedig a déli szelet illeti, az valamikor október utolsó hetében kezdett fújdogálni Afrika felől, és fújt egészen november közepéig. Azaz nemcsak a Földközi-tenger délkeleti medencéjének rendkívül meleg, 30 fokos levegőjét nyomta neki Európa 10-15 fokos légtömegeinek, hanem az Egyenlítő környékéről is hozott szép kövér esőfelhőket, először Valenciába, majd két héttel később Andalúziába is.

A DANA-t valahogy úgy kell elképzelni, mint a bibliai özönvizet: aki beke-
rül a közepébe, annak pont olyan, de aki csak a szélét érzékeli, az is sokáig
emlékezni fog rá. Mi épp a valenciai nagy esők idején éreztük úgy, hogy itt az
alkalom meglátogatni El Torcalt, az egyik Malaga környéki nemzeti parkot.
Akit őszintén érdekel, hogy minek mentünk oda, írja be a Google képkeres-
sőjébe a nevet, az első három találatból meg fogja érteni. Elmondani, leírni
sokkal nehezebb: az El Torcal egy kőből épült vagy még inkább a természet
által kőből épített varázshegy. Kőóriások, kőszarkányok, kővárak, egy törté-
nelem előtti kor kőbe dermedt körpanorámája. Ha valaki csak úgy a saját
feje után elindul egy nemzeti parkba – és ez Magyarországon éppúgy igaz,
mint a spanyoloknál –, jó eséllyel semmit nem fog látni az igazán jellegzetes
láttnivalókból, hacsak nincs kivételes szerencséje. (Gondoljunk bele: a horto-
bágyi puszta szakértő idegenvezetés nélkül is ott lesz, de hogy mit kell nézni
rajta és mikor; hogy merre húznak a darvak, hol delel a gulya, hova tojja a
petéit a vöröshasú unka, és mikor vág a csapatban repülő seregléyek közé a
debreceni Nagytemplom tetején költő, de vadászni, táplálkozni a rónára járó
vándorsólyom, azt amatőrként nemigen fogjuk eltalálni.) El Torcal esetében
ilyen kockázat nincs: csak végig kell menni az úton, félreállni az autóval, ha
odaértünk, és befogadni a látványt – bármikor, kivéve a DANA idejét.

A mi El Torcal-i kirándulásunk – ritka vendéggel az autóban, naphoz köt-
ve, szűk időszámban a felhőszakadás vége és a teljes besötétedés között – úgy
indult, hogy nem sokkal a cél előtt elfogyott előttünk az út. Az első számú
úton mentünk, amit a navigáció ajánlott; a végén volt, vagyis lett volna egy
rövid murvás szakasz, de az a valóságban nem létezett: ahol az útnak kel-
lett volna folytatódnia, ott víz hömpölygött, agyagos zagy zúdult és sziklák
görögtek. A második számú opció 30 kilométeres kerülővel járt (egy háztól
házig 60 kilométeres útvonalon), de a szoftver azt ígérte, hogy végig aszf-
alton fogunk menni, ráadásul a menetrendszerű busz is arra jár, szóval
nekivágtunk. A folytatás olyan volt, mint amilyennek Dél-Amerika kietlen
hegyvidékeit gondolja el az ember, több ezer kilométeres magasságban az
esős évszak közepén. Köd (vagy felhők – végül is tényleg magasan voltunk),
kanyargós, keskeny, néha egysávnynak is csak jóindulattal nevezhető útvo-
nal, vízmosások, kőomlások, nulla forgalom. A 30 kilométert több mint egy
óra alatt tettük meg; végül fölértünk, de addigra már szinte teljesen sötét
volt. A saját El Torcal-i fotóink így még a megszokottnál is zordabbak: amit
a kedves olvasó a képkeresőben lát, ahhoz képzelje hozzá, hogy a nap már
lement, percről percre sötétebb van, a lábunk alatt az út ködbe/felhőbe bur-
kolózik, és annyira egyedül vagyunk, mintha a Marson lennénk.

Az igazsághoz tartozik, hogy visszafelé egy Caterpillar tolómarkoló mögött
haladtunk, lassan ugyan, de legalább biztonságban. Az autó a hazaút végé-
re úgy festett, mint azok az agyagmodellek, amelyekből az autódizájnerek
farigcsálják ki a végső formát vajkenő késsel meg nedves szivaccsal – sze-
rencsére a városban a gőzborotva egy euróért minden mocskot lemosott róla.

Persze hiba lenne azt állítani, hogy a mi kiruccanásunk volt a legnagyobb
kaland a DANA-szezonban. Ugyanabban az időben Valenciában több mint
kétszázan meghaltak, legalább száz embert pedig azóta is keresnek. Két

héttel később a második hullám Malagát kapta telibe – szerencsére az már enyhébb volt, és addigra a lakosság meg a közigazgatás is jobban rákészült.

Ez megint olyasmi, amit csak akkor ért meg az ember, ha ott van, de még akkor is nehezen. A nyári 40 fokban, a kabócák énekét hallgatva és a csontszárazon is fenséges andalúz vidék látványában gyönyörködve lehetetlen elképzelni, hogy mekkora pusztítást tud végezni ezen a tájon a víz. Egyáltalán, magát a vizet is nehéz odaálmódni a szubtrópusi félsivatagba. Amikor az ember elindul az országúton Malagából Córdoba, Granada vagy Sevilla felé, a városhatárt elhagyva az úttest egy vadregényes völgyben halad. Alul viaduktok, fölöttünk a kék ég. Az út mentén – mindenütt, ahol nem hegy, hanem híd van alattunk – barna jelzőtáblák: Rio Guadalmedina, azaz Guadalmedina folyó. Ezen csak kacagni lehet: még hogy folyó, egyetlen molekulányi víz sincs sehol, és nem is volt hónapok óta. Körülöttünk kopár hegyek – nem gondolunk rá, de nincs növényzet, amelynek a gyökérzete a víz egy részét meg tudná tartani, és nincs igazi talaj sem, ami a lehulló csapadékot szivacsként beszívna, csak szikla van, meg keményre száradt agyag, száz és száz kilométereken keresztül. Ha itt tíz órán át nagy szemű sűrű trópusi eső zuhog, mint idén november közepén, akkor az egész hegyvidék egy óriási vízgyűjtővé alakul, a folyóvölgyek pedig pillanatok alatt megtelnek.

A Guadalmedina amúgy Malaga központi folyója, a város közepén éri el a tengert, de ahogyan már megemlékeztünk róla, évek óta ki volt száradva. A DANA most pár napra alaposan megtöltötte, nagyjából mindennel, ami mozdítható (minden alatt a kicsavart fáktól az elsodort autókig tényleg mindent kell érteni). Abba a medencébe, ahová Malaga épült, a Guadalmedinán kívül még két másik nagy és töbttucatnyi kisebb folyóvölgy is beletorkollik. És ugyanilyen Valencia város környékének domborzata is – a különbség annyi, hogy ott még tovább és még sűrűbben esett: húsz hónapnyi csapadék hullott le húsz óra alatt. Ilyenkor az időszakos folyók völgye szó szerint percek alatt jut el a teljesen ürestől a teljesen teli állapotig. Erre nem igazán lehet felkészülni – nem akkor kell elkezdni menekülni, amikor emelkedni kezd a vízszint, hanem amikor elkezd esni az eső, és könnyen lehet, hogy már akkor is túl késő. A tipikus valenciai (Valencia nemcsak a város, hanem a megye neve is) áldozat vagy 70 évnél idősebb falusi lakos – mióta megjártuk El Torcalt, számos apró hegyi falut érintve, fél szemmel mindig a felhők járását meg az időjárás-jelentést kémelve, hogy időben menekülőre tudjuk fogni, pontosan értjük, hogy miért –, vagy olyan városi polgár, aki a zuhé közepén indult el a mélygarázsba, hogy kihozza és biztonságos magaslati helyre vigye az autóját. Látszik az egyik, sokmillió nézettségű valenciai videón is, hogy ilyesmire nincs idő: onnantól kezdve, hogy a szennyes áradat előőrse eléri a járdát, talán csak percek telnek el a teljes apokalipszisig.

Mi szerencsések vagyunk: dombtetőn van a ház, a mélygarázs is magasabban fekszik, mint a környező épületek első emelete. De nem mindenkinek volt ekkora mázlija: van a közelünkben egy náddal és szederindákkal benőtt kiszáradt völgy, abban most iszap van, sziklával és néhány autóronccsal vegyesen. És egyáltalán nem kellett kimenni a hegyek közé, hogy valakinek a kocsiját baj érje. Malaga legközepén, az El Corte Inglés körül méteres víz

állt – nehéz elhinni, mert onnan már csak egy ugrás a tengerpart, de olyan tömegben zúdult le a víz a hegyekből, és olyan magasra emelte a tenger vízszintjét a vihardagály, visszaduzzasztva az amúgy is abnormálisan megáradt folyókat, hogy a parti városrész is víz alá került. Két éven át minden héten elsétáltam arra, van valamennyi helyismeretem. Nem tudtam volna elképzelni, hogy ott valaha hullámzó vizet fogok látni. De ez az őszi időjárás most ilyen: elképzelhetetlen dolgok történnek.

A végére jöjjön a már-már szokásosnak tekinthető vízállásjelentés. Malaga megye víztározói október 23-án, napokkal a DANA érkezése előtt 15 százalékon álltak, de például a szomszédos Almeriában csupán 7 százalékon. Most sincsenek tele: az andalúziai átlag 34 százalék – nem jó, de nem is tragikus, ahogy Gyatlov mondta a *Csernobil* című filmben. Ami viszont mindenképpen határos a tragédiával, az a politika bizonyos szegmenseinek hozzáállása. A szélsőjobboldali, trumpista és Orbán-barát Vox álláspontja szerint nincs itt semmi látnivaló, a DANA idei intenzitásának semmi köze a klímaválsághoz, mivel nincs is klímaválság. Mintha csak Donald Trump olajbáróból lett új energiaminiszterét hallanánk. A Vox jelenleg a harmadik legnépszerűbb párt Spanyolországban, és gyorsan jön fölfelé. A képviselőjüket a napokban választották meg az Orbán Viktor által alapított EP-frakció, a „Patrióták” vezetőjévé.

Akinek így nem elég szájbarágós a tanulság: nem Trump megválasztása jelenti a legnagyobb veszélyt Európára – megvannak nekünk a saját idiótáink.

Végel László

Az aranykor romhalmaza

Egy szép november elsejei napon néhány perccel 12 óra előtt mentő- és rendőrkocsik szírenáztak, majd tűzoltókocsik robogtak el az ablakom előtt. Lerohantam az utcára, elképesztő zűrzavar fogadott. A járókelők dühösen magyarázták a történeteket: leszakadt a lakásom közelében levő felújított újvidéki pályaudvar súlyos beton tetőszerkezete, egy hatalmas bombarobbanásra emlékeztetett. Beleremegett a környék, ismételtették a zaklatott szemtanúk. A többtonnás betonszerkezet az alatta üldögélő várakozó polgárookra zuhant, akik azonnal szörnyethaltak.

A helyszín egyébként az újvidéki polgárok kedvelt találkozási pontja volt, ott vártak a belgrádi gyorsvonatra és a városi közlekedési vállalat autóbuszaira. Sokan pedig csak céltalanul nézelődtek. Feleséggemmel, Anikóval mi is gyakran üldögtünk az alatta levő padokon, mivel a pályaudvar épületében kitűnő kávét mértek.

A felújított állomás egyébként a kormány modernizációs stratégiájának jelképe volt. 2022-ben felújították, hogy felavassák a kínai kivitelezők által

felépített gyorsvasút Belgrád–Újvidék között közlekedő szakaszát. A tervek szerint még az idén megépül a szabadkai útszakasz, azután sor kerül a Szabadka–Budapest közötti szakasz felavatására is. Az újságok arról számoltak be, hogy nincs messze az idő, amikor Újvidékről mindössze 150 perc alatt Budapestre érünk.

2022-ben pazarul megünnepelték az első felavatást. Orbán Viktor magyar kormányfő Aleksandar Vučić államelnök társaságában a kínai szerelvényen Újvidékre utaztak, hogy felavassák az új pályaudvart. A kormányzó Szerb Haladó Párt tagsága és a városi közművek dolgozói lelkesen üdvözölték a szerb államelnököt és a magyar kormányfőt. Orbán Viktor hatásos beszédet tartott a szerbek és a magyarok barátságáról, a háttérben pedig hatalmas cirill betűs felirat jelezte, hogy a magyar kormányfő a multikulturális Újvidéken szónokol. Aleksandar Vučić bejelentette, hogy ezzel Szerbia belépett az aranykorba! A pályaudvar lett az aranykor jelképe. Akkor még senki sem tudta, hogy a felújítási munkálatokban Mészáros Lőrinc néhány leányvállalata is jelentős szerepet játszott. Egyik cége felügyelő szerepet vállalt. Terheli-e felelőség? Erről egyelőre semmit sem tudni, mert a szerződések a kínai kivitelezők kívánalmára titkosak, és a nyomozás kínosan hosszú ideig tart.

A pályaudvarral nagy gondok lehettek, mert időközben kiderült, hogy a felújított állomás újabb felújításra szorul. Ez év júniusában újabb pompás felavatási ünnepségekre került sor, amelyen a kormánypolitikuskok nem győzték hangsúlyozni, hogy milyen sebesen halad Szerbia a haladás útján. Alig pár hónappal a nagy ünnepségek után azonban kiderült, hogy a három évig tartó költséges felújítás 14 ember halálát okozta, három polgár életéért az újvidéki klinika orvosai küzdenek, és a hivatalos jelentés szerint állapotuk rendkívül kritikus.

A hír villámgyorsan terjedt az interneten és az utcán. A polgárok spontánul gyülekeztek és hangosan kommentálták a történeteket. Soha eddig nem éreztem ekkora feszültséget, mint ezúttal. Még az egykori Milošević elleni tüntetéseken sem. A sarki újságárus indulatosan kiabálta: így építkeznek ők. A kiosk közelében az emberek dühösen szidalmazták a politikusokat. Ez nem tragikus baleset, hanem gyilkosság, hangoztatták napokon át a dühödten gyászoló polgárok, akik a politikuskok távozását követelték. Vállalniuk kell a tragédia morális következményét. Többek között követelték Miloš Vučević kormányfő lemondását is, mert a felújítás idején ő volt a polgármester.

Rövidesen megjelent az egykori polgármester, majd Goran Vesić építésügyi miniszter, s végül Aleksandar Vučić kormányfő is nyilatkozott. Egyöntetűen bizonygatták, hogy a három évig tartó felújítás idején hozzá sem nyúltak az alsó tetőszerkezethez. Ez az állítás a hatvan évvel ezelőtt (1964-ben) nyolc hónap alatt felépült pályaudvar tervezőmérnökére, Farkas Imrere terelte a gyanút. A neves építésmérnök művéről egyébként a szakma elismerően nyilatkozott, bár a város nem bánt vele kegyesen. Különböző politikai áskálódások miatt nem kaphatta meg a város Októberi Díját, mire ő 1966-ban Kanadába távozott, ahol egyetemi tanárként dolgozott és számos kanadai középületet tervezett. Még jó, hogy nem Titót teszik felelőssé, replikáltak a dühös pol-

gárok, akik cseppet sem hittek a politikusoknak. Először felmerült a kérdés, hogy miért éppen a tetőszerkezet maradt érintetlen, ha már az egész épületet felújították. Rövidesen az építészmérnökök kiderítették és fotókkal bizonyították, hogy a politikusok hazudtak, igenis, a tetőszerkezeten is végeztek munkálatokat, olyan új lapokkal terhelték meg, amelyeket nem bírt el a szerkezet. Ettől kezdve a politikusok hangot váltottak, azt hangoztatták, hogy ne az utca ítélkezzen, bízzuk az intézményekre a bűnösök megnevezését. Vučić elnök még a politikai felelősséget is kilátásba helyezte.

Az ígéret ellenére a helyzet feszült maradt, hiszen nemcsak egy tetőszerkezet omlott össze, hanem az aranykor jelképe is. Az ország egy napig gyászolt, Újvidéken pedig háromnapos gyászt hirdettek meg. A civil szervezetek, az ellenzéki pártok egyre hangosabban követelték a politikai felelősség megállapítását. Néhány kínos nap után lemondott Goran Vesić építésügyi miniszter, aki határozottan bejelentette, hogy nem vállal semmiféle felelősséget, ami olaj volt a tűzre. A tömeg nem elégedett meg ezzel, a szakemberek felsorolták az elmúlt évek katasztrófáit. Bányászok vesztették életüket, hidak omlottak össze, az iskolákban és a falvakban tömeggyilkosságokra került sor, helikopterek zuhantak le, hadgyakorlatokon katonák vesztették életüket. Egy alkalommal sem állapították meg a politikai felelősséget.

Gyilkosok, börtönbe velük, skandálta a tömeg.

A gyásznapok leteltével Újvidéken tömeges tüntetésre került sor, több mint húszezer polgár gyászolt az állomás előtti téren, és a politikai elit felelősségre vonását követelte, majd a városháza elé vonult, ahol át akarták adni az írásba foglalt követelményt: a kormányfő lemondását és a titkos szerződések feloldását.

Olyan helyzet alakult ki, amire senki sem számított. A városháza kapui zárva voltak, termeiben pedig teljes felszerelésben rohamrendőrök várakoztak. A környező utcákban, többek között a városháza előtti térre nyíló egyik átjáróban is rohamrendőrök tanyáztak. A felháborodott tömeg elvárta, hogy a hatalom képviselői legalább vegyék át az írásos követelést. Az emberek véres kezeket festettek a térre és a városháza falára. A követelést nem vette át senki, mire fordulat történt. Megjelentek az arcukat álarccal elfedő huligánok, akik vasrudakkal megostromolták és megrongálták a városházát. A szervezők megafonon bejelentették, hogy ellenzik az erőszakot, és kérték a tömeget, hogy távozzon az ostromlott városházától.

Az üres téren a rohamrendőrség percek alatt rendet teremthetett volna, de nem avatkozott be, az álarcos huligánok tovább randalíroztak. A rendőrök csak akkor avatkoztak be, amikor a huligánok eltűntek a színről, a tömeg pedig szétszéledt. Elkezdődtek a letartóztatások, de a civilbe öltözött rendőrök nem az álarcosokat tartóztatták le, azokat elnyelte a föld, hanem a tüntetést szervező aktivistákat, nem is a tett színhelyén, hanem annak környékén.

Még aznap este Vučić Újvidékre látogatott, és pártjának irodája előtt kifejtette, hogy a kormány nem enged a huligánoknak, a tüntetéseket szervező civil aktivisták és pártvezetők viszont azt állították, hogy ezek a huligánok a kormánypárt álkatonai egységének tagjai, akik erőszakos akcióikkal nem először kompromittálják a békés tüntetéseket.

Az igazság nyilván sok év múlva derül ki, egy azonban bizonyos: az utóbbi pár esztendőben számos hasonló incidensre és tüntetésre került sor. Ez történt a lítiumcsaták idején, a belgrádi diákok meggyilkolása után vagy az egyoldalú közmédia elleni tüntetéseken, amelyek mind a szerbiai társadalom kettészakadásáról tanúskodnak. A kormánypárt és hívei folytonosan hangoztatták, hogy bízzuk az ügyeket az intézményekre, azt ígérték, hogy a bűnösöket megbüntetik, a politikai felelősségre vonás megtörténik, az utóbbi rendszerint elmaradt. A tömeg ezek után nem bízott az intézményekben, inkább a tömegtüntetéseken reménykedett, amelyek fellángoltak, majd elcsitultak. Ezek után egyre inkább erőt vett a kiábrándultság, a lázadók nem reménykednek a sikerben, hiszen immár közel két évtizede ugyanaz a párt van hatalmon, amely az ellenzék és a EBESZ szerint választási csalásokkal biztosítja a győzelmét. Növekszik a düh és a harag, miközben egyre többen kimondják: a békés tüntetésekkel, tiltakozó sétákkal nem érnek el semmit, ugyanakkor ellenzik az erőszak alkalmazását is. A kettészakadt szerbiai társadalomban patthelyzet alakult ki. A kormánypárt és hívei képtelenek baljós incidensek nélkül kormányozni, az ellenzéki pártok és azok hívei pedig nem képesek választásokkal kormányra jutni. A két fél közötti párbeszéd immár lehetetlen. A káosz növekszik, a holnap kiszámíthatatlan. Baljós dilemma érlelődik: megdönthető-e az autokrata hatalom erőszak alkalmazása nélkül, miközben az erőszakot senki sem hirdeti, viszont a békés kiegyezésben senki sem reménykedik. Egyelőre folynak a letartóztatások, a társadalom egyik részében növekszik a düh, a másik részében forr a gyűlölet. A polgárok aggódva gondolnak a holnapra.

Parászka Boróka

A fasizmusról, ami mindig itt volt

A testvéremet húszéves korában, Brailán ölték meg, 1989-ben, gondoljátok meg, mit teszték! – egyetlen mondat volt ez a komment a hosszú-hosszú hozzászólásfolyamban, amit az emberek egy antifasiszta tüntetés híre alá írtak, mégis megállt az idő, amikor olvastam. Antifasiszta tüntetések söpörnek végig Románián – néhány nappal ezelőtt még elképzelhetetlen lett volna. Az embereknek meg sem fordult a fejében, hogy felbukkanhat a fasizmus a közvetlen közelükben. Ha mégis szembeötlővé vált egy-egy erre utaló jel, egy-egy jelkép, elszabadult nyilatkozat az elmúlt hónapokban – senki sem gondolta, hogy mégis dolga lenne vele.

Románia az unió keleti határvidékén a kiszámítható félperiféria volt 2024 végéig, egymást gyakran váltogató kormányokkal, de stabil európai és északatlanti elkötelezettséggel, szociáldemokrata-liberális kormányzattal, konstruktív ellenzékként működő kisebbségi érdekképviseléssel és egy 15 százalékos körüli szélsőjobboldallal. Nem kell pánikba esni, máshol is van 10-15 száza-

lékos szélsőjobb, ez ma a valóság világszerte, ennél nagyobbra nem nőnek ki magukat – ez volt az általános meggyőződés. Ezzel a tudattal készült Románia az elnökválasztásra is, amolyan elhanyagolt, kései gyermekeként az európai közösségnek. Nincs túl sok baj vele, betartja a szabályokat, igyekszik együttműködni, lezavarja hamar a választásokat Trump triumfálása után.

Az elnökválasztás első fordulóját azután megmutatta, mennyire nincs társadalomismeret, mennyire nem látja át senki a politikai folyamatokat, és legfőképpen mennyire nem számol senki a közélet emberi következményeivel. Az első forduló két esélyese, a szociáldemokraták és a jobbközép generációs párt jelöltje csak a második és harmadik helyre futott be egy teljesen ismeretlen szélsőjobb jelölttel szemben. Olyannyira ismeretlen volt, hogy a román sajtó az első forduló első, részleges eredményei után ismertetőket kezdett közölni arról, ki a győztes, kire szavazott több mint kétfélmillió ember. Ezután kezdődtek az antifasiszta tüntetések, és ezután jelent meg a kommentfolyamban az 1989-ben meggyilkolt fivéről szóló mondat.

Románia ezzel a választással fordulóponthoz vagy válaszúthoz érkezett. Teljesen váratlanul, felkészületlenül. Az elmúlt száz évének története vált hirtelen újra elevenné, és azt is látni lehet, mennyire feldolgozatlanok az elmúlt évszázad bűnei, traumái. Nem egyszerűen radikalizálódott a román társadalom, a be nem vallott, meg nem értett fasizmusa reaktiválódott. Elevenen, újraértelmezve, a mai társadalmi, gazdasági és technológiai környezetre szabva. Látni lehet, hogy minden, ami az elmúlt évszázadban az Oszmán Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia ütközőzónájában, majd a Szovjetunió határvidékén történt, az 1989 utáni folyamatok mind kötődnek a román szélsőjobb hagyatékához. Onnan sarjad, arra utal vissza, abból táplálkozik. Az így-úgy maszkolt, átértelmezett, eldugott fasizmus jött felszínre.

Száz év végzetes mulasztás van a román társadalom mögött. Ez a mai magyar társadalom számára nem meglepő, nem újdonság, hasonló folyamatok megy át Magyarországon is – csak itt a válságjelek évek óta sokasodnak. Volt idő a hozzászokáshoz, a ráhangolódáshoz és a felkészüléshez. Már ha lehet ilyesmire felkészülni. Románia azonban a sokszoros elfojtások zsilipein keresztül működött. A román fasizmus a távoli múlthoz tartozott, valami olyan kisikláshoz, amit soha nem tekintettek a román történelem valódi részének, csak a válságidők válságjelenségeként emlékeztek meg róla – néha, halkán, és felelősséget nem vállalva.

Az új szélsőjobb jelölt, Călin Georgescu azonban olyan, mintha időkapszulából pattant volna ki: ugyanaz a hanghordozás, ugyanaz a retorika, gesztusok, mint amivel hatalomhoz jutottak, tekintélyt parancsoltak a hajdani vasgárdisra vezérek. Ugyanolyan népszerű is. Valamiféle sötét, fenyegető arisztokrácia, misztikus titokzatosság lengi be. Fekete eminenciása a közéletnek. Már régóta építi a maga kapcsolatait, régóta kialakult körülötte a vallásos tisztelők rendkívül jól szervezett köre. De mivel nem a demokratikus pártpolitika szabályai szerint játszik, nem 21. századi pártpolitikus kampánymegjelenésekkel, kortesbeszédekkel, ezért nem is számolt vele a demokratikus román közélet. Nem mérték a közvélemény-kutatók, nem követték az újságírók. Hatalmas, jól beágyazott, százezres aktív tagsággal bíró pártok néztek egymással

farkasszemet, ezeket a pártokat és jelöltjeiket követték. Volt megregulázott, monitorozott szélsőjobboldali párt, szélsőjobboldali államelnökjelölttel, rá figyelt mindenki. Arra a jelöltre, akit a szélsőséges megnyilvánulásai, direkt, egyértelmű és vállalt fasiszta-vasgárdista múltja miatt zártak ki ugyanebből a pártból, senki sem számolt. Őrült, politikai perverz, közéleti csodabogár, összeesküvéselmélet-hívó és -terjesztő, kivagyfi magamutogató, aki a közösségi csatornákon éli ki exhibicionizmusát. Így tekintettek rá. A teljes választási kampány lezajlott úgy, hogy egyetlen érdemi szó sem esett erről a marginális figuráról.

Klasszikus kampány zajlott az elmúlt hónapokban, óriásplakátokkal, kampányrendezvényekkel, televíziós vitákkal. És ez az ember nem tűnt fel. Nem szimbolikus értelemben, hanem tényleg, egészen konkrétan nem tűnt fel a hivatalos, fősodrású, főállású Romániának. És ezzel az emberrel együtt nem tűnt fel az a kétmillió szavazó sem, akik végül beálltak mögé. És akiket a sokkolóan sikeres jelölt az online térben, a TikTokon ért el, mozgósított – sokkal hatékonyabban, mint a hatályos jogszabályok szerint, legális kampánykiadásokkal finanszírozott vetélytársai. A romániai elnökválasztás első fordulója után felbuzogtak az elméletek, hogyan és miért történt mindez. Mintha kicsiben megisméltődött volna az amerikai választás, amelyet a kutyát és macskát evő migránsokról szóló rém- és álhírekkel nyert meg Trump.

Mintha Európában azt gondolnák, azt gondolnánk, hogy nálunk nem lehet ilyen hatékonyan befolyásolni a szavazók tömegeit és így választásokat nyerni. És nem lehetnek olyan hülyék az emberek, mint Amerikában. Amint látszik, de, és de. Lehet a választásokat alapjaiban befolyásolni, a választási rendszert ki lehet mozdítani a sarkaiból. És nincs az a manipuláció, amelyet kellő ügyességgel és hatékonysággal ne lehetne szavazatszerzésre használni. Gyorsan tegyünk mindehhez hozzá egy mély, jól megfontolt bocsánatkérést. A vasgárdista-fasiszta román elnökjelölt szavazói, a láthatatlan Románia állampolgárai nem „hülyék”. Hülyéknek gondolják azok, akiket megijeszt ez a kataklizma, lenézik, megbélyegzik a politikai katasztrófa közvetlen okozóit. De azt, hogy a választás kisiklásának oka a figyelmetlen, érzéketlen és megbélyegző mainstream – azt kevesen teszik hozzá, és kevesen értik meg. Azért, mert ehhez a történethez és a történelemből így kibontakozó, láthatóvá váló képlethez alapvetően hozzátartozik a feudális gondolkodás. Az alávettettek, kiszolgáltatottak lenézése, semmibevétele. Pedig, ami most zajlott Romániában, az nem más, mint egy digitális parasztlázadásból kinövő digitális puccs. Călin Georgescu választói a vidéki Románia leszakadó rétegei, a külföldi fekete-munkára kényszerülő, alulképzett és alulfizetett diaszpóra. Azok az emberek, akiknek szétetek a családi kapcsolatai, és akik évtizedek óta telefonon, interneten ápolhatják csak a legszemélyesebb viszonyaikat. Anyák, apák és gyerekek, akiket a Facebook, a TikTok, a Messenger tartott össze. Őket nyerte meg a tisztán TikTokon és más digitális csatornákon bújtatva folytatott kampány.

Parasztlázadásból, éhséglázadásból is több volt az elmúlt évszázadban, és a puccs különböző formáit is megélték, megéltük. Mindegyikre jellemző, hogy sokkoló gyorsasággal történt, beláthatatlan feltételek és körülmények között tört felszínre a társadalmi feszültség. Maga a rendszerváltás is a bányászjá-

rásokkal kezdődött, egy évtizeden át tarolták le újra és újra a munka, fizetés, egzisztenciális biztonság nélkül maradt bányászok a fővárost, törtek be a parlamentbe, szorították falhoz az egyetemistákat, a tanárokat. Öklüket rázva magyarázták, hogy elveszik, ami a népé, és megmutatják, amit a népnek meg kell mutatnia. Elvették és megmutatták. Többször is. A társadalmi feszültség kifújta, helyreállt némi rend. Enyhültek vagy épp csak átalakultak a kiszolgáltatottak. A bányászok ügye így vagy úgy megoldódott (az ipar átalakult vagy megszűnt), jöttek a feketemunkások, legutóbb a parasztgazdák. És újra és újra jött a lázadás. Az elnökválasztás előtt egy évvel – miként Európában – elkezdődtek Romániában is a gazdatüntetések. Senki sem gondolta, hogy ez az előjáték, az intő jel. Pedig az volt, mára érett be a nagyon keserű gyümölcs. Most győztek a „szuverenisták”, a „patrióták” az államelnök-választás első fordulójában. Senki nem tudja, mi lesz a vége. A választási eredményt megóvták. A választási térkép átalakult. Kiszámíthatatlan, hogy ki kire szavaz. Az erdélyi magyarok közül rengetegen szavaztak a szélsőjobboldali, vasgárdista jelöltre, mert erre kondicionálta őket a magyar kormánypropaganda. Két kulcsszót tanult meg igen jól a magyar választó: azt, hogy szuverenista, és azt, hogy patrióta. Ki a fene tudja elmagyarázni az elmagyarázhatatlant, hogy ez a szuverenizmus és patriotizmus nem az, amire a magyarok gondolnak. Azt meg pláne nem tudja elmagyarázni senki, hogy úgy általában a magyarok által gondolt szuverenizmus és patriotizmus sem vezet sehova. Pontosabban oda vezet, aminek a küszöbére Románia villámgyorsan eljutott.

Az ország, amely demokratikusnak gondolta magát, amely végre, annyi évtizednyi vergődés után némi stabilitást, kiszámíthatóságot tudhatott magának, arra ébredt, hogy van kétmillió elszabadult, jobb belátásra nem bírható szélsőjobboldali, fasiszta szavazója. Mi lesz ebből? A fundamentalista, erőszakos, messianisztikus militáns, ressentiment retorikából? Ahány generáció, annyi tapasztalat-émlék és félelem buzdott fel néhány nap alatt. A látható és a látthatatlan ország egymásnak feszült.

Marosvásárhelyen az utcán, ahol végighajtották az Auschwitzba deportált marosvásárhelyi zsidókat, ahol állt az orosz front, ahol 1989-ben lőttek, ahol 1990-ben összecaptak a román és a magyar tüntetők, ahol 2007-ben megünnepelte a város az uniós csatlakozást, most, 2024 novemberében antifasiszta tüntetők vonultak. És a Vasgárdát éljenző ellentüntetők rázták feléjük az öklüket.

A résztvevőknek üzent a bátyját három évtizede gyászoló nő. Belőle ezt a történelmi veszteséget hozta elő a jelen. Villámgyorsan érkezik a válasz az erős jelölt erős híveitől a rég elporladt húszéves fiú nevét és emlékét kisajátítva: „A bátyád, ha élne, most jól lekeverne neked egy pofont.”

A digitális parasztlázadás és digitális puccs következő fejezete a digitális erőszak. Mit hoz a holnap? Nem tudja senki. Az ország ma azt firtatja, lesz-e egyáltalán holnap.

A kurvára gazdag eszperantó

A 18. század óta az emberiség alapkérdése a racionalitás ereje a világban. Van ennek a kérdésnek egy olyan eleme, amely azok figyelméből is kiesik, amely iránt azok is érdektelennek mutatkoznak, akik egyébként elkötelezett hívei az emberi társadalmak racionális működésének.

A *kurvának* sok szinonimája van a magyar nyelvben. De mindegyik alatt nőt értünk. Kit sértettek már meg úgy, hogy „*a kurva apád!*”? Aki úgy akar megtanulni magyarul, hogy a nyelv gazdagságát élvezze, annak sok szót kell az agyába vésnie, hogy változatosan tudja kifejezni magát ebben a témakörben, és felismerje olvasmányáiban a *kurva* szinonimáit.

További szavakat kell az agyába vésnie, ha a *kurva* hímnemű párját is meg akarja nevezni. Tudnia kell azt is, hogy a rokonértelmű szavak melyikéhez lehet a férfit jelölő elemet illeszteni. *Hímringyó* van, de *hímkurva* nincs. De a *ringyót* is csak a *hímmel* lehet összetenni. Aki *férfi ringyót* mondana, azt megmosolyognánk, és elkönyvelnénk, hogy ő csak egy tébláboló idegen a magyar nyelvben. Vagy új szavakat tanulhat az idegen: *selyemfiú*, *dzsigoló*. Ha az utóbbit ismeri másik nyelvből, akkor is meg kell jegyeznie, hogy a magyarban is van, de még arról is tudnia kell, hogy ezt a szót a magyar anyanyelvűeknek csak egy része ismeri. Tisztában kell lennie vele, hogy nagyjából milyen közegben számíthat a szó ismeretére. Mert ennek

a közegnek a jellege, mérete nem ugyanolyan a különböző nyelvekben. Arról ne is beszéljünk, hogy ez a szó parkett-táncost is jelenthet, aki nem nyújt szexuális szolgáltatásokat.

A *kurva* szóval két teljesen különböző helyzetben lévő nőt jelölhetünk meg. Azt, aki pénzért nyújt szexuális szolgáltatásokat, és többnyire nem élvezzi a dolgot. De *kurvának* mondják azt is, aki saját örömeire vagy legalábbis nem anyagi okokból fekszik le a szokásosnál gyakrabban, az átlagosnál több partnerrel. Ha a hivatásost egyértelműen meg akarja nevezni az idegen, újabb szavakat kell megtanulnia: *prostituált*, *örömlány* stb. De ettől még a *kurva* jelentésének bizonytalansága nem tűnik el.

A helyzetet bonyolítja a *kurva* szó sokféle alkalmazási lehetősége olyasmire, aminek semmi köze a szexualitáshoz. Lehet vele átkozódni, nyomatékosítani, lehet negatív és pozitív értelemben használni. Amikor Gyurcsány Ferenc arról beszélt hírhedt őszi szónoklatában, hogy a baloldalnak nem kell lehajtania a fejét „*ebben a kurva országban*”, azt politikai ellenfelei úgy interpretálták, hogy a miniszterelnök legyalázta, meggyalázta a saját hazáját és annak népét. Hívei pedig éppen az ország és népe iránti elkötelezettséget, valamiféle vagány kedveskedést hallottak ki abból a *kurvából*.

A *kurvára* alak gyakorta csupán a nagyon szinonimája vagy fokozása. Mint például ennek az írásnak a címében. Ezt a címet, ha csodálkozik

is rajta, mindenki érti, aki a magyar nyelvbe beleszületett, vagy régóta benne él. De mekkora része érti – mennyi tanulás után – azoknak, akik idegen nyelvként tanulják a magyart, mint mi más nyelveket? Melyik nyelvtanár vezeti be tanítványait a magyar *kurva* rejtelmeibe akár egy felsőfokú nyelvtanfolyamon?

Minden etnikus nyelv tele van ilyen *kurvákkal*.

Az idősebbek emlékeznek még Brachfeld Siegfried német anyanyelvű, Berlinben született humoristára, konferansziéra, akinek Magyarországról származott el az apja, akit ide sodort fiatalemberként a kegyetlen történelem, magyarul konferált, már évtizedek óta ebben a nyelvi közegben élt, amikor a nyelvvel kapcsolatos problémáit ezzel a példával érzékeltette: Neki azt mondták, hogy a *húz* és a *von* ugyanazt jelenti. Szinonimák, amelyek gazdagítják a nyelvet. De ha gazdagítják, akkor miért nem mondhat *dugóvonót* és *hegedűhúzót*? Is. Miért nem szabad ebben az esetben szinonimákkal gazdagítani a nyelvet? Ő nem tette, de mi tegyük hozzá, hogy ezt nem lehet azzal magyarázni, hogy a *húzás* mégsem egészen ugyanaz, mint a *vonás*, hiszen a *hegedűvonóval* nem *elvonják* valakinek a nótáját, hanem *elhúzzák*. Ha *elvonják* valakitől a nótáját, az egészen mást jelent, miközben annak is megvan a külön elsajátítandó idiomatikus jelentése, ha *elhúzzák* valakinek a nótáját. Amivel nem éppen a mulatságát szolgálják.

Amor. Ez egy gyök az eszperantóban. Nyilván ismerős. A gyökökből az eszperantóban akkor lesz szó, ha a különböző szófajokat jelző végződést megkapják. A főnév: *o*, a mel-

lécnév: *a*, a határozószó: *e*, a főnévi igenév: *i*. *Amori* = szeretkezni.

Vannak képzők, amelyeket a nyelvtanuló alapfokon gyorsan megtanul, mert nincs belőlük olyan sok. Nincsenek különböző alakjaik, nem változtatják meg soha azt a morfémát, amelyhez kapcsolódnak. Nincs is semmilyen korlátozás, amely a szóképzésben akadályokat állítana a nyelvhasználó elé, mert miért korlátozná bárki is a nyelvhasználó szóalkotási szabadságát, a kreatív nyelvhasználatot?

Az *-ist* képző foglalkozást jelöl, az *-em* hajlamot, hajlandóságot, vágyat, az *-ul* a személyt, akire a gyök jelentése jellemző, az *-in* pedig nőneműt. A *ge-* előképző a különböző neműek együttesét jelenti.

Az *amoristo* (*amor-ist-o*) tehát az a férfi, aki hivatásszerűen szeretkezik. Az *amoristino* (*amor-ist-in-o*) pedig az a nő, aki ugyanezt teszi. Ha a szeretkezéssel pénzt kereső különböző nemű személyeket együtt akarjuk megnevezni, azt mondhatjuk: *geamoristoj* (*ge-amor-ist-o-j*). A *-j* a többes szám jele. Nincs félreértési lehetőség. A szavak jelentése egyértelmű. A *geamoristoj* nem ingyen és élvezetből teszik, amit tesznek, hanem ez a munkájuk.

Az *amoremo* (*amor-em-o*) a szeretkezésre való hajlamosság. Az a férfi, akire ez jellemző, *amoremulo* (*amor-em-ul-o*). Női párja: *amoremulino* (*amor-em-ul-in-o*). *Geamoremuloj* olyan férfiak és nők csoportja, akik a promiszkuitást nem hivatásosként gyakorolják.

A jelentések szétválasztása nem okoz gondot. Meg tudunk egy szóval nevezni olyasmit is, amit a magyar nyelvben (és bizonyára a nyelvek jelentős részében) nem. Nem tudjuk

megnevezni magyarul együtt a női és férfi hivatásokat sem és a nem hivatásokat sem. A magyar (és nyilván sok más) nyelv ennyivel szegényebb az eszperantónál.

Az eszperantóban viszont minden esetben rendelkezésünkre áll a németből vett *ge-* előképző, ha férfiakat és nőket együtt szeretnénk megnevezni bármilyen témakörben. A magyarban ez a szülők estében lehetséges, csak külön szót kell hozzá megtanulni. A eszperantóban nem kell hozzá külön szó: *patro + patrino = gepatroj*. Olyan magyar szó viszont nincs, amellyel a testvéreket úgy tudnánk megnevezni, hogy kiderüljön, különmeműekről van-e szó. Ez az eszperantóban nem probléma: *frato + fratino = gefratoj*. Ha azt olvassuk: *fratinoj*, tudjuk, hogy nővérekről van szó. Ha azt, hogy *gefratoj*, tudjuk, hogy mindkét nem képviselheti magát a testvérek között. A német *Geschwister* ebben a tekintetben bizonytalanságban hagy minket.

És ezt férfiak és nők bármilyen halmazával, bármilyen hivatás, munka, tevékenység gyakorlóival meg lehet tenni. (Például: szerzetes, apáca, szerzetesek-apácák: *monaĥo, monaĥino, gemonaĥoj*.) Etnikus nyelvekben néhány esetben van erre lehetőség, más esetekben nincs. De hol az a nyelv, amelyben ezt bármilyen közös vonás alapján képzett csoporttal meg lehet tenni, ráadásul külön lexikai elemek elsajátítása nélkül? Ne zárjuk ki a lehetőséget, hogy a több ezer etnikus nyelv között van ilyen, hiszen túlnyomó többségüket a legtudósabb nyelvészek sem ismerik, de a nemzetközi nyelvi kommunikációban jelentősebb szerepet játszó nyelvek között ilyen biztosan nincs.

Az eszperantóban is megvannak a szeretkezés témakörével kapcsolatos egyéb közismert szavak. A *koit*, a *prostitu* gyökökből is szabadon lehet képezni a fentihez hasonló szóbokrokat. A mindenkié *ĉies* névmásból is megképezték a *ĉiesulino (ĉies-ul-in-o)* szót, a mindenki cafkáját, ami el is terjedt. A macsó világban férfiakra ilyet sohasem mondanak. De az eszperantóban készen áll ez a lehetőség: a *ĉiesulo*-val vagy *geĉiesuloj*-jal meg lehet nevezni mindenki pasiját vagy együtt a pasiját és a macáját, bár ezt még sosem hallottam, mert ez a nyelv sem él a világon kívül, viszont rendelkezésre állnak és a nyelv használói számára egyértelműek ezek a szavak, amelyek a magyarban és vélhetőleg az etnikus nyelvek túlnyomó többségének lexicájában meg sem jelennek történelmi-társadalmi okokból.

Egyik lányom pici korában sokszor és elmélyülten vizsgálta a köldökét. Számára képeztem az *umbiliko*, köldök szóból az *umbilikemo-t (umbilik-em-o)*, ami eszperantóul egyszerű és egyértelmű, de ezt a vonzódást, érdeklődést a köldök iránt miként lehetne magyarul vagy más etnikus nyelvben ilyen egyszerűen, egy szóval kifejezni? Köldökölhethetnék? Köldöknézhetnék? Furcsa, pontatlan, borzalmas.

Az eszperantó beszélői élvezik a szabadságot, hogy bármelyik gyökből bármelyik képzővel szót alkothatnak. Ezen alkotások jelentős részének persze nem lesz értelme, mert mit jelentene például a *tablino*, asztalnő, de senkinek nem ártanak, és azokkal is abszurd vagy nem abszurd játékokat lehet játszani, nonszensz szövegeket lehet velük költeni.

A nyelvek között az igeidők számát, az időviszonyok kifejezésének árnyaltságát illetően jó nagy különbségek vannak. A nyelvtanulók sokáig szoktak ezekkel szenvedni, és jó eséllyel el lehet szűrni ezeket nyelvvizsgákon és a nyelv használata közben. A magyar nyelv ebben a tekintetben ugyancsak elszegényedett, viszont az elveszett igeidőket mégiscsak meg kell tanulnia annak, akár magyar, akár nem, aki régebbi szövegeket akar jól érteni. Az eszperantóban minden elképzelhető időbeli viszonyt, bármihez viszonyított elő- és utóidejűséget ki lehet fejezni egyértelműen és gond nélkül a múlt, jelen és jövő idejű igék és aktív-paszszív melléknévi igenevek segítségével. Sőt a feltételes móddal is lehet ezeket kombinálni. Mindehhez összesen hét jelet kell ismerni, amelyek nélkül egyébként sem lehet eszperantóul beszélni alapfokon sem.

Egy etnikus nyelv gazdagsága abból fakad, ami a tervezett nyelvből hiányzik. A tervezett nyelv gazdagságának a forrása pedig éppen ez a hiány.

Abban a nagyon sűrű és a generációk végtelen sorában alakuló kommunikációs közegben, amelyben az etnikus nyelvek a maguk bonyolult történetét élik, idiómák, szokások, lazább vagy kötöttebb, szűkebb vagy tágabb körben érvényes normák beláthatatlan tömege alakul ki; a nyelv elemeihez különböző képzetek, hangulatok, stilisztikai értékek, asszociációk, kollektív élmények, műveltségi elemek kötődnek. Ezt a gazdagságot kapjuk az anyanyelvünkötől vagy attól, amelynek közegében életünk jelentős részében benne élünk.

A tervezett nyelv mindettől mentes. Egyszermind mindettől szabad. Semmilyen korlát, szokás, konvenció nem szab határt a nyelv kreatív, egyéni használatának, a nyelvi elemek kombinálásának, a kombinációkban rejlő végtelen lehetőségek kihasználásának. A tervezett nyelv gazdagságának ez a forrása.

Az etnikus nyelv gazdagságából csekély mértékben részesülhet az, aki annak sűrű közegén kívül él. Rengeteg idő és pénz befektetésével, gátlások, pszichikai korlátok legyőzésével, tudásunk, nyelvi gyakorlatunk fenntartásához folyamatosan szükséges idő és pénz újabb ráfordításával hozzájuthatunk egy nyelv felszínéhez, töredékéhez, amellyel jó esetben az egzisztenciánkhoz kapcsolódó kommunikációs igényeinket ki tudjuk elégíteni, és életünk bizonyos rétegeiben, munkánkhoz, utazásainkhoz kapcsolódó helyzetekben otthonosan érezhetjük magunkat. Azzal áztatjuk magunkat, hogy tudunk egy vagy több idegen nyelvet, és igyekszünk nem észrevenni azt a szellemi öncsonkítást, amit önmagunkon elkövetünk, amikor idegen nyelven fejezzük ki magunkat, próbáljuk kifejtetni és megvédeni nézeteinket, helytállni vitákban, pláne anyanyelvi partnerekkel szemben.

Dósai István, a Hungarofilm egykori legendás igazgatója mondta: magyarul és franciául azt mondom, amit akarok, a többi nyelven azt mondom, amit tudok. Dósai elég eredményesen és elegánsan tárgyalt jó néhány nyelven ahhoz, hogy őszinte lehessen magához. És volt annyi szerencséje az életben, hogy az anyanyelvén kívül legalább egy másik nyelv közegében benne tudott élni.

„Beszélek angolul” – ennek az állításnak van értelme, és nagyon sok emberre igaz. „Megtanultam angolul” – ennek az állításnak nincs értelme, és senkire sem igaz. Egy etnikus nyelv a maga egészében beláthatatlan, átfoghatatlan, nem fér bele senki fejébe, azokéba sem, akiknek az anyanyelve. Henry Higgins, a fenomenális nyelvészprofesszor G. B. Shaw *Pygmalion*­jában azért jegyezteti folyamatosan London utcáin, amit hall, mert számára is új nyelvi jelenségekről értesül napra nap, és a tudása sohasem fogja elérni anyanyelvének határait. Viszont az a kiskölyök is beszél angolul, aki a tengerparton rohangál a nyaralók között a hűtőtáskájával, és kiabál, hogy *Ice cream, ice, very good, very nice!* Lehet, hogy ezen kívül csak a jégkrémek árát tudja megmondani angolul, de ez is működő és egzisztenciális szempontból releváns nyelvtudás, hiszen pénzt lehet vele keresni. (Nem kitalált példa. Tengerparti emlék.)

A tervezett nyelv, melyek közül egyedül az eszperantó maradt fenn tartósan, sokkal kisebb befektetéssel, sokkal nagyobb mértékben birtokolható. Ezt Ferdinand de Saussure terminológiájával lehet a legegyszerűbben magyarázni. Az ő nevéhez fűződik a nyelv (*langue*) és a beszéd (*parole*) szintjének elválasztása.

Elsődleges a beszéd, a jelenség. Emberek tömegének a beszédéből annak kutatói kiszűrrik a szabályokat, konvenciókat, közös jellemzőket, ezek alapján elkülönítik egymástól a különböző nyelveket beszélők csoportjait, megállapítják egy nyelv határait (amelyek sok esetben

egyáltalán nem egyértelműek), és leírják a nyelvet. A beszéd az elsődleges, a nyelv a másodlagos történelmi képződmény.

A tervezett nyelv esetében ez pont fordítva van. Először van a nyelv, amelyet Zamenhof megtervezett, és annak szabályait, eredeti szókészletét (pontosabban morfémakészletét) 1887. július 14-én egy kiadványban közreadta Doktoro Esperanto fedőnévvel. Ezen a nyelven kezdték el termelni a beszédet írásban és szóban a nyelv első használói. És azóta beszélnek eszperantóul milliók immáron 137 éve.

A nyelv gyakorlatában kialakulnak különböző szokások, de ezek soha senkit nem fognak korlátozni, mert az eszperantó lényege az, hogy mindent szabad, ami az eredetileg lefektetett szabályoknak megfelel, további megkötések nem lehetségesek.

Az eszperantó közege a világban szétszóródott diaszpórák hálózata. Ez egészen más természetű közeg, mint az etnikus nyelveké. Egyáltalán nem olyan sűrű, nem olyan intenzív kommunikáció folyik benne, mint az etnikus nyelveken. Nem is alakulhat ki benne a nyelvhasználatnak az a bonyolult szokásrendje, normavilága, ami az etnikus nyelveket jellemzi. De ha kialakulhatna, az sem változtatna azon, hogy a nyelv elsődleges a beszéddel szemben, és bárhogy alakul a beszéd, a nyelv szabad használatát nem korlátozza.

Ez az igazi különbség a tervezett és az etnikus nyelvek között, nem pedig az, hogy az egyik természetes, a másik pedig mesterséges, hiszen természetes nyelven a madarak csicse­regnek. Minden nyelv mesterséges, az ember által alkotott mesterséges

világ része. Ha az asztal egy mesterséges tárgy, akkor miként lehetne a megjelölésére szolgáló hangsor más, mint mesterséges? És akkor az elvont fogalmakról még nem is beszélünk. A cápa nem tudja, hogy ő hal, a delfin sem, hogy ő emlős, mert a hal és az emlős nem a természet része, hanem élőlényeknek az ember által mesterségesen képzett kategóriája.

Az etnikus nyelv spontán, közösségi, történeti alkotás, a tervezett nyelvek pedig individuális, személy(ek) hez és időponthoz kötött alkotások, de ettől még valamennyi mesterséges.

A funkcionális differenciálódás az emberi történelem sajátossága. A munkamegosztás is, az eszközhasználat is folyamatosan differenciálódik. Az etnikumok közötti kommunikáció óriási mértékben kiszélesedett és hatalmas ütemben szélesedik tovább. Rég széttörte azokat a kereteket, amelyekben a különböző anyanyelvű emberek kommunikációja a saját nyelvvel rendelkező egyházi személyek, az őáltaluk nevelt tudósok, a nevelő alkalmazottak segítségével több nyelven felnevelt legfelső rétegek és az egymás mellett élő, egymással keveredő népcsoportok ügye volt. Ma már nem az. Ami egykor működött, ma már nem működhet.

A nyelvi kommunikációban pedig egyre több a tervezett elem.

Maga az írás is ilyen. Az írásrendszerek jelentős részéről tudjuk, hogy kik, illetve milyen intézmények vettek részt azok tervezésében, egységesítésében. Cirillt és Metódot még szentté is avatták. Több nyelv irodalmi formája tervezett, az ivrit is az óhéber tervezett, modern for-

mája. A nyelvújítás után részben a magyar nyelv is tervezett lett. Él benne tízezer szó, amelyet meghatározott személyek meghatározott időben alkottak. Ezeket a szavakat nem érezzük idegenebbnek, „mesterségesebbnek”, mint a többit. Az emberek túlnyomó többsége nem is tudja, hogy melyek a nyelvújításból eredő szavak. Nem a kórház szót vélik furcsának és idegennek, hanem az ispotályt.

Ahol a kommunikáció nemzetközi egységessége létfontosságú, ott ez az egység tervezett formában létre is jött. Ha nem lennének nemzetközileg egységes piktogramok a közlekedésben, abba már nagyon sokan behaltak volna.

Csupán ezeknek a tervezett elemeknek a csúcsa, a jelenkori interetnikus nyelvi kommunikáció *sajátosságainak megfelelő* nyelv nem jött létre, illetve nem tölti be a szerepét. Ennek okával *szinte* senki nem foglalkozik komolyan, és *szinte* mindenki úgy tesz, mintha egy etnikus nyelv megfelelhetne az interetnikus nyelvi kommunikáció *sajátosságainak*. Mintha ezek a sajátosságok nem rombolnák azt az etnikus nyelvet, amely ebbe a szerepbe kerül. Mintha nem lennének az angol nyelv ellenségei mi, százmilliók, akik mélyen a lehetőségei alatt, mélyen az iskolázott anyanyelvi beszélők szintje alatt használjuk az angolt. Mintha éppen ez lenne az a pont, ahol az eszközök differenciálódásának a tendenciája nem lenne érvényes. (Azért beszélünk interetnikus kommunikációról nemzetközi helyett, mert a nemzet fogalma nyelvi szempontból nem egyértelmű. Az amerikai nemzetnek például nem részei az angolok, írek, ausztrálok, viszont részei

a más, például spanyol anyanyelvű amerikaiak.)

A rendszerváltás idején, az 1989/90-es tanévben még több mint kétezen tanulták az eszperantót a magyarországi közoktatásban. 1192 diák általános iskolában, 667-en középiskolában, 177-en a felsőoktatásban. Az ezredfordulóra szinte teljesen kiveszett az eszperantó a magyar közoktatásból.

Dr. Szerdahelyi István harcolta ki 1963-ban, hogy az eszperantót felvegyék az iskolában tanítható nyelvek közé. 1966-ban ő alapította az eszperantó szakot az ELTE-n, ahol évtizedeken át képezték az eszperantó tanárokat és filológusokat. Ma már a szak sem létezik.

Amíg létezett, remek hely volt, amelyet Szerdahelyi professzor karizmatikus személyisége határozott meg korai haláláig.

Fölöttébb színes egyéniség volt. Nála jobban kevesen tudták, mi a különbség nyelvek eltérő minőségű használata között. Eleve két anyanyelvi szinten beszélt nyelvet hozott magával Erdélyből. Volt hivatásos katonatiszti, jogi és orosz szakos bölcsész diplomája. Használt egy csomó nyelvet. Tanított kicsiket és nagyokat, évtizedekig használták az iskolákban az ő orosz nyelvkönyveit. Zseniális pedagógus volt. A kisbéri gimnázium igazgatójaként keveredett bele az '56-os forradalomba, amiért másfél évet ült. Az interlingvisztika és az eszperantológia diszciplinájának meghatározó tudósa volt. Briliáns előadó és az eszperantó szakos diákok tyúkapója, ha képezhetek magyarul ilyen nemi szempontból ellentmondásos összetett szót. Aligha volt az egyetemen még egy szak, amelynek

a diákjait oly mértékben bevonták a szak jegyzeteinek, szöveggyűjteményeinek, egyéb kiadványainak elkészítésébe, mint minket, eszperantó szakosokat. Ehhez persze nemcsak Szerdahelyi tanár úr kellett, hanem olyan nyelv is, amelynek egy-két év alatt a mélyére lehet jutni.

Szerdahelyi Istvánt 63 éves korában elvitte a szíve. Idén lenne százéves. Ebből az alkalomból jelent meg egy kis válogatás az írásaiból Lengyelországban. (István Szerdahelyi: *Elektitaj artikoloj*, szerk. Iłona Koutny, Uniwersytet im. Adama Miczkiewicza, Poznań, 2024, 188 o.)

Szerdahelyi vezette az első nagyszabású, öt országra kiterjedő pedagógiai kísérletet a hetvenes években, amely annak mérésére irányult, hogy miként viszonyul egymáshoz az eszperantó és más nyelvek tanulásának eredményessége az általános iskolai osztályokban. A kontrollcsoportokban négy különböző etnikus nyelvet tanítottak. A kísérlet módszertanával nem terhelem az olvasót. A végső eredményt a következő koeficiens-sor mutatja: angol: 26,0, német: 21,3, olasz: 25,7, orosz: 23,9, eszperantó: 42,2. Az eszperantó tanulásának kiemelkedő eredményessége nem meglepő. A nyelvvel ellenszenvezők sem szokták kétségbe vonni, hogy az eszperantóval sokkal rövidebb idő alatt, sokkal messzebb lehet eljutni, ezért igyekeztek olyan sokan eszperantóval gyorsan, olcsó nyelvvizsgálóhoz jutni, amikor ez még a diploma megszerzésének feltétele volt. Azok is tudták, hogy ez lehetséges, akiknek semmilyen pozitív irányultságuk nem volt a nyelvhez, csak a nyelvvizsga kellett nekik.

Az említett kísérlet nem jutott el odáig, hogy azt is mérjék, meny-

nyiben növeli az eszperantó tanulása a következő idegen nyelv(ek) tanulásának eredményességét. A Padernborni Kibernetikai Kutatóintézet kísérletei mutatták ki később, hogy jelentősen. Jelentősebben, mint az ugyanannyi ideig tanult egyéb nyelvek. Ezt nevezik az eszperantó propedeutikus értékének.

Szerdahelyi István az általa vezetett kísérlet kapcsán írt az eszperantó pedagógiai értékéről az *Elektitaj artikoloj*ba is bekerült tanulmányában. Ebben az alábbiakat fejtegeti:

Az egyik tényező, ami az etnikus nyelvek kapcsán nem szokott szóba kerülni, mert magától értetődik, a tartalom, amit a tanuló a nyelvvel együtt befogad. Ez etnikus nyelvek esetén a nyelvhez kötődő ország(ok) földrajza, történelme, néprajza, kultúrája, szokásai. Az angol és a francia nyelv tanításának metodológiai szakirodalma szerint ezek a nyelvek átfogják a világot, ezért nem etnikai, nemzeti kultúrát, hanem világgultúrát reprezentálnak. Azonban a nyelvkönyvek nem ezt tükrözik, hanem tudatosan vagy önkéntelenül az anyanyelvi beszélők világának ismereteit hordozzák. Az eszperantó viszont egyik etnikus nyelv közegehez sem kötődik, tehát a bolygó legkülönbözőbb világaihoz kötődhet. Minél szélesebb körben tanulnak egy nyelvet, annál nagyobb mértékben dominál az ahhoz kötődő kultúra, múlt, jelen, szokásrendszer a világban. Ami persze súlyos egyenlőtlenségi tényező. A domináns országok, birodalmak nyelvét tanulják legtöbbször, és a nyelvtanulás ezt a dominanciát folyamatosan erősíti.

A nyelvtanulás (legalább) kétpólusú rendszer. Az egyik pólus az anyanyelv, a másik a célnyelv. Minél tá-

volabb áll egymástól a kettő, annál nehezebb a célnyelv tanulása, noha az egymáshoz közeli nyelvek közötti interferencia is okozhat problémákat. Ez is egyenlőtlenségi tényező a különböző anyanyelvekbe beleszületett emberek között. Ez az egyenlőtlenség, ha kisebb mértékben is, de az eszperantóval kapcsolatban is fennáll, mivel annak nyelvtani rendszere és lexikája közelebb áll az újlatin, a germán és a szláv nyelvekéhez, mint a többihez. Például előjárók vannak benne és nem névutók, mint a magyarban. Viszont van tárgyrag (-n), ami a francia, angol, olasz és más nyelvek tanulóinak okoz nehézséget. Egy francia, aki csak angolt tanult, egy angol, aki csak franciát tanult, az eszperantóban találkozik a tárgyraggal először. A tárgyrag elhagyása az ilyen nyelvekből érkező eszperantisták tipikus hibája.

Mivel a legkurrensebb nyelvek, az angol, a francia, a német, a spanyol, az olasz az újlatin és a germán nyelvcsaládhoz tartoznak, a fentiek azt is jelentik, hogy az eszperantó propedeutikus értéke nagyobb egy magyar, mint az újlatin vagy germán nyelvbe beleszületett gyerek számára. Utóbbiaknak nem kell az előjárókkal megbarátkozniuk, mert ismerik őket, amióta megtanultak beszélni. A magyar gyerek viszont a legegyszerűbb, legkönnyebb formájában ismerkedhet meg velük, és ez megfelel a legfontosabb didaktikai törvénynek: az egyszerűbbtől haladni a bonyolultabb felé. És ez áll az eszperantó és egyéb nyelvek tanításának viszonyára sokféle tekintetben. A magyar gyerek az eszperantó tanulásán keresztül a legegyszerűbb helyesírással és legegyszerűbb jelentéssel ismeri

meg azokat a szavakat, amelyeket Zamenhof azokból a nyelvekből kölcsönzött, amelyeket az a gyerek a legnagyobb valószínűséggel tanulna az eszperantó után. Míg egy francia gyereknek legfeljebb a *kolbaso* és a *husaro* lenne ismerős, ha véletlenül magyarul tanulna.

Utolsóként említi Szerdahelyi az eszperantó pszichikai értékét. Az idegen nyelven való megszólalást nagyon sokak számára pszichikai gát, gátlás, a kudarcától, a megségyenüléstől, nevetségessé válástól való félelem nehezíti. Eszperantóul sokkal könnyebb megszólalni, mert kivételek, szabálytalanságok, az etnikus nyelveket jellemző szokásjogok híján sokkal kisebb a hibázás veszélye, és a hibázó idegent megvető vagy megmosolygó anyanyelvi beszélők sincsenek. Ellenben van olyan jóindulatú közösség, amelyben minden eszperantóul megszólaló jövevénynek örülnek. Ha pedig a pszichikai gát egy idegen nyelven átszakad, akkor a további nyelvekben sokkal könnyebb lesz azt már átszakítani, mert megvan a sikeres idegen nyelvi kommunikáció élménye és tapasztalata.

Szerdahelyi leszögezi, hogy egyetlen tényező van, amiben az eszperantó a tanítás szempontjából elmarad a többi nyelv mögött: a motiváció. „Ha megkérdezzük, miért tanuljunk eszperantóul, akkor nincs eléggé motiváló válaszuk. Senki nem tanul nyelvet csupán azért, mert az könnyű. Az ember gyakorlatias lény, az utópisztikus jelszavak nem hatnak rá. Nem segít, ha azt mondjuk, hogy majd ezer év múlva biztosan minden ember beszél eszperantóul.” Ezt a problémát az eszperantisták általában elhanyagolják.

„Építik a maguk kis, olykor operett-szerű eszperantista belvilágukat, és abban játsszák a kis játékaikat. Van hozzá mindenük: zászló, himnusz, akadémia, de kívül maradnak a valóságos világon. Mintha műholdon repkednének a világ körül, és nem szállnak le rá.”

Szerdahelyi professzor mindent megtett, hogy az eszperantó gyakorlati alkalmazhatóságát kiterjessze, hogy az eszperantót leszállítsa a földre. A korábbiakhoz képest sok mindent elért, de ezek az eredmények javarészt elsorvadtak. Noha joggal szúrta bele a mozgalmár eszperantisták operettes világába, azért nem volt egészen igazságos. Mert a földre való leszálláshoz fogadó állomás is szükségeltetik.

Miként működhet egy olyan projekt, amelyet az elhalás veszélye nem fenyeget, de amelynek a célbaérésre sincs esélye. A 137 éves eszperantó ilyen projekt.

A világ nyelveinek túlnyomó többségét pár ezer, tízezer, legfeljebb egy-két százezer ember beszéli. Ezekkel a nyelvekkel nem lehet egzisztenciát fenntartani, ügyeket intézni, képzettséget szerezni, kvalifikáltabb munkát végezni egy országban sem. Ezek a nyelvek az előrejelzések szerint még ebben a században jó eséllyel el fognak tűnni. Az Indiában, Indonéziában beszélt több ezer apró nyelvből sok nem marad. A kisebb finnugor nyelvekből, az indián nyelvekből sem.

Az eszperantó nem ilyen. Más nagyságrend, más helyzet. Mindenkinek van Eszperantián kívüli élete, nyelve, egzisztenciája. Eszperantiában olcsó belépőjeggyel nagyon kellemesen lehet élni, mo-

zogni a világban, utazni, szórakozni, gazdag, sokrétű nemzetközi kapcsolati hálóban létezni. Ez volt az én ifjúságom éltető közege, amikor történelmi okokból marginális helyzetben voltam a hazámban.

Ebben a közegben sokak számára idegen és terhes az a morális kötelezettség, hogy a „végső cél” érdekében mozgalmárnak, aktivistának, propagandistának kell lenni, képviselni kell egy olyan jövőképet, amelynek megvalósulására nincs esély. Ez a kötelezettség idegen és terhes lehet azok számára is, akik egyébként meg vannak győződve arról, hogy az interetnikus nyelvi kommunikáció alacsony hatékonyságú, inadekvát eszközökkel, lebutított etnikus nyelveken folyik, és annak adekvát, hatékony eszköze a tervezett nyelv lenne, nyilván az egyetlen, amely életképesnek bizonyult. Amelyről a használói tudják, milyen remekül használható erre a célra, s azt is tudják, mennyire más élmény volt az eszperantót tanulni, mint más idegen nyelveket.

Az embernek a hazai politikai mozgalmároktól is, az eszperantista mozgalmároktól is fölállt a szőr a hátán.

Szerdahelyi István egy 1979-es írásában három koncepciót különböztetett meg az eszperantót használók körében. Az elsőt archaikus, retrográd, szektás koncepciónak nevezte. Ennek hordozói hisznek abban, hogy az eszperantóban létezik valamilyen „belső eszme” (*interna ideo*), amellyel az eszperantó békét teremthet az egymással harcoló nemzetek között. Az eszperantistáknak ezt az eszmét kell hordozniuk, képviselniük, és ennek az eszmének kell meghódítania a világot. Szerda-

helyi nem írja, de Zamenhof is ezt a koncepciót képviselte. Az *interna ideo* az ő eszméje, az azt versben kifejtő „eszperantó himnusz” az ő költeménye.

A második koncepció szerint az eszperantó nem a nagyvilágé, hanem azoké, akik használják. Arra kell törekedni, hogy az élet Eszperantiában minél tartalmasabb, élvezetesebb legyen, minél többen minél gazdagabb életet éljenek benne. A cikk megjelenése után egy évvel ez a koncepció öltött testet egy manifesztum formájában, amelyet a finnországi Raumában, az Ifjúsági Eszperantó Kongresszuson adtak ki. Ennek az volt a lényege, hogy az „őscéloktól” el kell szakadni. Az eszperantót úgy élvezzük, ahogy van, ne tekintsük az angolt az ellenségünknek, ne hadakozzunk vele, a világ csinál, amit csinál, mi pedig a mozgalmi kötelezettségektől megszabadulva éljük a magunk kulturális és társasági életét Eszperantiában, s törekedjünk arra, hogy az egyre vonzóbb legyen egyre többek számára.

A harmadik koncepció, amellyel Szerdahelyi azonosult, az volt, hogy Eszperantia belső élete, annak minősége persze fontos, hiszen a nyelv a folyamatos és sokrétű használatban élhet csak, az *interna ideo* misztikájából ki kell nőni, de mégiscsak az az elsődleges szempont, hogy az eszperantónak az emberi társadalom egyik súlyos problémáját kellene orvosolnia, erre szolgál, ez a létjoga. Arra kell törekedni, hogy minél több formában, minél több helyen intézményesüljön a világban, minél több szerepet kapjon az interetnikus nyelvi kommunikációban, hogy azután lépésről lépésre átvegye abban a vezető szerepet.

A legjellemzőbb attitűd az eszperantóval kapcsolatban az, hogy az interetnikus nyelvi kommunikáció kérdésére megszületett a végleges, a megváltoztathatatlan válasz, tehát ezzel a dologgal nem kell foglalkozni. Az eszperantisták ezzel foglalkoznak, tehát velük sem kell foglalkozni. Végérvényesen vereséget szenvedtek, a nyelvük alkalmatlannak bizonyult arra, amire szánták.

Ebből a nézetből két dolog hiányzik: az érték és a tudás.

Tudás az eszperantóról és annak minőségéről. Senki nem tud példát mondani arra, hogy az eszperantó ne lett volna alkalmas bármire, amire megpróbálták használni, bármire, ami az interetnikus nyelvi kommunikációban szükséges. Az az előítélet, amely a nyelvben találja az eszperantó esélytelenségének az okát, funkcionális. Az a funkciója, hogy az okot ne keressék máshol, és ne kelljen érték alapon viszonyulni ahhoz a másban rejlő okhoz.

Pedig ezt az okot nem is nagyon kell keresni, mert igazán szembetűnő. Az interetnikus nyelvi kommunikációt mindig a hatalmi viszonyok határozták meg, és annak soha semmi köze nem volt az erre használt nyelvek sajátosságaihoz. A keresztény egyház nyelve nem a Biblia nyelveinek valamelyike volt, nem az a nyelv, amelyen Jézus beszélt, hanem az, amelyen a keresztre feszítői beszéltek. Mivel az volt annak a birodalomnak a nyelve, amelyben a kereszténység államvallássá lett. Ez a nyelv uralkodott a világnak azon a területén, amelyen a katolikus egyház meghatározó hatalmi szerepére alapuló rendszer kialakult és működött.

Az új kor világnyelvei a gyarmatbirodalmak alapítóinak nyelvei, Na-

poleon nyelve, a jelenkor nagyhatalmainak nyelvei. Az angol, a francia, a spanyol, részben és időlegesen az orosz.

Lehet azt mondani, hogy ez szükségszerűen és változtathatatlanul van így, és a belátható jövőben nem is lesz másképp. De azért ehhez a dologhoz mégiscsak viszonyulni kellene értékek szerint.

Ha az esélyegyenlőség érték, akkor ez nincs jól úgy, ahogy van. És számba kellene venni, hogy mennyire nincs jól. Milyen mértékben egyenlőtlenek az esélyek és a terhek! Mennyi pénzbe, időbe, energiába, szellemi kapacitásba kerül az, hogy részlegesen, rosszabb minőségben sajátítsunk el egy nyelvet, amelyet a szerencsésebb helyre születettek ingyen, autentikus beszélőként a bölcsőben megkapnak! Mennyi pénzébe kerül ez az iskolákat fenntartó szegényebb országoknak, mennyi különórákra, tanfolyamokra, nyelvtanulási célú utazásokra költött pénzébe a szegényebb országok szegényebb polgárainak! Mennyi olcsó munkaerőt, olcsó agyimportot jelent ez azoknak az országoknak, amelyekbe el kell menni dolgozni, tanulni, ott ragadni azoknak, akiknek szükségük van a nyelvi közegre, hogy a pályájukon versenyképesek legyenek! Mennyi bevételi lehetőséget, munkalehetőséget jelent ez az állapot az anyanyelvüket tanítóknak, a tananyagot készítőknak, forgalmazóknak! Milyen szellemi, kulturális, tömegkulturális hatáslehetőséget és üzleti lehetőséget jelent azoknak, akik a tömegek által tanult, kurrens anyanyelvükön írnak, filmeznek, játszanak, értekeznek. Mekkora esélyegyenlőtlenséget jelent nálunk és szerte a világban az,

hogy egy költséges nyelv magasabb szintű ismeretéhez kötődnek az egzisztenciális lehetőségek, amihez a rosszabb helyzetben lévők nem jutnak hozzá.

Van ennek szubjektív vonatkozása is. Az ember vonzódik ahhoz, amibe sokat fektet be mindenféle formában, és amiben eredményeket ér el (ha éppen el nem veszti a befektetéseit, mint az a rengeteg ember, aki félbehagyja vagy veszni hagyja nyelvi tanulmányait). Így érvényesül ama nyelv világának a vonzása, amelyet tanulunk. Arról tudunk többet, oda utazunk nagyobb valószínűséggel, annak beszélőit ismerjük meg nagyobb eséllyel stb. A nyelvbe idegenként bekapcsolódók tömegein keresztül annak a nyelvnek a világa értékesebbnek tűnik a többinél. Ha a finn lenne világnyelv, a finn világa tűnne annak.

Az esélyegyenlőtlenség számos formáját tartják nyilván az esélyegyenlőség értékének képviselői. Olyanokat is, sőt elsősorban olyanokat, amelyeket a belátható jövőben nyilvánvalóan nem lehet felszámolni. De a problémaként való nyilvántartásukat, frissen tartásukat mégis fontosnak tartják. Meg azt is, hogy mégis történjen ezekkel valami. A harmadik világ egész problémahalmaza ilyen.

A másik érték a racionalitás. Az irracionalitás kiirthatatlan a világból, de a racionalitás értékének hordozói mégis fontosnak tartják, hogy feltárják és nyilvántartsák azt, ami a világban irracionális, és tegyenek valamit az irracionalitás mértékének csökkentéséért. Senki nem képzelet, hogy a szélsőségesen irracionális fogyasztási szokásokat, az élelem ha-

talmas mértékű pazarlásának és az alultápláltságnak az együttes jelenlétét a világban a belátható jövőben meg lehet szüntetni. De ettől még nem adják fel a racionalitás szempontját. A különböző anyanyelvű emberek kommunikációja ügyében azonban feladják.

Ez azért is lehet így, mert akik a helyzet alapvető megváltoztatására nem látnak esélyt, semmire sem látnak esélyt. Csak azt látják, hogy az angol nélkül nem megyünk semmire, angolul kell tanulni, és kész.

Ezt jól is látják. Nagyon fontos, hogy minél többen, minél jobban használják az angolt, csak ezzel nincs „kész”. Az angol ellen valóban nem lehet és nem is kell tenni semmit, de ez nem jelenti azt, hogy egyáltalán semmit nem lehet tenni. Holott lehet.

Egy példa: Egy általános iskolában, ahová többnyire iskolázottabb, ambiciózusabb szülők gyerekei járnak, ma így mennek a dolgok: A gyerekeket első osztálytól elkezdik angolul tanítani. Tudják, hogy ennek sok értelme nincs, de teszik, mert ha nem teszik, akkor a szülő oda viszik a gyereket, ahol teszik. Az első-második osztály angolja a továbbiakban nem számít semmit. Aki negyedikben kezd, nyolcadikra ugyanott tart. A németoktatást alig lehet fenntartani, ha egyáltalán, mert mindenkinek csak az angol kell. Nem számít, hogy mellettünk van egy hatalmas német nyelvtenger azokkal az országokkal, amelyek egyetemei, munkahelyei a legkönnyebben elérhetőek.

A jobbnak látszó gyerekeket az első évek után tagozatos csoportokba viszik, a többiek a „sima” csoportba járnak. Hetente két órában

tanítják őket, amivel nem mennek semmire. Akiknek többet tudnak segíteni otthon, akiknek magántanárt fizetnek, akiknek jobb érzékük van a nyelvekhez, többet kapnak, akiknek pedig több segítségre, több órára lenne szükségük, kevesebbet kapnak. Akinek van, annak adatik... A „sima” csoportba járók sorsa eldőlt.

A tagozatosok nyolcadik végére alapfokú vizsgáig jutnak el. A középfoktól még messze vannak.

Az iskolák többségében ennél rosszabb a helyzet.

Egy ilyen szerkezetbe bizvást el lehetne helyezni, mondjuk, két év eszperantót az angol előtt. Ki lehetne használni az eszperantó

propedeutikus értékét, amelyről fon-
tebb szó volt. A gyerekek pedig odáig
biztosan eljutnának az angollal az
általános iskola végére, mint most,
de valószínűleg tovább.

Ily módon az eszperantó voltaképp
nem kerülne semmibe. Viszont utat
nyitna egy sajátos értékeket és le-
hetőségeket hordozó nemzetközi világ-
ba, kiszélesítene a kapcsolatrend-
szerüket, gazdagítaná Eszperantiát,
amelynek erősödne a vonzása, és
szilárdabban őrizhetné a tervezett
nyelvet egy távoli kor racionálisabb
világa számára, ha eljön valaha is az
a kor.

Az ellenkezőjében se legyünk biz-
tosak.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Válasz Révész Sándornak

Úgy vélem, nem jól dönt, aki Révész Sándor ismertetéséből¹ akarja megtudni, mi áll a *Miért éppen a zsidók? A zsidó siker és kudarc feltalálása Magyarországon* című könyvben, aminek az a tárgya, mi termelhette a jogi szabályozás (zsidótörvények) előtt a zsidók és nem zsidók közti egyenlőtlenségeket, hogyan uralhatta el a képzeletbeli zsidó a valóságosnak az életét.

Azért válaszolok a kritikára, nehogy valaki azt jegyezze meg, amit abban olvas. Mivel azonban semmi sem unalmasabb, mint amikor a vita olyan mondatokról folyik, amiket az olvasó nem olvasott, és már azok a mondatok is olyasmikről szóltak, amiket nem olvasott, olyan rövid leszek, amilyen csak tudok.

1. Előbb essünk túl néhány apróságon (az első kettő csak a kritika nyomtatott verziójára vonatkozik): a) Arányi Lajos nem rudnói csodadoktor volt, hanem a pesti egyetem tanára. A rudnói csodadoktor csak könyvének témája volt. b) Nem 1975-ben születtem, hanem 1981-ben. c) Révész megemlékezik az Ungváry Krisztiánnal még a daliás 2010-es években folytatott vitámról, amelynek tárgya az volt, hogy az Ungváry és más szerzők által hitelt érdemlőként bemutatott Horthy-kori számítások a zsidók gazdagságáról ésszerűek-e, illetve léteznek-e egyáltalán. Révész szerint az álláspontom a vita

során finomodott. Én nem hinném. Ugyanazt gondolom a tárgyról, amit az első cikkemben írtam erről. Ezért került be a könyvbe erről ugyanaz.

2. A zsidó siker régi magyarázatai közül az egyik a vallási intellektualizmus elmélete. Eszerint a zsidók annak köszönhetik modern kori érvényesülésüket, hogy a vallásuk időtlen idők óta iskolapadba ültette és az Írás fölé görnyesztette őket. Révész Sándor szerint ezt alacsony színvonalon próbálom cáfolni.

Véleménye nem meglepő, mivel nem találta meg a szövegben a tézis cáfolatát, egyben könyvemnek a lényegét. A vallási intellektualizmus elmélete ugyanis azt feltételezi az összes régi magyarázattal együtt, hogy a zsidók boldogulása érdemlővűen történt, vagyis teljesítménykülönbség okozta, a zsidók valamilyen történelmi körülmények miatt jobban produkáltak egyes versengésekben. Én úgy ellenőriztem az összes régi magyarázatot, köztük a vallási intellektualizmust, hogy megfigyeltem, valóban tisztán teljesítménykülönbségen alapult-e az egyenlőtlenség. És azt találtam, hogy nem.

3. A vallási intellektualizmus elméletéről – mint az összes többi régi magyarázatról – igyekeztem megállapítani azt is, mennyire koherens logikailag. Révész valójában az ilyen jellegű ellenvetéseimet kifogásolja.

a) Szerinte a tézist „*elég snassz azzal cáfolni, hogy voltak, akik ennek az elméletnek ellentmondtak*”. Egyetértünk. Ezért nem csináltam

¹ A zsidó: a puhány okostojás. *Mozgó Világ*, 2024/10. 92–103.

ilyesmit. Hanem – mint az összes elmélet esetében – elmeséltem a vallási intellektualizmus tézisének keletkezéstörténetét. És hogy megmutassam, miért nem győzött a teória a 19. századi Európában, többek közt azt is előadtam: egyes felvilágosult gondolkodók éppen amellettkardoskodtak, hogy a zsidó vallás a népbútításban szerzett múlhatatlan érdemeket.

b) „*Még kínosabbnak*” tartja azt az ellenvetésemet, hogy az a holokausz után megjelent antropológia mű (*Life Is With People*), amellyel később a kelet-európai zsidó kiváros, a steti intellektualista kultúráját szokványosan illusztrálták, még a századforduló környékén Amerikába érkezett zsidó bevándorlók beszámolóin alapult. Szerinte ugyanis a második világháborús években és azután érkezettek is lehettek az interjúalanyok közt.

Egyrészt lehettek, de nem említették a kutatók, hogy őket preferálták volna, így csak abból indulhatunk ki, milyen volt az USA zsidóságának összetétele a háború után. És a helyzet az, hogy csak kismértékben voltak köztük új bevándorlók, azok között pedig elhanyagolható számban kelet-európaiak (lásd az *American Jewish Year Book* sorozat adatait). Másrészt, valójában nem az volt az ellenérvem lényege, hogy az interjúalanyok valószínűsíthetően elég régen jöttek Amerikába, hanem az, hogy abban a háború utáni Egyesült Államokban éltek, ahol a zsidók feltűnően sikeresek voltak. Az emlékezet ugyanis már csak olyan, hogy nem arra emlékszünk, ami tényleg történt velünk, hanem arra, ami a múltunkból a jelenünkben értelmet nyer, „*állandóan új-*

ratermelődik a múlt [...] a jelen érdekeinek megfelelően” (Frederic Bartlett). Lehetséges tehát, hogy a kikérdezettek azért emlékeztek úgy, hogy annak idején a stetiben minden az ész körül forgott, mert ez tette számukra értelmezhetővé a későbbi helyzetüket az amerikai társadalomban. A könyvmoly steti tehát, meglehet, igazából nem kelet-európai, hanem amerikai jeleniség, amely Woody Allen New York-jából táplálkozik.²

c) A recenzens „*erőltetettnek*” tartja azt az érveimet, hogy ha a vallási intellektualizmus csinálta volna a zsidó előnyöket, akkor a vallásosabb zsidóknak kellett volna sikeresebbnek lenniük, de épp a kevésbé vallásosoknak futott jobban a szekerük. Ezt Révész azzal véli cáfolni, hogy bevezet egy segédelméletet: lehet, hogy a vallásuktól elhidegült zsidókba belenevelték a tanulékonyaságukat vallásos őseik. A segédelmélet azonban nem segít: ha a vallásuktól eltávolodott zsidók örökölték az intellektualizmust felmenőiktől, az csak azt lenne képes megmagyarázni, hogy ők éppoly sikeresek voltak, mint a hitüket őrzők, csakhogy ők sikeresebbek voltak.

4. Épp ezért egy következő régimódi magyarázat – Thorstein Veblen hűtlenségi elmélete – arra gyanakszik, hogy a zsidók nem a vallásukkal, hanem a vallásuk elhagyásával, egészen pontosan a sehová sem tartozásukból adódó eredetiségükkel csinálták meg a szerencsésüket. Ebben a teóriában is találtam akadé-

² Olyasmit erről egyáltalán nem írtam, amit Révész nekem tulajdonít: az adatközlők „*csak azért emlékeznek úgy, ahogy emlékeznek, hogy a zsidók értékeit az amerikai értékeihez hasonlónak mutassák*”.

koskodnivalót: ha így áll, akkor az idő múlásával, ahogy a zsidók outsidersége lassanként elenyészik, miért nem csökken a zsidók előnye, hanem – legalábbis azon a területen, amelyről Veblen ír – éppen növekszik? Révésznek ez az érve sem nyerte el tetszését, mert ugyebár mi van, ha a zsidók peremlétének megszűnése után azért öröklődtek tovább peremlétük előnyei? Nincs semmi, mert ha ez történt, akkor az idő előrehaladásával a zsidóknak legfeljebb éppolyan sikeresnek kellett volna lenniük, mint korábban voltak, de még sikeresebbek lettek.

5. Révész Sándor szerint én igazságtalanul ötlettáráknak bélyegzem a soktényezős magyarázatokat, vagyis leszólok azoknak a munkáját, akik azzal gondolják megfejtetni a zsidó siker titkát, hogy felsorolják az összes elméletet, amit olvastak, vagy nekik jutott eszükbe, és ezzel be van fejezve. Szerinte ez az „*egyetlen érvényes megközelítési lehetőség*”.

Természetesen ezek ötlettárak, mivel nincsenek ellenőrizve, nem derül ki, melyik felvetés igaz, és mennyire. De nem szóltam le őket: a többtényezős hagyományos magyarázatokról egy rossz szavam nem volt azon kívül, amit az összes érdemelvű teóriáról elmondtam. Ez nem is váratlan, hiszen ezek csupán gyűjteményei a többi elméletnek, semmi több. Sőt, megdicsértem az ilyen kísérleteket, amiért legalább leltárazzák a korábban felmerült magyarázatokat. Mi több, az én vizsgálatom is több tényezőre vezette vissza az egyenlőtlenségeket. Ebben azonban nem látom jelét különleges bölcsességnek. Hogy a dolgoknak hány oka van, azt senki sem tudja előre, hanem csak az, aki utánajár.

6. Révész Sándor fájjalja, hogy Botticini és Eckstein elméletéről „*tudomást sem veszek*”, illetve „*csupán egy helyen utalok*” rá. Valójában négy munkájukat használtam, öt ízben hivatkoztam rájuk, és ebből az egyik jegyzetben (VIII/179.) részletesen leírom a teóriájukat. Máshol nem lett volna helye vagy haszna ennek. Egyrészt ugyanis az ő elméletük a zsidók középkori foglalkozásszerkezetét igyekszik magyarázni, én ellenben az emancipáció és a holokauszt közötti időszak modern egyenlőtlenségeit. Másrészt a magyarázatuk nem más, mint a vallási intellektualizmus elmélete egy érdekes közgazdasági kitérővel megtoldva, amit szembesítenek egy másik régi magyarázattal, a páriakapitalizmus teóriájával. Botticiniék tézise tehát épp ugyanolyan érdemelvű magyarázata a zsidó sikernek, mint a többi régi, és ebből következőleg ennek az érvényességét is megvizsgáltam.

7. Révész úgy érzékeli, hogy könyvem írása közben meggondoltam magam: az elején még kategorikusan állítom, hogy az egyenlőtlenségeket a zsidókról és nem zsidókról folytatott képzelgés által irányított részrehajló ítélkezés termelte. Ám a végére engedékenyebbé válok: megengedem, hogy más hatás is érvényesült.

Szó sincs erről. Egyetlenegyszer sem tettem semmilyen kijelentést arról a könyvem végéig, hogy mi okozta a zsidó előnyöket és hátrányokat. De nem is tehettem, hiszen a 305. oldalig csupán a hipotézisem végiggondolása zajlik, és csak azután kezdem az ellenőrzését. A feltévesemről – értelemszerűen – végig feltételes módban van szó. Úriemberhez méltatlan, hogy Révész an-

nak a mondatnak az elejéről, amit annak alátámasztására idéz, hogy milyen határozott kijelentéseket tettem már a bevezetésben, kihagy néhány szót: „*az a várakozásom, hogy*”.

8. Az empirikus vizsgálatomat iskolai terepen végeztem. Révész Sándor úgy ítéli meg, hogy jól fejtettem meg a zsidók és nem zsidók bizonyítványai közti különbség okait. Mégis feleslegesnek tartja a fáradozásaim, mivel csak fél osztályzatnyi vagy annál is kisebb átlagos különbségeket találtam a szellemi tárgyakban a zsidók javára, testnevelésből pedig a hátrányukra, ami smafu.

De honnan lehet azt tudni, hogy a mért eltérés semmiség? Révésztól nem. Én azt a módszert javaslom, hogy vegyünk összehasonlítást egy olyan egyenlőtlenséget, amit manapság mindenki jelentősnek vél, a cigányok és nem cigányok között. A 'romák osztályzatai' keresőkifejezésre kapott találatok közül csak az elsőt nyitottam meg, Kertesi Gábor és Kézdi Gábor cikkét (*A roma és nem roma fiatalok középiskolai továbbtanulása*). A szerzők azt találták, hogy a nyolcadikos cigányok és nem cigányok év végi tanulmányi átlagai között a 2000-es évek derekán átlagosan fél osztályzatnyi eltérés volt. És ez kisebb különbség, mint a holokauszt előtt fél osztályzatnyi eltérés, ugyanis ma ötfokozatú skálán értékelik a diákokat, hajdan viszont csak négy fokozatún (jeles = 1, elégtelen = 4). Fél osztályzatnyi különbség áll fenn például akkor, ha egy népességnek az egyik fele azt az osztályzatot kapja, amit egy másik populáció átlagosan, a másik fele viszont ennél egy jeggyel rosszabbat.

Mindenesetre én elképzelni sem tudom, hogyan érinthetné egy egyen-

lőtlenség magyarázatának jóságát az, hogy mekkora az egyenlőtlenség nagysága. De a szöveg többszöri elolvasása után ráébredtem, hogy nem is kell elképzelnem, Révész ugyanis nem erről beszél. Ennél sokkal inkább félreérti a könyvet. Azt írja valójában, hogy az iskolai egyenlőtlenségek magyarázása azért nem nagy érdem, mert azok – mint Révész megérzi – túl kicsik, és így „*kérdéses mekkora magyarázó erejük van a zsidó sikerek tekintetében*”. A recenzens tehát abban a hitben él, hogy zsidók és nem zsidók iskolai eredményei közti különbséget azért magyaráztam meg, hogy ebből megtudjam, mi okozta a többi zsidó siker és kudarcot.

Nos, nem az a helyzet, hogy ezeknek a bizonyítványbeli különbségeknek kicsi a magyarázó erejük a többi egyenlőtlenségre nézve, hanem az, amit írok: nincs nekik. Fel sem merült bennem ilyen vad ötlet. A tanulmányi eredmények különbsége nem magyaráz valamit, hanem azt kell magyarázni. Ez maga az egyenlőtlenség, aminek a termelődését meg kívántam érteni.

Mint már a könyv bevezetésben kétszer is az olvasó szájába rágtam, az elméletemet az összes zsidók és nem zsidók közti egyenlőtlenségre dolgoztam ki, de kizárólag a középiskolai tanulmányi eredmények esetében ellenőriztem. Például a munkaerőpiaci különbségek, a jóléti vagy épp az elemi iskolai differenciák esetében nem. Hogy ott mi történt, teljesítménykülönbség vagy elfogult ítékezés okozta az adott egyenlőtlenséget, azt minden egyes esetben külön ki kell számolni. Csak annyit tudunk, hogy minden terepen azon múlt mindenki érvényesülése,

mások hogyan értékelték a teljesítményét, és az elbírálókat vagy befolyásolták az előítéleteik, vagy nem.

Azért kellene mégis komolyan venni az olvasóknak azt, amire eddig rájöttem a zsidó siker és kudarc titka után nyomozva, mert ma összesen ennyit lehet tudni a tárgyról, mást nem.³ Ezt a keveset húsz év alatt sikerült összehoznom. Úgyhogy a még újabb eredményeket minden bizonnyal nem hirtelen és nem tölem kell várni.

9. A recenzens pontatlanul értelmezi a középiskolai vizsgálatom eredményeit. Megpróbálom kínos pontossággal leírni, mire jutottam. A zsidó kudarcról a testnevelésórán azt sikerült megtudni, hogy annak döntő részét a tanárnak a zsidók testi alsóbbrendűségébe vetett alapítalan hite okozta, és csak kicsiny hányadát az, hogy a zsidók valamivel tényleg rosszabbul teljesítettek.

A szellemi teljesítményeket már sokkal nehezebb tárgyilagosan összemérni, mint a testieket. Híresen rosszul áll ebben az emberiség. Nekem is csak egy olyan módszert sikerült kigondolnom, ami a holokauszt előtti évtizedek magyar iskolarendszerében alkalmas a tanulmányi eredmények vizsgálatára. És így annyit tudtam kideríteni, hogy a szellemi tárgyakban a zsidó tanulók sikeréhez számottevően hozzájárult, hogy a tanárok a zsidókat okosabbnak észlelték, mint amilyenek voltak. Hogy pontosan milyen mértékben, azt nem tudni. És azzal szemben, amit Révész ír, az sem ismeretes, vajon volt-e szerepe

³ Mások ugyanis vagy semmilyen empirikus ellenőrzést nem végeztek, vagy ha igen, akkor azzal a téves előfeltevéssel, hogy a zsidó siker feltétlenül érdemelvűen keletkezett.

a hagyományos érdemelvű magyarázatoknak vagy a zsidó értelmesség sztereotípiájának mint önbeteljesítő jóslatnak a zsidó előny termelésében, és ha igen, mekkora.

10. Révész egy ponton váratlanul, de nagy határozottsággal közli, mi okozta a zsidó kudarcot a munkaerőpiac egy apró szegletében, amit a régi magyar statisztika polgári (értsd: nem egyházi és nem katonai) közszolgálatnak nevezett. Mint megtudjuk, azért voltak ezeken a pályákon alulképviseltek a zsidók, mert a dominánsak, a keresztények nem hagyták őket érvényesülni, maguknak akarták az ezekkel a foglalkozásokkal megszerezhető elismeréseket. Azaz önzésből részrehajlók voltak a zsidókkal, folyt a kenyérharc.

Ezzel a sztorival, ami egyébként e kérdésben a szokványos álláspont, annyi baj mindenképpen van, hogy a kijelentő mód indokolatlan: a recenzens nem tudja, hanem tippeli, hogy így volt. Jelen állás szerint fogalmunk sincs arról, mi motiválta az állam azon képviselőinek döntéseit, akik e közszolgák felvételéről, előléptetéséről, kirúgásáról határoztak.⁴ De így is kedves a szívemnek, amit Révész mond, mivel – bár ez a recenzensnek nem tűnt fel – egy pontig épp ugyanezt írom, csak én illedelmesebben, feltevésként fogalmazom meg, hogy azért jártak ezekben a vetélkedésekben pórul a zsidók, mert a domináns fél, a nem zsidók magukat favorizálták.

⁴ Az, hogy a Horthy-korszakban fajvédő egyesületek szervezkedtek az orvosi és a mérnöki szakmában, nem válaszolja meg ezt a kérdést. Az antiszemita kritika egyébként értelemszerűen azokra a pályákra irányult elsősorban, ahol a zsidók erősen felülképviselettek voltak, nem pedig a közszolgálatokra, ahol mindig is kevesen voltak.

Azt viszont Révésszel szemben nem feltételezem, hogy önzőségből csinálták. Az ő elgondolásának ugyanis az a hibája, hogy nem veszi figyelembe: a zsidó sikerek is ugyanabban a társadalomban termelődtek meg, amelyben a zsidó kudarcok. (Talán nem véletlen, hogy a recenzens valamiért a munkaerőpiacnak arról a részéről, ahol a zsidók előnyben voltak, nem kívánt nyilatkozni. Talán azért, mert azokat a versengéseket képtelenség beleerőltetni a magyarázatába.) Vonzó javakra tudniillik nemcsak a közszolgálatokban, hanem a többi pályán is szert lehetett tenni. Ha a domináns keresztényekben az önzés munkált, akkor ezeket a javakat is megkívnálták volna, ám épp azt látjuk, hogy nagyobb eséllyel jutottak a zsidóknak. A zsidó előnyök létezését és ezáltal az egyenlőtlenségek rendszerét sohanapján fogjuk levezetni Révész elméletéből, vagyis abból, hogy a nem zsidók önzők voltak.

De mi van, ha nem az önszeretet dült a nem zsidókban? Mi van, ha valami más, vagy főleg valami más miatt voltak részrehajlók? Mi van, ha a valóságérzékelésük csalta meg őket? Vagyis, ha az torzította el az ítéleteiket, milyennek képzeltek el a zsidókat, és milyennek saját magukat.

A közhiedelem az volt, hogy erő, bátorság, az akarat másokra kényszerítése, hatalomgyakorlás, megbízhatóság, önuralom, fegyelem, erkölcsi tartás dolgában a zsidók rosszul állnak a többiekhez képest. És épp azokban a versengésekben húzták a zsidók a rövidebbet, ahol ezek a vonások a keresettek. A zsidókról azonban nemcsak rosszat gondoltak, hanem superképességet is tulajdonítottak nekik: vág az

eszüik. És épp azokon a pályákon hasítottak, ahol ennek volt keletje.

Elképzelhető tehát, hogy az egyenlőtlenségek rendszere úgy keletkezett, hogy a domináns keresztények ítélőképességét megzavarták a fejükben kavargó sztereotípiák (köztük az önmegvetésük, vagy más képpen fogalmazva a rögeszmés féltékenységük a másik fél állítólag nagyobb értelmi tehetségére): a teljesítményeket nem tárgyilagosan értékelték, hanem a testtel, fegyelmezettséggel asszociált versengésekben alul-, a szellemmel asszociáltakban túlértékelték a zsidók teljesítményét előítéleteiknek engedelmességgel. Az erősebb fél, a nem zsidók tehát egyes terepeken a maguk javára, másokon viszont a gyengébb fél, a zsidók javára voltak elfogultak annak megfelelően, mit fantáziáltak róluk. Ezt a logikailag tisztázott és – remélem – sokkal érdekesebb lehetőséget vizsgálja a *Miért éppen a zsidók?* című könyv.

Viszonzválasz

Először is elnézést kérek a szerzőtől és az olvasótól a Bolgár Dániel által említett tárgyi tévedéseimért. Az Arányi Lajossal kapcsolatosat korábban felismertem, a korrekció sajnos már nem érte el a nyomtatott lapot, a honlapon javítottuk. A szerző életkorával kapcsolatban rossz információra támaszkodtam, ezért is elnézést kérek. Az az állítás viszont, amit a szerző életkorához kapcsoltam, így még inkább igaz. A vitaanyag elolvasása során mindenki megítélheti, szelídült-e Bolgár Dániel álláspontja a vita során.

Bolgár Dániel érdeme, hogy ismerteteti a zsidó sikerek magyarázatára vonatkozó elméletek jelentős

részét. Ezeket azonban olykor felületes érveléssel (amelyek egy részét válaszában is megismétli) elveti, a részigazságaikkal, kombinációk lehetőségeivel és magyarázó erejével érdemben nem foglalkozik. Azt írja, hogy „a soktényezős magyarázatok szerzői... úgy próbálják menteni a menthetetlent, hogy a bizonytalan érvényességű indoklásokból minél többet egybehalmoznak. Ötlettáráról van tehát szó.”

Bolgár Dániel azt a benyomást kelti, mintha mindenkivel szemben megtalálta volna a kérdés szempontjából releváns tényezőt abban, hogy az izraelita vallású tanulók elméleti tárgyakban valamelyest jobb, tornából valamelyest rosszabb osztályzatokat kaptak, mint a nem izraeliták, és ezt nem lehet mással magyarázni, mint a zsidók jobb eszére és satnyább testére vonatkozó előítéllettel, mert a különbség eltűnik ott, ahol az izraelita tanulók önmagukban vannak.

Bolgár Dániel hatalmas munkát végzett el, hogy ezt az eredményt kihozza, csak hát ezzel a hatalmas munkával sem sikerült a kutatás súlyos és objektív korlátait átlépnie. Nem az egyetlen, de a leglényegesebb korlát az, hogy az érdemjegyre ható egyéb tényezőket nem lehetett sem feltárni, sem tekintetbe venni. Például a szülői elvárások, ambíciók közötti különbségeket. A szerző tanulhatott volna Kertesi Gábor és Kézdi Gábor általa hivatkozott

tanulmányából, melyből kiderül, milyen sok tényezőt kell figyelembe venni a tanulmányi eredmények különbségének és hatásának magyarázatához. Azonos iskolákban, osztályokban mért különbségeket nem lehet összevetni a különböző iskolák eredményeinek összegzése útján kapott adatokkal, hiszen az osztályzatok értéke nem azonos a különböző színvonalú iskolákban. Nem véletlen, hogy Kertesiék az érdemjegyet a kompetenciamérés eredményeivel együtt értelmezik.

Maristella Botticini és Zvi Eckstein nagyszabású, összetett elméletét nem lehet sem az érdemelvű, sem a vallási intellektualizmusra utaló magyarázatok közé beszorítani. Egy lábjegyzetben elkövetett, föltöbb hiányos ismertetés pedig nem menti ennek a műnek a mellőzését a magyarázó elméletek sorában.

Bolgár Dániel könyve bevezetésében határozottan kijelenti, hogy „a zsidó sikerek oka nem a zsidókban, hanem a róluk folytatott képzelgésben rejlett”. Kifejezetten egytényezős magyarázatot ígér tehát, amely abban állna, hogy a puhány, de okos zsidó képzetéből fakadóan az iskolákban a zsidókat az elméleti tárgyakban felülértékelték, a testnevelésben pedig alulértékelték. Végül is a zsidó sikerekre kétesebb és sérülékenyebb magyarázatot adott azok többségénél, amelyeket elvetett.

Révész Sándor

„...a régi, égi Balaton”?

Kinek mi jut az eszébe, ha meglát egy könyvet, amelyik azt ígéri (alcímével), hogy a Kádár-korszak Balatonjáról szól? Nyilván felidéződnek a személyes emlékek, ha vannak ilyenek. Az egykori életérzés, amely mondjuk a Bereményi Géza szövegét megéneklő Cseh Tamás – Másik János-dalban, *A hatvanas években* jelenik meg, a „rég, égi Balaton”, amikor a tó is „Tágul gyűrűkben / konszolidációt / hullámozott [...]”, amikor „Fellazult tételben / fogalmazódott meg a világ”, tetőzött az ifjúsági probléma. Feltehetően van, akinek a Kádár-kori Balatonról az jut eszébe: csak jóval később ismerete fel, hogy gyermekévei balatoni emlékeit milyen társadalmi kavalád vette körül, ahol az „őslakosok” mellett az 1945 előtti középosztályok maradványai és az új betelepülők, valamint az üdülők beutaltjai nyaraltak együtt vagy egymás mellett. Másoktól részben vagy teljesen eltérő jellegűek az emlékeik, asszociációk azoknak, akik valamelyik tó melletti településről származtak el, vagy ma is itt laknak (az utóbbiak száma a több mint 40 hivatalosan balatoninak tekintett településen közel 140 ezer, és nem számítják közéjük a Balaton-felvidéket vagy a déli part közelében fekvő településeket, egyebek közt olyan falvakat sem, amelyek nevükben is utalnak a Balatonra).

Azoknak, akik a sokféle, szerteágazó Kádár-kori régi, égi és nagyon is földi Balatonról várnának

átfogó képet Reháék Géza könyvétől, lehet, hogy csalódniuk kell, ugyanis a szerző ennek csak egy részével foglalkozik érdemben, döntően a turisztikai célú központi állami és helyi fejlesztési elképzelések és megvalósításuk bemutatását tekintve feladatának. Indokolatlan lenne bírálni a téma ilyen szűkítését, legfeljebb észrevételezhető, hogy a mű címe, ajánlása némileg mást ígér.

A könyv *Bevezetése* és a hátsó borítóján olvasható ajánlás is idézi a régi (olykor megújítva is előadott), slágert, némileg eltérő interpretációval: „Nekem a Balaton a Riviéra”. A *Bevezetés* azt mondja: a Balatoni Riviéra (így, bevett tulajdonnévként) a Balaton-felvidék egy részére használatos, de leginkább a Balatonakarattya és Tihany közötti partszakaszra illik. A mű címeről, a *Vörös Riviéra* kifejezésről viszont, amelyet az olvasó első ránézésre az alcím (*A Balaton a Kádár-korszakban*) szinonimájának tekint, a *Bevezetés*ből megtudjuk, hogy ezen a szerző a Kádár-korszak turisztikai fejlesztéseit, azon belül is elsősorban a konvertibilis valutabevételt megcélzókat érti. Nem mellesleg megírja, hogy ezen a néven emlegette a nyugati sajtó a román és bolgár tengerpartot, ahol a hatvanas évektől nagyszabású idegenforgalmi beruházásokat indítottak. A borító ajánlása viszont tágabb értelmezést ad, amikor azt mondja: a „Nekem a Balaton a Riviéra” azért jellegzetes, mert „a Kádár-rendszer nem győzte

bizonygatni, hogy a Balaton mindenkié” – ezen a magyar dolgozót értették, „aki az állam jóvoltából egész éves munkája fáradalmait a tó partján üdülve pihenheti ki”. Ennek az időszaknak az élményei és emlékei – olvashatjuk – a mai napig meghatározóan tükrözik a létező szocializmus társadalmi-politikai valóságát. A könyv – folytatódik az ajánló – arról az időszokról szól, „amikor rájöttek, hogy a balatoni turizmus, vagy ahogy akkor mondták, idegenforgalom, igazi kincsesbánya, ami vonzza nemcsak a hazai, hanem a külföldi, sőt a nyugati turistákat is.”

A Balatont Riviéraként emlegető dalra a könyv az említett értelmezéseken túl nem tér ki, holott a Kádár-kori Balatonról szólva indokolt megemlíteni, hogy a sláger szövege ma, függetlenül a szerzők egykori szándékától, a keletkezés pillanatának (1960) a „szűk levegőjéről” szól, a „Jó, hát akkor itt fogunk élni” (a mondat Gothár Péter *Megáll az idő* című filmjében hangzik el) életérzéséről, egy bezárt ország lakóinak egyáltalán nem önfelédtt örömkéréséről, akik kénytelenek beérni azzal, hogy számukra a Balaton a Riviéra, a Gellért-hegy a Himalája stb. „Sohasem kergetek én délibábot – énekelte 1960-ban Németh Lehel –, / Józanul járok, nem álmodom. / Utazni szeretek, de majd kibírom, / [...]” (a szöveget S. Nagy István írta, a zenét Ulmann Ottó szerezte). Tényleg, minek is tekintették a Balatont és környékét – tehető fel utólag a kérdés –, önértéknek, amelynek szépsége, „élvezeti értéke” jelenti a vonzerejét, vagy valódi tenger hiányában valamiféle B kategóriájú tengerpótlék? Nyil-

ván nem vagy-va, hanem a hazai üdülés és turizmus szempontjából valamennyire mindkettő. De mit vártak, miért jönnek a szinte bárholva eljutó nyugati turisták?

A *Vörös Riviéra* szerzője, Rehák Géza, mint az ugyancsak a könyv hátoldalán olvasható ismertetésből kitetszik, „a balatoni turizmus szakértője, történész, politológus, majd jogász végzettségének megszerzése után doktori értekezését a 20. század második felének turizmuspolitikájából írta”. Mint megtudjuk, Balatonalmádiban nőtt fel, és ihletője az az indokolt kérdés lett, hogy vajon kik döntöttek úgy, hogy a kisvárosi környezetbe egy toronyszállót kell építeni. (A Hotel Auróra 12 emeletes épületét, 240 szállodai szobával 1969 tavaszán adták át, míg a település csak 1989-ben lett város, amittől a millióje persze nem változott.)

A szerző annak rendje s módja szerint könyve elején rövid áttekintést ad a Balaton-vidék Kádárkorszak előtti időszakáról. Érdekes, hogy a vasútépítésről (a 19. század közepétől a déli parton, a század végén az északon), ennek egyebek között a turizmusban, a közép-, sőt a felsőbb osztályok ingatlanvásárlásában, nyaralóépítésében játszott szerepéről érdemben nem esik szó. A könyv említi, hogy az első világháború után az addigi legnépszerűbb fürdőhelyek a határokon kívülre kerültek, ami az addig másodlagos szerepet betöltő Balatont felértékelte. Kevés szót veszteget azonban arra, milyen jelentősek voltak a világgazdasági válság után a Balaton arculatát máig részben meghatározó, egykori középosztályi nyaralóépítkezések, gyakran telep-szerű keretek között.

A könyv kitér a Balaton-vidék, különösen az északi part turizmuson kívüli gazdaságára is, így a mezőgazdaság és a nem túl jelentős ipar szerepére. Utóbbinál nem említi viszont a bazaltkitermelést, ami már csak azért is érdekes, mert eléggé ismert és jellemzője a Rákosi-korszaknak, hogy az ötvenes évek elején rabosított kényszermunkásokat dolgoztattak a nem sokkal később a turizmus egyik legfelkapottabb célpontjává váló badacsonyi hegyen.

Az 1948 utáni időszak nagy ígérete volt a dolgozó osztályok üdültetése, amihez, mint a könyv jelzi, elengedhetetlen volt a meglévő szálláslehetőségek kisajátítása, államosítása, egészen a többszobás nyaralókig bezárólag. Fejlesztésre kezdetben nem futotta, de a szakszervezeti üdülés valóban a szocializmus vívmányaként maradt fenn az emlékezetben, már persze azok számára, akik hozzájutottak. A könyv említi, hogy jelentős tömegeknek, amikor már épültek új létesítmények is, esélyük sem volt ennek az úgynevezett társadalmi juttatásnak az elérésére, de nem tárgyalja érdemben, hogy a társadalmi egyenlőséget hirdető rendszer erősen hierarchizálta az üdülés lehetőségeit is. A társadalmi ranglétra legalsó, beutalóhoz nem jutó, sőt egyáltalán nem nyaraló szintjével szemben, legfelül foglaltak helyet a zárt, a Balaton-partot is több helyen átjárhatatlanná tevő párt- és kormányüdülők látogatói. Más privilegizált intézmények, mondjuk például a Tervhivatal vagy a Nemzeti Bank üdülőinek színvonalát, vitorláshasználattal stb., luxusnak mondható juttatásokkal össze sem lehetett vetni egy „egyszerű” vál-

latali szakszervezeti üdülőével. Itt érdemes megjegyezni, az üdültetés különleges elemének is tekinthető a Szigligeti Alkotóház, amely a művészek Kádár-rendszerhez domesztikálásának eszközeként is interpretálható. Említésének hiánya azért is feltűnő, mert a szerző az *Epilógus*ban említést tesz a Balatonnál saját házzal rendelkező néhány íróról, és viszonylag hosszan idéz is tőlük.

A könyv részletesen bemutatja a turizmus, azon belül a kiemelten fontosnak tekintett valutabevétel állami és pártigazgatását, a korszakos jelentőségű tájrendezési koncepciókat, amelyek aztán legfeljebb részlegesen határozták meg a fejlesztéseket, a beruházásokról szóló döntések sajátosságait. Kitűnik, nem pusztán praxis volt, hanem tételesen is megfogalmazták, hogy a mindig szűkösen rendelkezésre álló források elosztásában a belföldi turizmus és a „barátinak” nevezett, a többi szocialista országból érkezőkre tekintő idegenforgalom szempontjai sorolódjanak hátrébb, mint a „tőkés” devizabevétel igényei. Bizonyos ügyekben készültek kalkulációk, például, hogy mekkora a Balaton kapacitása, mennyien használhatják egyszerre, de a könyv tanúsága szerint piacfelmérést nemigen végeztek, hogy közelebről kikre számít a nyugati vagy akár a „baráti” turistákat megcélzó idegenforgalom. Igaz, a szálláshelyek csak meglehetősen lassan bővülő száma és az alig két hónapig tartó szezon miatt ebből nem lett gond, nem a kereslet szabályozta a fejlesztéseket. Rehák az állami jellegű idegenforgalmi döntésekre fókuszál, így lényegében nem ejt szót a kapacitá-

sában gyorsan az igényekhez igazodó magán szállásokról (amit meglehetősen farizeus néven hivatalosan fizető-vendéglátásnak tituláltak). Meglepő módon nem közöl adatokat a külföldi turisták számáról, országokénti megoszlásáról, de még arra a közismert sajátosságra sem tér ki, hogy a forgalomban az is szerepet játszott, hogy az NDK, a kettészakított Németország keleti felének állampolgárai, az utazási korlátozások miatt a Balatonnál találkozhattak az NSZK-ban élő rokonaikkal, barátaikkal.

A könyvben a turizmus szempontjából számos fontos és érdekes részletkérdésről esik szó, például a tómederfeltöltésről, a tervekkel ritkán találkozó tényleges változásokról, a hatvanas évek közepén nagy vihart kavart botrányról, az úgynevezett Ónody-ügyről, a tó északi partjának agrárviszonyairól, a téészesítés néhány következményéről és annak természeti okairól, hogy a szőlőterületek nagyobb része magánkézben maradt. Kitűnik az is, hogy a téészesítés közvetett folyományaként, a nagyüzemi termelésre alkalmatlan területek átminősítésével kezdődtek a Balaton arculatát tartósan meghatározó, törpe házhelyekhez vezető parcellázások.

A szerző *Világnézeti Balaton* cím alatt tárgyalja a hirdetett elvek és a pragmatikus szempontok ellentmondásait, egyebek között Veszprém megye hírhedten keményvonalasnak számító pártvezetőjének, Pap Jánosnak megnyilatkozásai alapján. Pap pozíciójából problémát jelentett például, hogy az állandó lakosság szükségleteivel szemben a Balaton-környéknek jutó fejlesztési

források jelentős részét szezonálisan működő létesítményekre kellett fordítani, jórészt a nyugati turisták „kedvéért”. Mindaz, amiről Rehák itt ír, idézőjelbe teszi a cím vörös jelzőjét, hiszen éppen a „Nyugat előtti hajlongás” jelenítette meg a letérést a kommunista eszmék kijelölte útról. A nyugatiak, bár jellemzően nem a felsőbb osztályokból kerültek ki, de autóikkal, fogyasztási szokásaikkal és lehetőségeikkel provokációnak is beillettek. Érdeemes megjegyezni, amiről a könyvben nem esik szó, hogy míg a devizával fizetőknek a Balaton vonzerejét, más nyaralási lehetőségeikkel szemben egyebek között a szállodák, éttermek alacsony árai jelentették, addig az önellátó „baráti” és hazai nyaralók számára a hatvanas évek végéig még az alapvető élelmiszerek, a kenyér, a hús, a friss zöldség is sokszor hiánycikk volt.

A könyv záró gondolata aligha vitatható, örök igazságnak tekinthető: „a huszadik század történetének tanúsága szerint, ahhoz, hogy a tó körüli dolgok helyes irányt vegyenek, a valóság talaján álló [...] felelős politikai gondolkodás, a közérdek érvényre juttatását szolgáló” intézmények és felelősségvállalás szükséges.

A kötet az Ablonczy Balázs és Müller Rolf szerkesztette *Modern Magyar Történelem* sorozatban jelent meg.

Rehák Géza: Vörös Riviera. A Balaton a Kádár-korszakban. Budapest, 2024, Jaffa Kiadó. 224 oldal, 4999 forint.

Elmosódó kontúrok

116

Hamarosan tizenegy éve lesz, hogy Borbély Szilárd meghalt; az *Árnyképrajzoló és egyéb prózai írások* immár a két és feledik posztumusz kötete. Ezek sorában az első, a *Kafka fia* című befejezetlenül maradt regény elkészült részei 2021-ben láttak napvilágot könyv formában, a folyóiratokban jórészt külön is megjelent versekből álló – a hagyatékban kompozícióként a regénytöredéknél jóval véglegesebb szövegállapotban fennmaradt – *Bukolikatájban* című gyűjteményt pedig 2022-ben adták ki. *Árnyképrajzoló* címmel eredetileg 2008-ban jött ki Borbélytól kispróza-kötet akkori kiadójánál, a Kalligramnál: ennek több mint kétszeresére bővített új kiadása jelent most meg az író hagyatékát ápoló Jelenkor életműsorozatában.

Az új kötetet az a Krupp József rendezte sajtó alá, akit Száz Pállal együtt talán a Borbély-kutatás Kasztórijának és Polluxának is nevezhetnénk. A *Bukolikatájban* utószavában Krupp ezt írta a versek keletkezéséről: „Az évek óta kiemelt kritikai figyelemben részesülő, pályája csúcán álló szerző a nemzetközi hírnév küszöbén állt, amikor a tervezett kötet utolsó darabjait megjelentette”. Ezek könyvbe rendezését nyilván Borbély önkezével előidézett halála tett lehetetlenné.

Voltaképpen az új kötet előzményének, a 2008-as *Árnyképrajzoló*nak a keletkezéstörténete is figyelemre méltó. Két évvel voltunk ekkor a nagyszabású *Halotti Pompa*

végleges szöveget rögzítő második kiadása után, Borbélyban a kortárs irodalom ekkoriban ismerte fel a megkerülhetetlen szerzőt, de *A Testhez* című, majdan ugyancsak kedvező kritikai fogadtatásban részesülő következő verseskötetére két évet még várni kellett. Volt ugyan egy főleg esszéket, de könyvkritikákat és interjúkat is tartalmazó könyve Borbélynak, amely a szülei által elszenvedett tragikus rablótámadásról szóló írásból kapta a címét – *Egy gyilkosság mellékszálai* –, ezt azonban 2008-ban nem a Kalligram adta ki, hanem rendhagyó módon a katólikus Vigilia.

Az az érzésem, hogy kedves szerzőjét a Kalligram két kötet megjelenése között is igyekezett könyveket kiadó állapotában megtartani, vagyis a *Halotti Pompa* című korábbi és *A Testhez* című majdani kötete között félúton is megjelentetni tőle valamit. A 2008-as *Árnyképrajzoló* nagy műfaji és színvonalbeli vegyességét legalábbis nemigen tudom mással megmagyarázni.

Ezt a kötetet annak idején már olvastam, sőt, miután megjelent Borbély szinte teljes egyöntetűséggel remekműnek tartott *Nincstelének* című regénye, ismét. *Az enyészpont* rövid, archaizáló nyelven írt esszé, *A birsalmasajt A bor filozófiája* Hamvas Bélájának ironikusan emelkedett hangján szól a nevezetes – a szöveg szerint messze értéke alatt kezelt – fáról és terméséről, illetve ez utóbbi legnépszerűbb felhasználá-

lasi módjáról. *A Göncz az egy strici* az anyai nagypapa, az egykori jutasi kiképző altiszt, majd kaukázusbeli hadifogoly hideg fejfel végig gondolt, de nem minden kedélyességet nélkülöző portréja.

A *csótányirtó* alcíme: *Egy Tar Sándor-beszély*, de inkább hosszúra nyúlt glosszának tűnik, amely arról szól, hogy az író főhős eszén hogyan járt túl egy élelmes kisvállalkozó. Ezzel a darabbal veszi kezdetét a könyvben az a kis tematikus sorozat, amely meglepő módon a kötet egyharmadát teszi ki. A *Móriczka és a portás*, az *Egy Intercityn* és a *Feljegyzések az irodalomról*: kudarcleírások, ezen belül sajátos módon kivétel nélkül olyan történetek, amelyben a főszereplő tulajdonképpen magának keresi a bajt. Olyanok ezek a lakossági jeremiádok, mint ha a késő Kádár-kor egykori *Ablak* című szolgáltató, fogyasztói tévé-műsor archívumából kerültek volna elő: a főszereplő nem boldogul egy kalauzzal, egy portással és néhány múzeumi dolgozóval. Ráadásul velük – különösen az előbbi kettővel – szemben ezekből a szövegekből a tanult ember kultúrfőlényének kellemetlen szignáljait is kihallani: „Alaposabb filológiai kutatómunka – és az értelmezés itt most nem részletezendő bonyolult műveletei – után rájöttem, hogy a jegy, amelyet a kezemben tartok, egy félreértés eredménye. (...) Az irodalmi szövegek értelmezése kapcsán oly sokszor szembesülünk azzal, hogy az értelmezés óhatatlanul és már-már elkerülhetetlenül mindenkor egyúttal félreértés is.”

Pedig nem érdemes felróni egy minisztérium portásának, hogy nem nézi jó szemmel, ha két ember csak

úgy beviharzik az utcáról, és felrohan a hivatal lépcsőjén, ahogy egy kalauztól is nehéz megértést várni, ha valaki lejárt jeggyel utazik. Az utóbbi írás alaphelyzete valahogy arra a vonatutamra emlékeztetett, amikor Pécs felé menet egy orvosokból álló kisebb társaság egyik tagja elfelejtette a konferencia kedvezményre jogosító igazolását érvényesíteni, amiért a jegyvizsgáló kénytelen volt pótdíjat bevasalni rajta. „Láttátok a szemét? – fordult a doktor a kollégái felé, miután a kalauz továbbment. – Nem csodálkoznék, ha hamarosan a rendelőkben találkoznánk vele.”

A MÁV-os történetre jellemző, hogy még az író stílusa is elbizonytalanodik, hiszen különben hogyan írhatna le ilyen mondatokat: „évről évre tapasztalom a színvonal feltartóztathatatlan, makacs súlyledését”, vagy: „az évtizedes mocsktól immár bűdösek a kocsik, a vécék szaga orrfacsaró”? Talán nem is sportszerű Kertész Imre egyik – de hát a Borbély-írás mottójában mégiscsak az ISBN nevű azonosító számával megjelölt – szövegéből idézni, az összehasonlítás kedvéért: „Keleti pályaudvar, mintha hirtelen a Gangesz partjaira érkeznek, épp valamely hindu ünnep alkalmával. Üszkös lábú koldusok, üvöltő zsidárusok, alattomosan fürkész pillantású alkoholisták. Iszkolok köztük előre, kezemmel is óvom, szorítom a vállamon lógó válltáskát, nem merek megállni, nem adok senkinek semmit, nem veszek senkitől semmit, bizalmatlan vagyok, nincs bennem szeretet. Nincs bennem szeretet.”

Ki ne ismerné a vécé feliratát, amely arra szólít fel, hogy a helyi-

séget olyan állapotban hagyjuk el, ahogyan magunk is találni szeretnénk? De hát hol van erre egy utasnak ideje és felszerelése? Személyes tapasztalatom szerint természetesen elég kellemetlen, hogy például a Budapest–Miskolc InterCity menetideje néhány év alatt év alatt háromnegyed órával, azaz csaknem negyven százalékkal inflálódott, Füzessabony után pedig a járat teljesen elveszti intercity jellegét, amennyiben minden állomáson és megállóhelyen megáll, de nem hiszem, hogy ezek regisztrálása komolyabb irodalmi teljesítmény alapjául szolgálhatna.

A feljegyzések az irodalomról című írás arról szól, hogy az akkor még széles körben nem különösebben ismert szerző az Irodalmi Múzeum felkérésére személyes tárgyként felajánlott számítógépes alaplapot – különös ötlettől vezérelve – személyesen viszi el Pestre, és próbálja biztos kezekre bízni a tatarozás alatt lévő intézményben. A kudarc előre látható. A múzeumi dolgozók értetlenek, de az eset és feldolgozása megint csak nem mérhető Kertész és Esterházy *Jegyzőkönyv*, illetve *Élet és irodalom* című írásaihoz.

Egy bűntény mellékszálai, Gyerekkor falun – a két következő szöveg sokkal értékesebb és fontosabb a fenti dohogásoknál. Az előbbi a már említett rablótámadás körülményeivel foglalkozik, az utóbbi – mint amire már a címe is utal –, valamint *A kastélykönyvtár parkja* címmel ezek után következő írás Borbély falusi gyerekkorával. Ennek az írásnak a vége felé a meg nem nevezett, csak a versei címe révén azonosítható Nagy Lászlóval kapcsolatban ezt olvashatjuk: „Az egész lómítosz va-

lamiképpen furcsán vette ki magát. Olyan, mint elképzelni Ady Endrét vagy József Attilát, vagy a korabeli szólás szerint Gobbi Hildát lóháton.” Csak a későbbi Borbély-filológia kedvéért jegyzem meg, hogy bár az utóbbi két személyről talán valóban nem maradt fenn olyan emlékezés, amely szerint legalábbis felnőttként lóra ültek volna, Ady tudott lovagolni. Sőt, ő volt talán az egyik utolsó magyar költő, aki egyszerűen közlekedési eszköznek használta a lovat, például amikor – egy Varga Ilonának, azaz Illinek, a „Kíváncsi”-nak írt levele szerint – 1899 karácsonya előtt Érmindszenten akkora volt a sár, hogy nem gyalog, hanem lovon ment kártyázni.

Az eredeti *Árnyképrajzoló* két utolsó írása *A bolgár kalauz* és a kötet címadó írása. *A bolgár kalauz* Kosztolányi *Esti Kornéljának* ismert történetéhez szól hozzá egy-egy fikatív Kafka- és Walter Benjamin-írással – az utóbbi valójában rendes irodalomtudományos esszének is elmenne, amennyiben éles szemmel veszi észre, hogy Kosztolányi írása egy elfogulatlan nézőpontból „roppant narcisztikus és öntelt szöveg”-nek is olvasható. Az *Árnyképrajzoló* című utolsó írás tette ki az azonos című kötet egyötödét, és a könyv alighanem legkomplexebb, leginkább szépirodalmi szövege. A tizenkilencedik század elején játszódó, homályos kontúrú történetről utószavában Krupp pontos leírást ad: „nincs olyan látványos, a szöveg felszínén megmutatott és könnyen azonosítható intertextuális vagy egyéb jellegű referenciája, mint a könyv legtöbb írásának.” Következő mondata pedig egyben már átkötést jelent az új, kibővített kiadás első

és talán legfontosabb többlete, a *P. emlékezete* című következő fejezet felé: ezzel a „tárcaorozattal összeolvastva feltűnik a két anyag hasonlósága, nemcsak a megrajzolt korszak miatt, hanem stilisztikai szempontból is”.

Itt jegyzem meg, hogy a *P. emlékezete* cím a könyvben szögletes zárójelek közé van téve, ami azonban igen csúnya tipográfiai megoldás. Az ilyesmi arra szokott utalni, hogy a címet nem a szerző adta, ebben az esetben viszont ez mégsem a sajtó alá rendező leleménye: megőrzött számítógépes fájlljai egyikében az utószó szerint Borbély maga is leírta.

Az új kötet egyik fontos többlete tehát a nyilvánvalóan Kazinczy *Pályám emlékezete* című művére utaló *P. emlékezete*. A ciklus tizenhárom írása az *ÉS* Feuilleton rovatában jelent meg, ezek alkotják a kötet leginkább egységes ciklusát. Az írások Kazinczy Ferenc környezetében játszódnak Bécsben, és olyan címadó figurák köré épülnek, mint *A Rogendorff kisasszonyok* (ők Kazinczy feleségének, gróf Török Sophie-nek az anyai nagynénjei), *Miller Fanny férje* vagy *Lormiller fogalmazó*. Az írásokban gyakran van szó titkos magán- vagy politikai üzemlekről, a szövegeknek inkább hangulatuk van, mint irányuk. Lehet, hogy Borbély regényt akart írni a tárcanovellákból, de ennek kontúrjai nem világosak. Száz Pál a *Műút* 096-os számában megjelent lendületes és beleérző írásában részletesen összeveti a Kazinczy-életrajz megfelelő fejezeteivel Borbély szövegeit. Az irodalomtudomány nehézfegyverzetét bevetve érvel amellest, hogy „Borbély ciklusa (...) a biopoétikai kutatásoknak is

érdekes tárgya lehet, a testpoétika felől pedig másik motívumrendszer, a test narratív pozicionálása miatt válhat értelmezhetővé”, de arról az alapkérdésről nem győz meg eléggé, hogy a szöveg a most ismert állapotában van-e elég jó ahhoz, hogy elemzése során egyáltalán érdemes legyen ilyen eszközöket bevetni.

Azt hiszem, adós vagyok egy adalékkal. Mivel a könyv szűkebb, első kiadását – a jelen kötet első ciklusát – már ismertem, ezért most nem az elején kezdtem az olvasást, hanem a négy új ciklus végén. Szerencsém volt, ez az egyik legjobb.

Az utolsó ciklus, *Az emlékezés is fikció* az azonos című esszével kezdődik: ez az anyai nagyapának a zsidóüldözések idején saját maga szerint tanúsított, de az unoka részéről hitelesnek el nem fogadott emberséges gesztussal foglalkozik. Ezt követi Borbély *Egy elveszett nyelv* című emlékezetes esszéje, amely afféle utóhang a *Nincstelének* című regényhez, s amelynek fő felismerése, hogy amíg a kulturális migránsnak, vagyis aki jelentős társadalmi ugrással maga mögött hagyta örökölt kultúráját, kommunikációs problémái lesznek: „Aki elhagyja a falu népét, az elárulja őket. (...) Aki kiszakad közülük, az (...) elveszíti a nyelvét.” Sommás kijelentések, amelyeket érdemes átgondolni, ahogy azt is, amikor Borbély ezt írja: „noha viszonylag sikeres migráns lett belőlem: paraszt is maradtam.” Azt hiszem, a mondat igazsága a rövid „is” szócskába foglalt tartalmak természetén és súlyán múlik. Hiszen az egyetemi docens Borbély éppoly kevésbé volt paraszt, mint József Attila proletár, hacsak nem érzük be azzal, hogy úgy fogyasztott,

mint egy proletár, és úgy termelt, mint legelitebb elit értelmiségi. Az *árvaság* ismét nagyon személyes hangon szól Borbély depressziójáról, olyannyira, hogy ez ember elgondolkodik: hol jelent meg eredetileg ez az igen intim szöveg? Krupp maga is ezt írja: „megírásának motivációja rejtélyesebb”, és ugyanerre a következtetésre jutott a szöveget a *Kalligram* folyóirat tavaly októberi számában posztumusz sajtó alá rendező Száz Pál is: „nehezen képzelhető el, hogy az ösztöndíjas időszakot [2009, Berlin] illető munkabeszámolóról lehet szó, inkább önreflexív feljegyzésnek tűnik, amely mintha személyes használatra született volna.” Az *emberanyag* című sorkatonaság-történet ebben a kötetben jelent meg először, azért kerülhetett ide, mert személyes emlékezés, nem a *P. emlékezete* darabja, és nem is rövid novella, mint a harmadik (*Végigné*) és negyedik ciklus (*Alkonyulat*) darabjai. A *Dogville-ban* című írás legfőbb érdeme a Debrecen és Lars von Trier filmjéből ismerős Dogville egymásba játszatása: sajnos ebben az írásban is felcsendül a lakossági panasz korábban már megismert közhelyes hangja: „A táborok megfizethetetlenek és tízből kilenc becsapás, mert nem azt adja, amit ígért. A koszt csapnivaló”; a bolti tejről: „dupla annyiba kerül [mint egy termelónél], és semmi köze a tejhez”; biciklibelsőkről: „hiába ragasztom meg a régieket, minősíthetetlen a minőségük”. A ciklus és a kötet utolsó darabja a *Május 26.*, ami az úgynevezett Ószödi beszéd elhangzásának dátuma. Jó érzéssel került a kötet végére, mert távlatos – ha nem is éppen derűs – közéleti perspektívái mellett személyes motívumok is

átszínezik, miközben az utolsó mondatok is emblematikusak: „A felelőség közös. De a katarzis elmaradt.”

Épp csak megemlítettem a *Végigné* és az *Alkonyulat* című harmadik és negyedik ciklust. Az előbbi öt, az utóbbi négy novellát tartalmaz. Az előbbi magánéleti horizontú darabjait a szeretetre való képtelenség jellemzi, az, hogy a helyzet a végén brutális tragédiába fordul-e vagy sem, a véletlen dolga. Ugyanúgy hiányolom ezekből az írásokból a komplexitást, mint az *Alkonyulat* darabjaiból. A *Nembizalmasgod* alig több, mint maga az alapötlet, amit egy furcsa diktatúra nyelvrendészeti akciója jelent. A *Kátrány* egy elit gimnáziummal rendelkező kisváros elég közhelyesen megrajzolt preszszózó fiataljainak körében játszódik, és a valamiért kátránynak nevezett cigányok ellen elkövetett robbantásos merénylet terve körül forog. Ez az írás éppoly dimenziótlan és elnagyolt, mint az utána következő *Pofadbefog* és *Patkányirt*, amelyek a 2008-ban és 2009-ben végrehajtott terrorisztikus cigánygyilkosságokat idézik fel, és bár a velejükig gonosz szereplők ábrázolásával tagadhatatlanul nemes erkölcsről tanúskodnak, a novellák esztétikai értéke ezzel nem áll arányban: „A felelőség közös. De a katarzis elmaradt.”

Együtt!

A *Mozgó Világ* előző számában jelent meg kritikám a csellóművész Rohmann Ditta szólóestjéről. A cikkben megpróbáltam körüljárni azt a jelenséget, amikor egy zenei produkció minden paraméterét az *egyedül*-*lét* határozza meg: a vonós hangszer, amelyen a darabok megszólalnak (az alkalmilag használt kettős-, hármas- és négyesfogásoktól eltekintve), csak egyszólamú játékra képes (vagyis a dallamok „egyedül vannak”, nem szegődik melléjük társ), a koncerten elhangzó művek egyikében sincs partnere (sem zongora, sem más instrumentum), és így értelemszerűen a művész is egyedül foglal helyet a pódiumon, ahol egy teljes estén át egymaga hivatott lekötni a közönség figyelmét, egyszólamú darabokkal. Hogy ez kedvező feltételek esetén milyen lelkesítő eredménnyel járhat, arra utalt az írás címe: Áldott Magánosság. Úgy hozta a hangversenyélet kínálata, hogy most a jelenség ellentétére vehetünk pillantást. Az *egyedül* után az *együttre*.

Naponta tapasztaljuk, hogy a modern társadalmakban van a kollektívizmus szemléletének bizonyos kötelezően előírt jellege: a közösség véleménye szent, modern munkahelyeken „csapatépítő tréningeket” szerveznek, iskolákban preferált pedagógiai módszer a csoportokban végzendő feladatok alkalmazása, és általában mindenért rajongunk, amit az emberek közösen csinálnak. Hogy ennek hátterében mikor mennyi kép-mutatás és kényszer húzódik meg,

abba ezúttal ne bonyolódjunk bele. A művészet más: ott, amióta világ a világ, nem mindig és nem mindent szokás közösen csinálni. Az alkotás például legtöbbször magányos tevékenység. A költő egyedül írja versét, nem ül mellette senki a rakodópart alsó kövén vagy a csillámló sziklafalon. A festő egyedül fest, a zeneszerző egyedül komponál.

Vagy mégsem mindig? Ki gondolná: se szeri, se száma a zeneműveknek, amelyek az elmúlt évszázadokban és évtizedekben az együttműködés szellemében születtek. A kollektív komponálásnak legalább két válfaja volt és van. A radikálisan közös alkotás nem az, amikor az egymást követő tételek származnak különböző alkotóktól, hanem amikor az is többek munkája, ami *egyidejűleg* hangzik fel. Erre a tonális zene nagy korszakában (barokk, klasszika, romantika) nemigen vállalkoztak a szerzők. Vállalkozhattak volna, de akkor minden egyes tétel, sőt minden ütem megalkotásakor együtt kellett volna a billentyűknél ülnie vagy a kottapapír fölé hajolnia a közösen komponáló két vagy három szerzőnek. Úgy tűnik, ehhez mindenkinek túl nagy volt az egója. Állandó kompromisszumra lett volna szükség a zene szabályainak közös betartása érdekében, és a legtöbb (remekül felkészült) zeneszerzőnek a tökéletes végeredmény eléréséhez nem volt szüksége egyetlen pályatársa véleményére vagy tudására sem. Vállalta viszont a közös kalandot a 20. században a magyar Új Zenei

Stúdió, amikor több zeneszerző közös munkája eredményeképpen született meg a hetvenes évek két kísérlete, az *Undisturbed* és az *Hommage à Kurtág*. Ezekhez mindenki előre írta meg a saját anyagát, azután ezeket, vulgárisan fogalmazva, „összeeresztették”, vagyis a különböző zenék egyidejűleg szólaltak meg.

A kollektív komponálás terén a korábbi korok szerzői jórészt arra vállalkoztak, hogy felosszák egymás között a mű egymást követő részleteit. 1721-ben Filippo Amadei, Giovanni Bononcini és Georg Friedrich Händel úgy írta meg a *Muzio Scaevola* című operát, hogy mindegyikük egy-egy felvonást komponált. A romantika híres zongoraműve a *Hexaméron* (1837), egy bevezetésből, témából, hat változatból és fináléból álló, kilencrészes variációsorozat, amelyet hat zongoravirtuóz-zeneszerző: Liszt Ferenc, Sigismond Thalberg, Johann Peter Pixis, Henri Herz, Carl Czerny és Frédéryk Chopin alkotott meg. Vincenzo Bellini *A puritánok* című operájának *Suoni la tromba* kezdetű témájára, a tételek elosztásával. Hasonlóan nevezetes alkotás a hegedűre és zongorára komponált *F-A-E szonáta* (1853), amelynek tételeit Robert Schumann, Johannes Brahms és Albert Dietrich írta barátjuk, a hegedűművész Joseph Joachim jelmondatára, a *Frei aber einsam* (szabadon, de magányosan) zenei hangokba kódolt alakjára. És még sorolhatnánk száz példát.

Minden kollektív mű közül talán a legtöbbet emlegetett a *Messa per Rossini* című requiem, amelyet Giuseppe Verdi felhívása nyomán alkotott meg tizenhárom olasz zeneszerző (magát a felhívást nyilvánosságra hozó Verdit is beleértve) nagy pályatársuk, az

1868-ban elhunyt Gioachino Rossini emlékére, a komponista halálának első évfordulójára tervezett ősbemutatóval. A tételek időre elkészültek, a bemutató mégis megghiúsult, és ebben Verdi sem volt ártatlan, mert az ok csak részben volt a tervezett bolognai megszólaltatás impresszáriójával kialakult konfliktus, részben azonban az a személyes háttérű viszály akadályozta meg a mű elhangzását, amely a kiszemelt karmester, Angelo Mariani és maga Verdi között bontakozott ki. Az 1869-re tervezett bolognai ősbemutató tehát elmaradt, a mű partitúrája Verdi kiadója, a Casa Ricordi archívumába került, és ott is hevert háborítatlanul több mint egy évszázadon át. A 20. század végén az amerikai zenetörténész, David Rosen kezdett el foglalkozni a *Messa per Rossini* kottaanyagával, az ő munkája tette lehetővé, hogy a mű 1988-ban, Helmuth Rilling vezényletével, Stuttgartban végre megszólaljon, először a világon – százhusz évvel keletkezése után.

Az eddigiekből kiviláglik, hogy a *Messa per Rossini* születése és elmaradt első megszólalása rendhagyó történet. Még inkább annak érezhetjük, ha figyelembe vesszük, hogy bár a megghiúsult ősbemutató Verdi számára a *kollektív* alkotás kalandjának kiábrándító végét jelentette, *saját* egyik legkülönösebb opusa éppen ezzel összefüggésben kezdett bontakozni, hiszen amikor öt évvel Rossini után a nagy romantikus költő, a Verdi által nagyra becsült Alessandro Manzoni is eltávozott az élők sorából, az operaszerző felhasználta a *Messa per Rossini* számára írt *Libera me*-tételét, beillesztve azt saját – Manzoni emléke előtt tisztelgő – *Requiem*jébe, minden idők vitán felül legsikeresebb ilyen műfajú kompozíciójába, amely a bí-

rálátot és az elismerést ugyanazzal a tulajdonságával: az egyházi műfaj hagyományainak ellentmondó drámaisággal vívta ki.

2024. november 1-jén, a Müpa szokatlan mindenszentek napi hangversenyén lezajlott a *Messa per Rossini* magyarországi bemutatója. A *Magyar Rádió Énekkarát* (karigazgató: *Pad Zoltán*) és *Szimfonikus Zenekarát Nánási Henrik* (1975) vezényelte, a szólókat *Kristóf Réka*, *Láng Dorotty*, *Giorgio Berrugi*, *Mihail Damian* és *Liang Li* énekelte. A mű magas színvonalú, méltó előadásban, a kompozíció érzelmi dinamikáját követve, szingazdagon szólalt meg, a kórus és a zenekar felkészülten és hitelesen tolmácsolta a kompozíciót, a nemzetközi szólólistagárda az öt énekes eltérő iskolázottságára és szakmai háttérre rációval, összehangolt teljesítményekkel, szuggesztív szólókkal, egységes produkciót nyújtva állt helyt. Az elsősorban külföldön jelentős sikereket arató Nánási Henrik személyében a szervezők az ideális alkatú és tapasztalatú művészt találták meg a tolmácsolás összefogására és karakterének meghatározására, hiszen a berlini Komische Oper egykori főzeneigazgatója (2012–2018) rendkívül gazdag tapasztalattal rendelkezik a vokális zene előadásának területén. Ez a kritika elsősorban nem az előadásról kíván szólni, inkább a kompozíciót, annak háttérét és a zenetörténeti jelenséget igyekezett bemutatni abból az alkalomból, hogy a *Messa per Rossini* immár a magyar hangversenykánonban is elfoglalta helyét.

A Verdivel együttműködő komponisták névsorát látva nyilvánvaló, hogy az 1860-as évek itáliai zeneszerzésének derékhada alapvetően kismesterekből állt. Antonio

Buzzolla (1815–1871, *Requiem*), Antonio Bazzini (1818–1897, *Dies Irae*) Carlo Pedrotti (1817–1893, *Tuba mirum*), Antonio Cagnoni (1828–1896, *Quid sum miser*), Federico Ricci (1809–1877, *Recordare*), Alessandro Nini (1805–1880, *Ingemisco*); Raimondo Boucheron (1800–1876, *Confutatis, Oro supplex*); Carlo Coccia (1782–1873, *Lacrimosa, Amen*), Gaetano Gaspari (1807–1881, *Offertorium*), Pietro Platania (1828–1907, *Sanctus*), Lauro Rossi (1810–1885, *Agnus Dei*) Teodulo Mabellini (1817–1897, *Communio: Lux aeterna*): ki ismeri ma e zeneszerzőknek pusztán a nevét is, a műveikről nem is beszélve? Talán csak a hegedűvirtuóz-komponista Bazzini kivétel, egyetlen karakterdarabja, a *Manók tánca* jóvoltából. Ugyanakkor a kismesterek többségi jelenléte előnyökkel is jár: a tételeket hallgatva szinte mindenkinél egyértelmű erényként könyvelhetjük el a biztos mesterségbeli tudást. Ez nemcsak a tételek professzionista megformálását jelenti, de ízlést és arányérzéklet is: nem tudom, miről és mennyit egyeztettek a szerzők, de feltűnő, hogy a tételek lélegzetvétele mindig végig úgyszólván ideális, nem borul az egyensúly, nincsenek szélsőségek.

Mindez végső soron rációval a várokozásra: a kompozíció, bár sokan írták, egységesebb a vártnál. A mérce kivétel nélkül mindenkinél magas. Hasonló egységessítő tényező, hogy az egyházzenei fegyelmet a legtöbb komponistánál áttelekesíti az *italianità*, a hamisítatlan olasz melódiabőség, annak is zenés színpadi asszociációkat keltő fajtája, s ezzel a *Messa per Rossini* szerzői akaratlanul és a jövőről mit sem tudva megelőlegezik Verdi majdani *Requiemjének* operai hang-

vételét. Az pedig, hogy a darab végén, a *Libera me* hangjaiban egy igazi géniusszal is találkozhatunk, felemelő, lélegzetet bennszakasztó jutalom a zenetörténeti érdekességek világában tett – igen élvezetes és minden percében érdekes – tanulmányi kirándulás résztvevőinek. A közbeszéd logikája szerint az, amit *műnek* szokás nevezni, rendszerint egyetlen alkotó üzenetét hordozza. Ilyen értelemben a *Messa per Rossini* nem mű, inkább magas rendű szellemi *patchwork*,

másféle közelítésben viszont mégis mű a javából, hiszen a sokszínűség ellenére érvényesülő egységet képviselve tudósít egy korról és abban egy nemzet zeneszerzői iskolájának magas rendű erényeiről. Verdinek nem kellett szégyenkeznie olasz kortársai miatt.

Messa per Rossini – magyarországi bemutató. Müpa, Bartók Béla Nemzeti Hangversenyterem, 2024. november 1.

Csepeli György

A kapitalizmus diszkrét bája

124

A szatíra fegyver, mely ha célpontját fizikailag nem is öli meg, a szellemi térben teljesen ellehetetlenítheti, megfosztva a hiteles létezés jogától. A mai Magyarországon nehéz helyzetben van, aki a szatíra műfájában kíván művet létrehozni, hiszen nincs alkotó, talán Spiró Györgyöt leszámítva, akinek fantáziája képes lenne versenyezni a való élet által produkált eseményekkel. Pár évvel ezelőtt Herendi Gábor kizárólag saját pénzből készítette az Európai Unióból érkezett pénzek elsíbolásáról szóló szatirikus rövidfilmjét, mely meg sem közelíti a Hadházy képviselő által rendszeresen leleplezett önkormányzati csalások pofátlanságát, amire legjobb példa az évente több tízezer ortodox zsidó által látogatott Reb Steiner Sáje sírjától kőhajításnyira elhelyezkedő halmocskán me-redező bodrogkeresztúri kilátó.

Ki találhatta volna ki a brüsszeli esőcsatornán meleg orgiáról pánik-

szerűen lemaszó európai parlamenti képviselő történetét, aki a magyar alkotmányba írta, hogy a férfi férfi, a nő nő, s nem megfordítva. Ki tudta volna megírni, filmre vinni a kormányzati központtá tett hajdani Karmelita kolostort megszentelő katolikus pap esetét, aki nappal homofób szentbeszédeket tart, s éjjel meztelen férfiakkal szórakozik, amit ráadásul vizuálisan meg is örökít.

Szűcs Jenő Európa fejlődési régióiról írt zseniális vázlatából tudjuk, hogy a második világháborút követő osztozkodás során a nyugati és a keleti győztesek épp ott húzták meg az ellenőrzésük alá tartozó területek határát, ahol egykor a Karoling Birodalom határa húzódott. A szerencsés országok a határ nyugati, a szerencsétlenek a határ keleti felére eső területekre kerültek.

Daniel Hoesl és társa, Julia Niemann Európa szerencsés felének legszélén, Ausztriában nőttek fel,

ahol töretlenül fejlődött a kapitalizmus, míg átellen, a Lajtán túl, a kapitalizmust tagadó, szocialistának nevezett rendszer épült. Az osztrák alkotók szatírájának célpontja a kapitalizmus rendszere. Mindössze 86 percig tartó filmjüket megrendezve a műfaj törvényeinek megfelelően nem a mindennapi kapitalizmus tapasztalati valóságából, hanem annak elméletileg megkonstruált vázából indultak ki, amikor boncasztalra vitték az új kapitalizmust.

Európa szerencsétlenebb, a Karoling Birodalomtól keletre eső, 1945 és 1990 között szovjet uralom alatt sínylődő felén felnőtt nemzedékek Marx művei alapján úgy tanulták, hogy a kapitalizmus az értéktöbbletet elsajátító kizsákmányoló gazdasági rendszer, melynek haszonélvezői a burzsoák, kárvallottjai a proletárok. Marx még úgy gondolta, hogy a proletárok majd forradalmi úton kisajátítják a kisajátítókat, s akkor tényleg véget ér a történelem, beköszönt a kommunizmus, mely mindenkinek annyit ad, amennyire szüksége van, s mindenkitől annyit kér, ami képességeiből telik.

A proletárforradalom elmaradt, s a kapitalizmus a világban mind a mai napig elevenen él. Nyugaton mindig is eleven volt, Oroszországban viszont, ahol nem volt a Marx által leírt kapitalizmus, 1917-ben kitört egy kapitalizmust tagadó forradalom, mely vérben és vasban megszülte a létező szocializmust, ami utóbb Európa szerencsétlenebb, a Karoling Birodalomtól keletre eső felén élő népek sorsának kovácsa lett évtizedekre, mígnem 1990-ben szappanbuborékként szét-pattant, iszonyatos úrt hagyva maga mögött.

A magyar néző immár kapitalizmusban él, ám ez a kapitalizmus csak nyomokban emlékeztet arra, amit a rendszerváltás előtt a kapitalizmusról tanult. A burzsoák megmaradtak, de eltűntek a proletárok, akiknek sanyarú helyzetéről Engels oly megrázó képet festett 1845-ben megjelent könyvében. Lenin ötven évvel később azt írta, hogy „a proletariátust éppen gyalázatos gazdasági helyzete feltartóztathatatlanul előre taszítja, és rákényszeríti arra, hogy harcoljon végleges felszabadulásáért”. A magyar kapitalizmus különleges bája, hogy egyre inkább hajaz a létező szocializmusra, de annak egyenlősítő tendenciái nélkül. Ami ma van Magyarországon, az kevesek paradicsoma és sokak pokla, Spiró György tollára méltó tárgy.

A film főhőse az új kapitalizmus jellegadó figurája, Amon Maynard, aki a marxista sztereotípiáknak megfelelően nem válogat az eszközökben, ha saját vállalatbirodalmának bővítéséről van szó, esze ágába sem jut a közjó. Mit sem törődik a természeti környezet elpusztításával, amikor akkumulátorgyár építésén tőri a fejét. Azt is tudjuk a marxizmusból, hogy a demokrácia csak fügefalevél a kapitalizmus testén, melynek valójában minden porcikája irtózik a demokrácia lényegét képező átláthatóságtól és ellenőrizhetőségtől. Maynard csápjai elérnek a kormányig, melynek két tagja is segíti gazdasági hatalmának kiterjesztését.

A hajdani marxista-leninista szemináriumokból ismerős igazságok azonban Hoesl és Niemann filmjében élettelenek meg. A választott műfaj, a szatíra eleve zárójelbe teszi az ortodox kapitalizmuskritikát, nevetségessé téve azt, amin egyébként

nem lenne kedvünk nevetni. Maynard ugyanis sorozatgyilkos, akiről mindenki tudja, hogy az, de mégsem nyomoznak utána, mert milliárdos vállalkozóként akkora a hatalma, hogy nincs ellenhatalom, mely bírhatna vele. Maynard cuki férfi, végtelenül családszerető, győzri a vágy, hogy új feleségétől saját gyereke legyen. Az újkapitalizmus multikulturális normáját követve örökbe fogadott gyermekeinek bőrszíne nem fehér. A filmen idilli jelenetek sorát látjuk, melyekben a fogkrém- vagy autóreklámokban látható családhoz hasonlóan mindenki teli szájjal mosolyog, hancúrozik, éli a fogyasztói társadalmak boldog mindennapi életét.

S eközben lövések dörrennek, a közeli erdőbe tévedt kerékpárosok, turisták, piknikezők hálnak meg csak azért, mert Maynardnak élvezetet okoz, hogy lelőheti őket, s utóbb a lánya is behúzza a perverz szórakozásba.

A film ereje, hogy az újkapitalizmus összes spektakuláris felsorakoztatva láthatóvá teszi a láthatatlant, lemeztelenítve az újkapitalizmust, megmutatja annak álságos hazudozását és nihilizmusát. Hoels és Niemann filmje kegyetlenebb és nyersebb, mint Buñuel ötven évvel ezelőtti remeke, *A burzsoázia diszkrét bája*, melyben a gúny keveredett a megbocsátással, de a verdikt mindkét filmben ugyanaz: a kapitalizmus vérlázítóan hamis és hazug embertelen rendszer, amiben végső soron senki sem érzi jól magát, függetlenül attól, hogy a sors a napos vagy az árnyas oldalra vetette.

E szatírák nyomán óhatatlanul felvetődik a kérdés, hogy a fenntarthatatlan kapitalizmus helyett mi lehetne a kívánatos rendszer. Nem véletlen, hogy Európa hajdani szövjet zónájának országaiban nincsenek

kapitalizmust gúnyoló szatírák, mert ezekben az országokban még elevenen élnek a kapitalizmust tagadó létező szocializmus fájó emlékei. Az idősebb nemzedékek nem felejtették el a kort, melynek létezését minden ízében átjárta a hiány. Innen nézve kézenfekvő a Churchill mondását parafrázáló következtetés, miszerint a kapitalizmus a legrosszabb gazdasági rendszer, nem számítva az összes többi, amit időről időre kipróbálnak.

Az álságosan boldog Maynard család kulisszatitkainak leleplezésén fogcsikorgatóan szórakozva el kell gondolkoznunk azon, hogy a hiba hátta nem a rendszerben, hanem a rendszert létrehozó, működtető, legitimáló emberben van-e inkább. Nem mi vagyunk-e, akikben ott laknak Lilliput és Blefuscu önhitt törpéi, s ha lehetőség nyílik rá, előbújik belőlünk az eleve ott lévő Maynard vagy Csicsikov?

Az ember tragikusan nyitott lény, nincs benne semmi, ami genetikailag kijelölné életének pályáját, egyedül saját magán múlik, hogy istenné vagy ördöggé legyen. Hoels és Niemann szatírájának alapja ez a láthatóan alaposan átgondolt antropológiai igazság, filmjük ezért riaszt, ugyanakkor vonz is. Riaszt, mert azt látjuk, hogy a kapitalizmus nem az, amit akarunk, de nem tudjuk, hogy mit akarhatunk helyette. A film ugyanakkor vonz is, mert a létező tagadása által hasított résen át megcsillant valami mást is, ami nincs, de ha akarunk, talán lehetne is.

Veni, Vidi, Vici. Osztrák–német szatíra, 2024, 86 perc. Rendezők: **Daniel Hoels, Julia Niemann**. Forgatókönyv: **Daniel Hoels**. Operatőr: **Gerald Kerkletz**. Szereplők: **Nahoko Fort-Nishigami, Olivia Goschler, Ursina Lardi**.

Házmester(nagy)hatalom

Képzeli el azt a helyzetet, hogy van egy nagyszerű író, akin a politikailag elkötelezett kritika és a keményvonalas bürokrácia folyton fogást keres és talál. Minden lehetséges módon megnehezítik munkáját és pályáját. Ám az ország vezetője történetesen kedveli, sokra tartja, és voltaképp ez a biztosítéka írónk életének, művei megalkotásának.

Nem Molière-re gondolok, hanem Mihail Bulgakovra. Sztálin rafinált, sőt veszedelmes nagyrabecsülése persze nem mentette meg őt a mellőztetéstől és a nyomorúságtól, sőt olyan nehéz helyzetbe hozta, hogy kínjában színdarabot írt a fiatal Sztálinról – ám a *Batumi* című drámája is hivatalos visszautasításban részesült. Bulgakov hányattatásai hűen tükrözik a kor rettenetét. Közben egy pillanatra azon is elmélázik az ember, hogy Sztálin úgy tizenöt-tizenhét alkalommal nézte meg kedvenc kortárs drámaírójától *A Turbin család végnapjait*. (A művet 1926-ban vitte színre Sztanyiszlavszkij a Művész Színházban, s bőszen kikelt ellene többek közt a Proletárírók Oroszországi Egyesülete, amely szervezet csak 1932-ben kapcsolt és nevezte át magát Szovjet Írók Szövetségévé.)

Az *Iván, a rettentőt* 1931-ben írta Bulgakov, amikor egy biztató sztálini telefonhívás után állást kapott a még mindig Sztanyiszlavszkij és Nyemirovics-Dancsenko vezette Művész Színházban. (Ajánlott iro-

dalom ehhez a *Színházi regény*.) Vigjátékot akart írni (felteszem). Dacára annak, hogy első komédiáját, a tragikus farce-nak nevezett *Zojka lakását* sokan támadták, és a *Bíborsziget* című színdarab betiltásáról szóló *Bíborsziget* című színdarabjának előadását is betiltották 1929-ben. (Kontra, rekontra.) Új munkájához Feydeau-tól vett egy jól bevált trükköt: a kettős főszerepet. A címszerepet, Rettenetes Iván cárt ugyanaz a színész játssza, mint aki Iván Vasziljevics Bunsza-Koreckij házfelügyelőt. Utóbbi elvhű házmester elvtársként tüsténkedik, képviselve a hatalmat és gyakorolva a maga hatalmát az 1930-as években egy moszkvai bérházban. A darab főhőse pedig egy tudós, aki időgép előállításán fáradozik. Mint azt az amerikai filmekben már sokszor láthattuk, az időutazás-utaztatás megvalósítható, csak támadhatnak közben bonyodalmak. Például hogy nem a célszemély jut a célhelyre a célkorba, hanem valaki más valahová máshová és máskor. Esetünkben a házfelügyelő és a társaságában tartózkodó közönséges betörő keveredik a valahai cári udvarba, míg a véreskezű Rettegett Iván úgy négy-száz évet ugrik, és egy csóró feltaláló kietlen lakásában találja magát. Lesz ebből bohózati bonyodalom, összetévesztés, bujkálás, kergetőzés, lótás-futás.

Bulgakovnak ehhez a letagadhatatlanul szomorú, szatirikus komédiájához szívesen nyúlnak a

groteszkre és a humorra fogékony rendezőink. Különösen az olyanok, akik átírás, képükre formálás fajták. Vecsei H. Miklós átdolgozását ifj. Vidnyánszky Attila vitte színre nyolc éve a Radnóti Színházban. A Mohácsi testvérek még Kaposváron kapták kezeik közé a művet. Most pedig Szegeden Fábián Péter állította színpadra, aki eleve író-rendező, és eddigi munkáiból kiderült, hogy szeret bolyongani az időben. Írt és rendezett már (társakkal együtt) a jövőben játszódó színdarabot is. Átigazítása nyomán mostanra olyan jelenete is lett az *Iván, a rettentőnek*, amelyben az időgép annyira megbolondul, hogy az aktuális jelenben kötnek ki hőseink: a Szegedi Nemzeti Színház Kis-színpadán. Leesik az álluk, amikor hirtelen meglátják a velük szemben ülő közönséget. Némi döbrent csend után a házfelügyelő kap először észhez: „Engels a kereszten! Kik ezek?” – kérdezi. – „Miféle gyülekezés ez? Van erre engedélyük?” Tyimofejev felfedező megállapítja, hogy megnyílt a tér-idő, de nem a múlt felé, hanem a jövőbe. Az eltévedt időutazók érdeklődnek, hogy hányat írunk. Egy nézőnő készségesen bemondja: 2024-et. Van ám csudálkozás, hogy nincs már Szovjetunió, nincs SZKP. A színházból kiszaladó házfelügyelő rögtön hozza is a hírt, hogy az utcán sehol egy vörös zászló, és a Szovjetunió helyett valami Európai Uniót hirdetnek a feliratok. A tolvaj még megkérdez tőlünk valami olyasmit, hogy akkor ugye már nem egy elvetemült agresszor vezeti Oroszországot? – de erre már nem válaszolunk.

A Fábián Péter által feldúsított Bulgakov-komédia zsúfolásig teli

van vicces kiszólásokkal, utalásokkal, asszociációkkal, idézetekkel, Madáchtól Petőfin, Arany Jánoson, József Attilán, Adyn, Babits on át Bródy és Mohácsi Jánosokig. Hogy a más Bulgakov-művekből (például a *Kutyaszívből* vagy a *Mester és Margaritából*) vett szavakat és szereplőket ne is említsem. Mégsem fullad szóözönbe és káoszba a dolog, és az annak köszönhető, hogy a társulat pergőn, lendületes játékkedvvel viszi előre az előadást. Ehhez komoly segítséget nyújt Szakács Ferenc díszlete a maga egyszerűségével és praktikusságával. A színpadot három, hátrafelé egyre magasabb szintre tagolták. Elöl a szegényes lakás Tyimofejev (a szemüvegben okvetlenül tudós forma Rédei Rolandé). Az időgép és a hozzá való magas, fémes kagylószék az egyetlen berendezési tárgy. A masinán azért dolgozik elszántan a feltaláló, mert elege van a jelenből. „Legyek bármikor, csak most nem.” Evvel szemben a négy évszázadot visszaeső házfelügyelő egyáltalán nem kívánczik máshová. Szerinte az övék „a létező korszakok legszebbika (sic!)”.

Áttetsző függöny választja le a hátrább lévő lakást, Spak polgártársét. Őt Iván cárunk (Gömöri Krisztián) gúnyosan tücsöknek nevezi, mivel a szomszédot játszó, magas, vékony, hátán akárha rovarirtó vagy permetező berendezést hordó Szegezdi Róbertnek valóban sikerül tücsökre hasonlítani. A leghátsó emelvény a cár helyszíne, trónnal, amelynek rácsos mintázata az időgépen éppúgy visszaköszön, mint a színpad oldalfalainak csöves állványain. Ez a sávós színpadképszerkezet különösen jól jön

akkor, amikor hőseink keresztbe futkosva menekülnek éppen akár a cár opricsnyikjai, akár egy nagy orosz medve elől.

Az előadás tartalmaz néhány olyan jelenetet, amely Bulgakovot meglepné, de talán nem olyan nagyon. Került ugyanis egy Dzsugasvili (egyszerűbben Zsugas Vili) nevű szereplő, aki sok éven át Sztálin dublőrjeként szolgálta a hazát, mígnem jobb lett, mint az eredeti, erre kirúgták. Ezt a figurát Jakab Tamás játssza illúziókeltő sminkben, parókában, busa bajusszal, vörös posztókabátban. Akad egy kettőse az idetévedt Iván cárral (Gömöri Krisztián), amelyben megosztják egymással népsanyargatási és ellenségirtási tapasztalataikat. Egy másik plusz szereplő Gömböc kutya, akinek képében Turi Péter az előadás zenés jellegéről is gondoskodik, amikor szuggesztíven előadja oroszul Alla Pugacsova nagy slágerét, az *Arlekinót*. A másik híres Pugacsova-számot, a *Millió rózsaszálat* a Cárné (egyben házfelügyelőné) Szilágyi Annamária énekli el. A cári udvarban rendezett lakoma egyébként is nagy buliba torkollik. Sírva vigadás folyik a *Bunkócskára*. A Kárász Zénó, Menczel Andrea és Szegezdi Róbert alkotta zenészhármas léggitározik, légfurulyázik és légdobol hozzá. Menczel Andreáról el kell mondanom, hogy ő egyébként Tyimofejev feleségét, a Zina Mihajlovna nevű kikapós szőke színésznőt játssza elragadóan flottul, tökéletes ritmus- és stílusérzékkel. A Miloszlavszkijt megformáló Vicei Zsolt szintén ki-

váló: fanyar értelmiségi rezonórt kerekít a kisstíliű bűnözőből. A „tejföl” és a pálma mindazonáltal a kettős főszerepet adó Gömöri Krisztiáné. Kerekded, zömök, Mikó István alkatú színész erős komikus tehetséggel, amelyet imponálóan kontroll alatt tart. Tehát pontos és mértéktartó. Kihasználja a ziccerlehetőségeket – például amikor álruhás házmesterként, merev cári köpönyegében többször is lecsúszik a cár trónusáról –, de nem esik túlzásba. Álcárként némán a legszeretnivalóbb figura, nagy, csodálkozó szemekkel, mafla arccal. A szovjet rendszer kishatalmi pozíciója kihozza ugyan az állatot belőle, de azért nem olyan veszedelmes háziállat ő.

Az előadás utolsó, néma jelenete némiképp talányos. Egy hosszú-hosszú asztal jelenik meg a legmagasabb szinten. Bejön Jakab Tamás a maga sztálini külalakjában. Lassan leveszi a parókáját, a bajusszát, majd leül az asztal végéhez. Vár. Végül kinéz ránk. Ez az utolsó képe az előadásnak. Gondoljon róla mindenki, amit akar. Tudom is, hogy én mire gondoljak.

Iván, a rettentő. A Szegedi Nemzeti Színház előadása. Szerző: Mihail Bulgakov, Fábán Péter. Szereplők: Gömöri Krisztián, Szilágyi Annamária, Vicei Zsolt, Rédei Roland, Menczel Andrea, Szegezdi Róbert. Turi Péter, Kárász Zénó, Jakab Tamás, Poroszlay Kristóf. Dramaturg: Gaál Anna. Díszlet: Szakács Ferenc. Jelméz: Jeli Sára Luca. Zene: Vinnai András. Rendező: Fábán Péter.

Csodaszarvas a Bem téren

130

Július derekán elkészült a főváros legújabb luxusszállodája, a Kimpton Bem Budapest, amely a Duna partján áll és a névadó szobrára néz. Hivatalos megnyitójára háromnapos ünnepség keretében két hónappal később került sor, csúcspontja a szeptember 12-i Grand Opening Party volt. Ezen – mint a turizmus.com beszámolt róla – a gasztronómiai különlegességek mellett a görög származású, világhíres Dimitri from Paris DJ (2005-től a Francia Akadémia művészetek és irodalom rendjének tagja) gondoskodott a hazai új arisztokrácia fehérbe öltözött képviselőinek emelkedett hangulatáról.

A szállodát és mögötte irodaházat magában foglaló, majd utcahossznyi épületegyüttes átadásáról nem csupán a beruházásban érintett szervezetek tudósítanak elismeréssel. A korábban aggodalmas orgánumok reakciója is meglepően hasonló: inkább rezignált tudomásulvétellel számolnak be elkészültéről, mintsem hogy megkérdőjeleznék az értelmét. „Szienergia a múlttal és a környezettel”, foglalja össze a látottakat az *Építészfórum* a tervezők és a beruházó képviselőinek magyarázataival alaposan megspékelt cikkében. „Meglepetésre mégiscsak építészet született” – tömören ez a konklúziója Zsuppán András esettanulmányának (*444.hu*), amely részletesen ismerteti a létesítmény kanyargós történetét. Fürdős Zsanett (*We Love Budapest*) el van ragadtatva a „csodás” épülettől, bár hozzáteszi: „a belső tér a mi ízlésünknek túl

sok és túl vegyes.” Vincze Miklós (*24.hu*), aki néhány évvel korábban alapos elemzésben fejtette ki véleményét a készülő projektről, szösszenetében Konkoly-Thege Györgyre hivatkozik, aki szerint a butikhotel aranyszarvasal kidekorált főbejáratára nincsenek szavak. Egyebekre érdemben nem tér ki, tartózkodását azzal indokolva, hogy „minden második négyzetméteren giccsbe fullad”. A *Telex*, ugyanezért talán, „presztízsértékű” olyan beruházásnak minősíti, „aminek a minősége a falakig tart”. Bardóczi Sándor tájépitész kalauzolásában elsősorban a környezetbe illeszkedés hiányosságaira koncentrál. A közel húsz évre visszanyúló híradásokkal szemben tehát a negatív észrevételek dacára sincs elementáris felháborodás, pláne tiltakozás. A hatalom minden civil ellenállást legyűző erejének semlegesítő tapasztalatán túlmenően valószínűség azért sem, mert a 3h iroda munkatársaként a két tehetséges és már számos művével bizonyított építész ügyesen oldotta meg nehéz feladatát. A Bem Palace, ha nem is kiemelkedő produkció, a legkritikusabb elemzők szemében sem hat koncepcionálisan elhibázott alkotásnak.

A szálló helyén 1897 óta egy inkább csak nevezetes, mintsem építészeti- leg jelentős kaszárnya állt egészen a közelmúltig. Korántsem nagy formátumú építész tervezte szokványosan eklektikus stílusban. Benedicty József Stuttgartban tanult, onnan jött Magyarországra, ahol előbb Schulek Frigyes irodájában dolgozott, majd

állami szolgálatba szegődött, így lett belőle királyi főmérnök és miniszteri tanácsos. Katonai létesítmények és templomok mellett nevéhez fűződik Nagykovácsiban a klasszicista Teleki–Tisza-kastély eklektikus átépítése. Legismertebb műve mindazonáltal a Bem téri Radetzky-laktanya, amely később Görgey Artúr és Petőfi nevét is viselte, s amely egy korábbi gabonatároló, majd királyi raktár nem feltétlenül racionális újjáélesztésének köszönheti máig tartó utóéletét. 2006-ban ideiglenes, öt évvel később végleges műemléki védelem alá helyezte a hatóság. Felminősítése a rekonstrukció során inkább csak átmeneti nehézségeket okozott, amikor fény derült az eljárás jogtechnikai hibáira. Annál nehezebb volt mit kezdeni az építészeknek, még inkább talán a közvéleménynek az épülethez szorosan tapadó történelmi emlékezettel. A nyilasokat követően az ötvenes években az ÁVH rendezkedett be falai között. 1956. október 23-án előtte, a Bem-szobor megkoszorúzásával vett fordulatot a békés felvonulás, amelyet az egyetemisták kezdeményeztek.

Szellemi hagyatékának érvényét átmenetileg sikerrel prolongálta, hogy a rendszerváltást követően néhány évre a Magyar Demokrata Fórum irodái kaptak benne helyet. Csakhogy az épület az ezredfordulóra már igencsak megviselt állapotba került. Halaszthatatlanná vált a felújítása azért is, mert a Külügyminisztérium szomszédságában hovatovább szégyenfoltként virított a külföldi delegációk és vendégek szeme láttára omladozó külsejével. 2006-ban ezért kétfoldulós pályázatot írtak ki revitalizációjára, sőt nyertest is hirdettek. A Turányi Gábor és Bence pá-

ros az egykori katonai objektumot egy óriási modern ház albérlójeként kívánta megtartani a publikált tervrajzok tanúsága szerint. Olvastam róla elismerő vélekedést is, magam azonban azokkal értek egyet, akik szerint halálos ölelésével ez a kolosszus optikailag megfojtotta volna a benne elhelyezni szánt, viszonylag szerény léptékű laktanyát. Szakmai viszonyainkra jellemző, hogy ez a majdhogynem morbid elképzelés nem holmi szakmai bíráló nyomán esett ki a pikszisből. Politikai hatalmi játszma áldozata lett. Megvalósítása előbb a 2008-as válság miatt halasztódott, azt követően pedig jogi bonyodalmak folyamánként nem tudtak a megvalósításához hozzákezdeni. Mígnem szlovák milliárdos tulajdonosa megunta a (talán nem egészen véletlen) csúrcsavaros hercehurcát, és megvált érdekelttségétől. 2018-ban így került az ingatlan két NER-közeli vállalkozóhoz (Wáberer György, Scheer Sándor), akik természetesen a maguk koncepciójához új tervezőt kerestek. Megkönnyítette dolgukat, hogy – láss csodát – a Miniszterelnökséget vezető miniszter, Gulyás Gergely 2018-ban egyszer csak megszüntette az épület műemléki státuszát, utóbb az építkezést még kiemelt beruházássá is minősítették.

A szálloda ezek után gond nélkül elkészült, s mi most rá tekintve egy díszlettel szembesülünk. A tervezők kizárólag az egykori kaszárnya térére néző homlokzatát hagyták meg, miután gondosan restaurálták. A tüntetést megörökítő korabeli filmek szintén merőben semleges háttérként szolgál, egyenrangú a teret határoló többi épülettel. A védettség megszűntével el nem tudom képzelni, miért volt szükség erre az álságos

kulisszára. A környezetbe való igazodás a világörökségi területre hivatkozva nem igazi indok. A tér északi oldalán százéves tucatházak állnak, egyik sem mérhető a laktanya hajdani minőségéhez. Velük szemben a Külügyminisztérium sem pályázhat majdan műemléki státuszra; jelenlegi formáját 1995-ben nyerte. A Budapesti Városépítési Tervező Vállalat munkatársa, Csák Gézané modernizálta (úgymond) azáltal, hogy fehér kőlapokkal simára burkolta, majd timpanonos bejárattal dekorálta a Budai Katolikus Kör hajdan szecsziosan cifra székházát (Baumgarten Sándor, 1912). A háború miatt a budai várból ide költöző intézmény még 1944-ben vette birtokba az egykori Számvevőség háta mögött rejtőzködő elegáns tömbjével (Bálint Zoltán, Jámbor Lajos, 1914) egyetemben. Igazodási kényszer híján tökéletesen érthetetlen tehát, miért nem lehetett a lebontott katonai létesítmény telkén frekventált városképi szerepének megfelelően korszerű és reprezentatív új épületet emelni. Hiszen a környezet is erre szólít fel: egyik oldalán a harmincas évek bauhausos házsora, a másikon a Kádár-kori késő modernizmus több figyelemre méltó emléke.

Miközben a kaszárnya homlokzatának megtartását formálisnak és erőltetettnek látom, mögötte a hajdani magtár ránk maradt karakteres tömegének eltüntetését megkérdőjelezendőnek vélem. Turányiék tervén még látható belőle egy szép részlet, amire csak pozitívan lehet gondolni, elvégre a tizenkilencedik század első feléből kevés (ipari) műemlék maradt ránk, szemben a századfordulóval. Egy kiadós közpark is elkelt volna ezen az időközben ledózerolt területen, csak hogy az ingatlan gazdái ez-

úttal is a teljes beépítése mellett döntöttek, nem piszkos anyagi, hanem tisztán pénzügyi megfontolásból. Az ebből adódó kényszerű kompromisszumok a tervezők minden erőfeszítése ellenére nyomot hagytak az épületen. A tetőzet például a kívánatosnál vaskosabb az álfaszád fölött; archív fotókkal összevetve derül ki, hogy a korábbinál lényegesen meredekebb a kontúrja. Nem véletlenül persze. Közelről a fotocellás főbejárat és a földszint éttermi részlegeinek az emeleti ablakokhoz képest megnyújtott nyílászárói ugyancsak nyomatékosan jelzik, hogy mögöttük az eredetitől merőben eltérő, tökéletesen más objektum létesült, illetve rendezkedett be. Nem is kicsi; ezért a hatalmas egybefüggő konglomerátum oldásaképp az építészek a szálloda és az irodaház között üdítő látványt nyújtó elegáns passzázst alakítottak ki. Lakályosságával kellemesen tagolja a még így is túlméretezett komplexumot, amelynek mind a két oldalán előre ugró, illetve visszahúzott tömbök, függönyfalas és sima kőburkolatok változatos ritmusa igyekszik ellensúlyozni a szinte végtelen és ezért egyhangú ablakok sorát. A Bem Palace, ahogy egyik szemlélője figyelt fel rá, ezáltal olyan benyomást kelt, mintha négy különböző épületet látnánk. Hasonlóképp dicséretes a névadó tábornok három betűjéből formált szellemes frízor az oldalán.

Külsőleg az új épületegyüttes akceptálható minőség; a beruházó telhetetlensége csak kisebb tökéletlenségeket okozott a két oldalán. A belső tér azonban – legalábbis a szállodában – méltatlan hozzá, természetesen a helyszínhez és Budapesthez is. Nyomasztó, sőt egyenesen leforrázó az az ízléscicamos szín-, forma- és

motívumkavalkád, ami a belépőt fogadja. Mintha elborzasztó illusztrációnak szánt panoptikumba vagy egyenesen giccsmúzeumba érkeztünk volna. Mindhárom nyilvános földszinti helyiség valósággal tobzódik a látványeffektusokban. Közöttük a főszerep a (csoda)szarvasnak jut. Már a kapun is ez szerepel – tulipánszirmos virágindák között üldögél, tehénné szelődült ábrázattal, fölötte hatalmas agancsboglya ágazik szét az üveglapon. Az étterem kistermének végfalán szűrős szemmel tekint szét a tájban, megszorva önfeledten ropja a ritmust a hall közepén egy üvegalickában, képe a pihenőpamlagok fölött szintén felbukkan. Van aztán itt Turul terem hatalmas madárral, illetve vadász-halász táblasor a chinoiserie-kabinetek reminiscenciájaként. Az asztalok, székek többsége mintaszerű designbútor, az összképben azonban jelentéktelen a szerepük. Észre sem vesszük őket a minta- és anyaghasználatában minden mértéket nélkülöző zsúfolt enteriőrök

mellékes kellékeiként a legkülönbözőbb csempeburkolatok és szőnyegek, könyvek és borospalackok, illetve a főváros nevezetességeit megidéző stilizált veduták között. Azt példázva: mit nem (lett volna) szabad csinálnia egy kulturált belsőépítésznek vagy térberendezőnek. Kiábrándító, hogy e csimborasszót Marcel Wanders személyében világhíres designer jegyzi. Egyszer talán majd az is kiderül, ki állította össze számára eszmei programként az ősmagyar mitológiából merítő vizuális motívumkészletet, aminek alapján dolgozott. Megtévésző képet sugallva rólunk, mint akiknek elei a hunok örökösöként érkeztek a Kárpát-medencébe, és változatlanul ennek a tizenkilencedik századi romantika ihlette, szó szoros értelmében vett színes mondai hitvilágnak a jegyében élnek még ma is.

133

A Bem Palace. Tervező: **3h Építésziroda (Csillag Katalin, Gunther Zsolt)**. Kivitelező: **Market Építő Zrt.** A Kimpton Bem Budapest belsőépítésze: **Marcel Wanders**.

Vásárhelyi Mária

Az idegen szép?

Emlékszik még valaki az első Orbán-kormány anyanyelvvédő buzgalmára? Ha nem, érdemes felidézni.

2001. márciusában került az Országgyűlés elé az a törvénytervezet, amely a „magyar nyelv gazdaságban és köztájékoztatásban történő használatának egyes vonatkozásait szabályozta”. Az év második felében elfogadott törvény röviden arról szólt,

hogy az üzletek felirataiban az üzlet elnevezését, valamint az üzletben, illetve a kirakatában a fogyasztók tájékoztatását szolgáló közleményeket kötelező magyar nyelven is kiírni. Legalább olyan hangsúllyal, ahogyan az idegen nyelvű felirat szerepel. A törvény kimondta, hogy hatálybalépése pillanatától minden idegen nyelvű cégtáblát magyarra

fordítva is meg kell jeleníteni, így pl. gondolom az „Antikvárium” mellett a „Használt könyvek”, az „Antikvitás” mellett a „Régiségkereskedés”, a „Street Kitchen” mellett az „Utcai Konyha”, a „Fast food” mellett a „Gyorsétterem”, a Peep Show mellett a Kukkolda (?), a Butik mellett a „Boltocska” feliratnak is az eredetivel azonos méretben és dizájnnal meg kell jelennie az üzletek bejárata felett. A kirakatokban pedig a „for sale” mellett az „eladó”, a „last minute” mellett a „végkiárúsítás”, a „closed” mellett a „zárva” megnevezésnek is kötelezően szerepelnie kell.

A törvény elfogadását az Édes Anyanyelvünk Mozgalom, az Anyanyelvapolók Szövetsége, az Anyanyelvi Konferencia és a Magyar Professzorok Világszövetsége, valamint az MTA nyelvészeti grémiuma is támogatta. A nyelvészettel, nyelvtudománnyal foglalkozó szakmai, tudományos szervezeteket – ahogyan azóta ehhez már hozzászokhattunk – akkor sem kérdezte meg senki. A törvény valójában az egyik első hadüzenet volt a tudomány képviselői számára a műkedvelő nyelvművelők részéről.

A nyelvtörvény módosításának ugyanis nyilvánvalóan politikai céljai voltak. A kormány ezzel az aktuálisan is demonstrálni szerette volna az „édes anyanyelvünk” óvása és ápolása iránti elkötelezettségét. Az pedig, hogy a törvény nemcsak teljesen felesleges, hanem végrehajthatatlan is volt, egyáltalán nem akadályozta a politikusok demonstratív buzgalmát. Mindez azonban szót sem érdemelne, hiszen azóta már számtalan hasonlóan értelmetlen és végrehajthatatlan törvény született az

Országgyűlésben, és még csak azt se mondhatjuk, hogy ez volna a magyar törvényalkotás legnagyobb problémája. Ráadásul, amint mindannyian nap mint nap láthatjuk, az ostoba törvény, az élet rendjének megfelelően, finoman szólva is érintetlenül hagyta a hétköznapi gyakorlatot. Az idegen nyelvű üzletnevek, kirakati tájékoztatók azóta is gombamód szaporodnak, és ismereteim szerint soha senkinek nem jutott eszébe a hatóságoknál ezt kifogásolni.

A több mint húsz éve elfogadott nyelvtörvény manapság azért tarthat számot az érdeklődésünkre, mert nap mint nap azt tapasztalhatjuk, hogy az elmúlt néhány évben gyökeresen megváltozott a magyar kormány viszonya az idegen szavak köznyelvi használatához. 2015 óta nemhogy az anyanyelv idegen szavaktól és kifejezésektől való megtisztítása, hanem egyre több jövővény kifejezés meghonosítása a kormány célja.

Miután ugyanis a menekültkérdés került a kormányzati propaganda fókuszába, ennek mintegy járadékos hozadékaként a hivatalos propagandisták felfedezték, hogy a menekültellenes gyűlöletkampányban mennyivel hatékonyabban lehet használni a „migráns”, mint a „menekült” kifejezést. Amíg ugyanis a menekült közérthető és alapjelentésében valami együttérző, szánakozó, szolidaritásra buzdító tartalmat is hordoz, addig a többség számára korábban nem ismert „migráns” szó, idegensége miatt elidegenítő és ijesztő. Emiatt 2015 óta Magyarországon a hivatalos nyelvezetben és a kormányzati propagandában nem „menekült-”, hanem „migránskérés” szerepel, és ez mára tökéletesen

átszivárgott a köznyelvbe is. Ma már a legutolsó falu legszélső házában is „migráncokról” beszélnek az emberek, tőlük félnek, őket utálják.

És e nagy felfedezés óta szem- és fültanúi lehetünk, hogy a kormány és propagandistái hogyan importálják édes anyanyelvünkbe a legbrutálisabban felesleges és rémisztő kifejezéseket minden olyan esetben, amikor az a cél, hogy egy-egy újonnan létrehozott ellenségnek, intézménynek már a neve is érthetetlen és félelemkeltő legyen az átlagpolgár számára.

Az „Integritás Hatóságot” 2022-ben a korrupció elleni intézményes és a korábbinál eredményesebb küzdelem érdekében hozta létre a kormány, s bár az alapító okiratban megjelölt cél megvalósítása érdekében még egyetlen, a nyilvánosság számára értékelhető lépést sem tett a hivatal, viszont fenyegetően tekint le az állampolgárra egy Hivatal, amelynek a nevéből semmit nem ért. Mert nagy összegű fogadást ajánlok bárkinek, aki bebizonyítja, hogy tíz magyar felnőtt lakos közül legalább egy érti és használja az integritás kifejezést.

Hasonló a helyzet a nemrégiben született – a köznyelvben új ÁVH-ként is emlegetett – Szuverenitásvédelmi Hivatal esetében is. Kizártnak tartom, hogy a magyar állampolgárok döntő többségének hétköznapi szóhasználatában valaha előfordult a „szuverenitás” kifejezés, sőt arról is meg vagyok győződve, hogy honfitársaink 95 százalékának fogalma sincs arról, hogy mit jelent ez a szó. A kormányzati célnak azonban éppen ezért felel meg tökéletesen. Hiszen éppen érthetlensége, bizalmatlanság- és félelemkeltő idegensége

miatt lesz fenyegető az állampolgár számára.

Mélyen integrálódott hétköznapi nyelvhasználatunkba a „gender” kifejezés is, bár biztos vagyok benne, hogy használói jelentős részének megközelítő elképzelése sincs arról, hogy mit is jelent valójában ez a szó. Annyit azonban megtanultak a propagandából, hogy valami rossz, számukra veszélyes dologról szól. És akkor az „LMBTQ”-ról még szót sem ejtettünk, aminek jelentése – valljuk meg – még a legmagasabban képzetek számára is homályos, azt azonban mindenki tudja, hogy ez valami veszélyes dolog, amitől félni kell.

A fentieknél is abszurdabb az elmúlt hónapokban, konkrétan a miniszterelnök által bevezetett és gyakran használt „konnektivitás” – amúgy az adott összefüggésben semmit nem jelentő – fogalma. Tény, hogy a különböző konnektivitás-elméletek manapság a globális világ-gazdaságban igen elterjedtek. Arról szólnak, hogy a kevésbé fejlett gazdaságoknak felzárkózásuk érdekében minél sokrétűbben kell kapcsolódnuk a fejlett országok gazdaságaihoz, mégpedig oly módon, hogy nemcsak követik ezeket, hanem hozzá is járulnak a fejlődéshez. Orbán azonban más ideológia mentén használja ezt a kifejezést. Azt a leegyszerűsített konyhafilozófiát akarja tudományos burokból csomagolni, hogy Magyarország – függetlenül a politikai rendszerektől és saját, korábban vállalt gazdasági-politikai elkötelezettségeitől – a világ minden országával ugyanolyan szívesen kereskedik, az egyetlen szempontnak azt tartja, hogy az ország jól járjon. Mindent onnan veszünk és oda adunk el, ahol mi a legjobban járhatunk, és ezt az

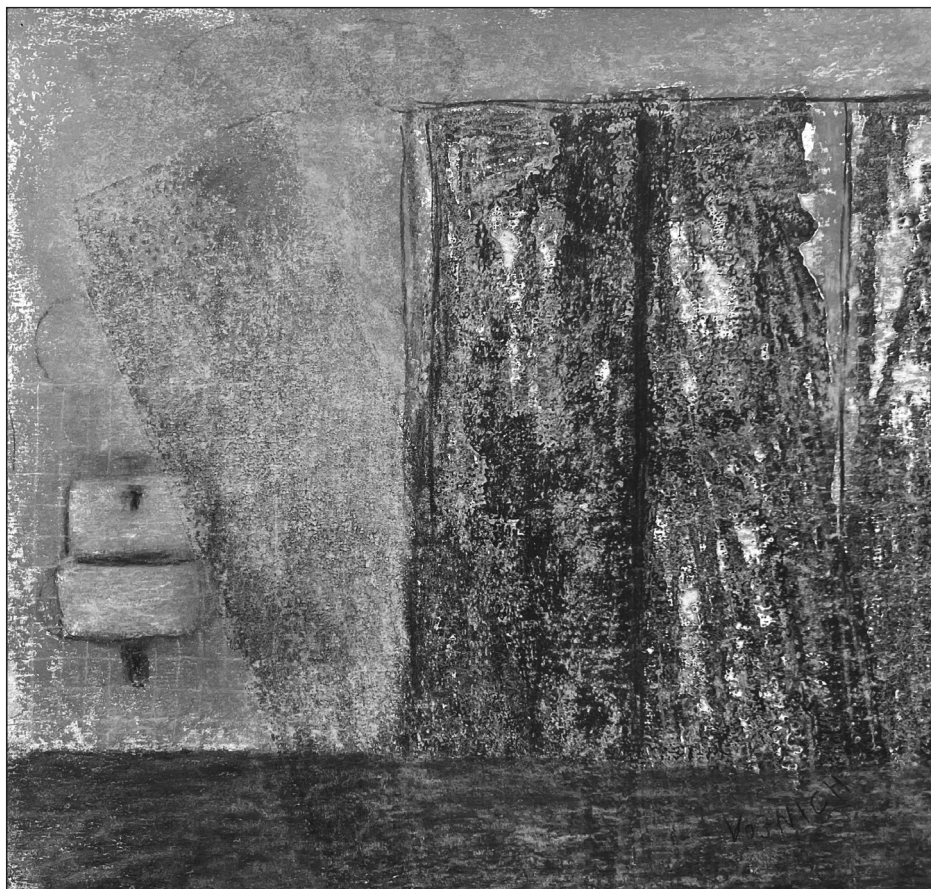
egyszerű kufárszemléletet, mint hatalmas gazdaságelméleti újítást interpretálja egy olyan kifejezés használatával, amelyet az átlag magyar polgár egészen biztosan nem ért.

És következzen a pártállami nyelvi lelemények legabszurdabbja; az MTA kutatóhálózatának átnevezése „HUN-REN”-re, amely a Hungarian

Research Network rövidítése, de amiről nekem például – isten tudja, miért – mindig valami alumínium-ipari részvénytársaság jut eszembe.

Így tévelgünk az újonnan születő pártállami „eszmék” és intézmények dzsungelében, és már annak is örülhetünk, ha megtaláljuk az Exit feliratot.

136

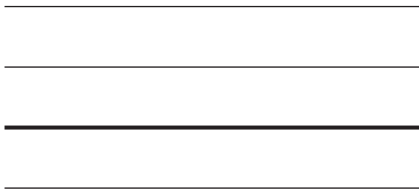
Vojnich Erzsébet: Mosdó paravánnal

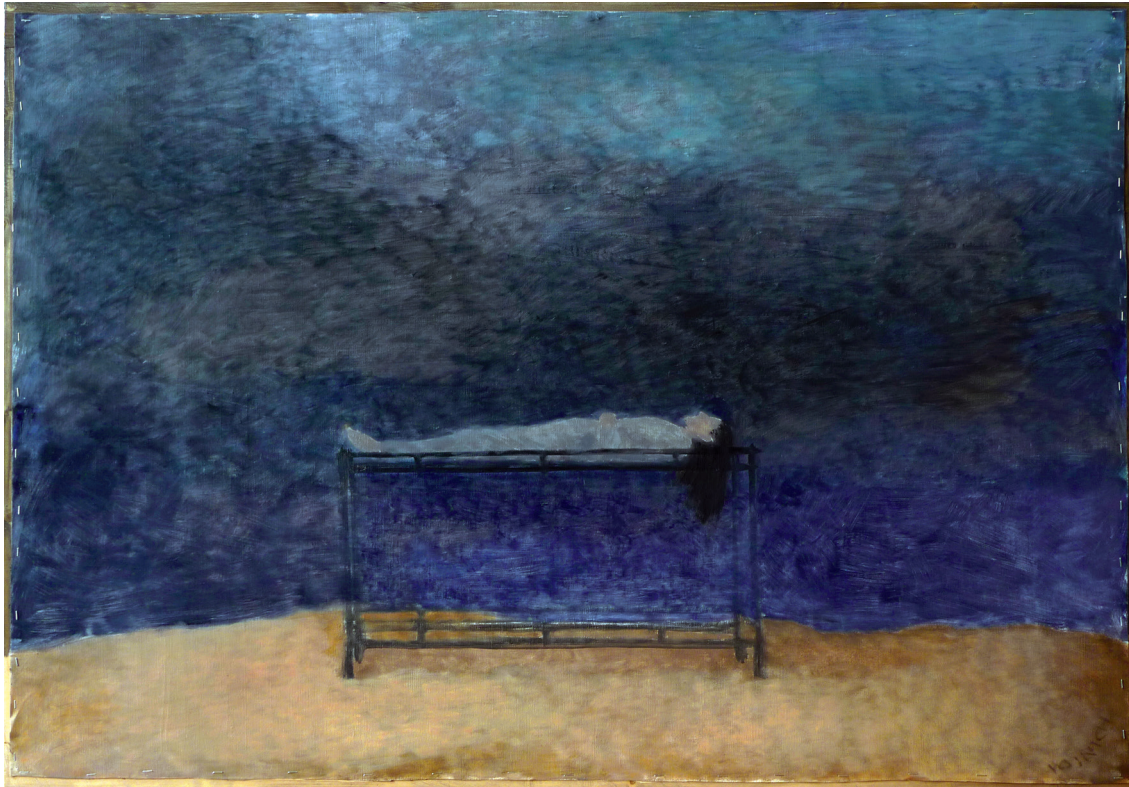

Vojnich Erzsébet (1953)
Buszmegálló (2005)
Olaj, vászon
126 x172 cm
magántulajdon
fotó: Szüts Miklós

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

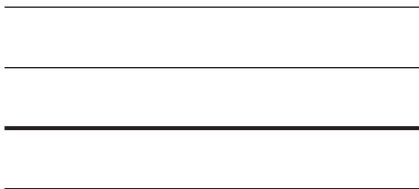

Vojnich Erzsébet (1953)
Abramovic műterme (2020)
Olaj, vászon
102 X 130 cm
magántulajdon
fotó: Szűts Miklós

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

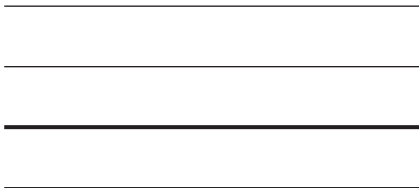
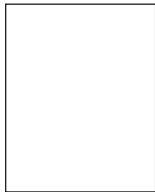

Vojnich Erzsébet (1953)
Kád kockás padlón (2022)
textilkollázs
40 x 60 cm
magántulajdon
fotó: Szűts Miklós

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

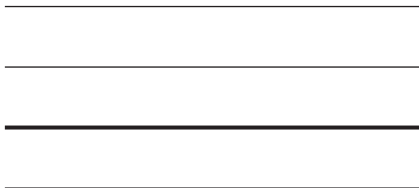

Vojnich Erzsébet (1953)
Lépcsőkonstrukció (2022)
vegyes technika
40 x 60 cm
magántulajdon
fotó: Szűts Miklós

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a *Mozgó Világ folyóirat* kiadását! Adószámunk: 19650414 2 41

Mozgó-lexikon
A–Z

BERÉNYI KLÁRA 1974-ben született Debrecenben. Hatgyermekes könyvtáros-tanár, egy szakgimnáziumban dolgozik.

BOCCACCIO, GIOVANNI 1315-ben született Certaldóban, 1375-ben hunyt el. Író, költő, humanista. Fő művét, a *Dekameront* 1348 és '53 között írta.

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Értékek ébresztése* (2023).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Három Berlin – Barangolások a Fal körül* (2023).

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsd meg vétkeinket* (2018).

HERSKOVITS ESZTER 1976-ban született Budapesten. A Klubrádió munkatársa.

KISS JUDIT ÁGNES 1973-ban született Budapesten. Költő, író, középiskolai tanár. Legutóbbi könyve: *Egy nőalak szürke kontúrja* (2023).

KŐRISZ IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *Szárnyalni gyalog. A félhosszú vers poétikája* (2023).

MAJTÉNYI LÁSZLÓ 1950-ben született Budapesten. Jogtudós, egyetemi tanár, az MTA doktora, az Eötvös Károly Intézet elnöke. Legutóbbi könyve: *Bibó István és a 21. század* (2020).

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-éremdíjas újságíró, a Népszabadság volt főszerkesztője, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Húzzuk a keresztünk* (2022).

SCHEIDLER TAMÁS 1974-ben született Jászberényben. Szabadúszó közgazdász.

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplóíró. A Spiritusonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

F. SZABÓ EMESE 1980-ban született Budapesten. Újságíró, a Magyar Narancs főszerkesztője.

SZÖLLŐSI MÁTYÁS 1984-ben született Budapesten. Író, fotóriporter. Legutóbbi könyve: *Szabad* (2022).

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÁSÁRHELYI MÁRIA 1953-ban született Budapesten. Szociológus, az MTA tudományos főmunkatársa. Legutóbbi könyve: *Valahogy megvagyunk* (2019).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Peremvidéki palackposta* (2021).

VÖRÖS ISTVÁN 1964-ben született Budapesten. Költő, író, irodalomtörténész, esszéista, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. Legutóbbi könyve: *Él-e még Petőfi?* (2017).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Vojnich Erzsébet munkái

fonté
vitaminvizek

Feltölt.
Frissít.
Egyensúlyba
hoz.

CINK

B3
vitamin

C
vitamin

KOLLAGÉN

fonté
boost
EXOTIC VITAMINWATER
1000 mg C
VITAMIN

fonté
active
LÉMON - LÍME VITAMIN WATER
B3 VITAMIN E VITAMIN B5 VITAMIN
MANGÁNZIUM CINK

fonté
beauty
PRICÓLT PÉRA VITAMIN WATER
3000 mg KOLLAGÉN
FALCORNINUM
C-VITAMIN CINK SZELÉN

ZÉRO
CUKOR ÉS
ASZPARTÁM